

Satranç, Saklambaç ve İnat

Zor Zamanlarda Sivil Toplum

Chess, Hide-and-Seek and Determination

Civil Society in Difficult Times

Satranç, Saklambaç ve İnat

Zor Zamanlarda Sivil Toplum

Özlem Kaya • Pınar Öğünç

Satranç, Saklambaç ve İnat · Zor Zamanlarda Sivil Toplum

Chess, Hide-and-Seek and Determination · Civil Society in Difficult Times

Yayınlayan | Published by

Anadolu Kültür
Cumhuriyet Caddesi No:40 Ka- Han Kat:8
Elmadağ – İstanbul
info@anadolukultur.org
www.anadolukultur.org

Yazarlar | Writers

Özlem Kaya, Pinar Öğünç

Editör | Editor

Elçin Gen

Çeviri | Translation

Nazım Dikbaş

Tasarım | Design

Çağrı Karadağ

Anadolu Kültür, Mart 2020, İstanbul | Anadolu Kültür, March 2020, İstanbul

Sunuş	5
Giriş ve Yöntem	7
İnsan Haklarını Savunmak Zorlaşırken	13
7 Haziran 2015 Sonrası	15
Bütün Bunlar Neleri Değiştirdi?	17
Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Bakınca	20
Asıl Kırılma 2015'ten Önce	21
Nefret Söylemi "Organize" Hale Gelirken	22
"Durduğu Yerde Patinaj" Hissi	24
Aşılan Eşikler	25
Uluslararası Kurum Olmak	27
Karar Alıcılara Ulaşmakta Yaşanan Zorluklar	30
Uluslararası Kurumlar, Yerel Partnerler	30
Gönüllü İşler	31
Çatışmayla Daralan Diyarbakır	33
Çözüm Sürecinin Açtığı İmkân ve Sonrası	34
Sokağa Çıkmak	35
Değişen Çalışma Alanları	37
Kayyumlardan Sonra	38
Bir Araya Gelmenin Önemi	39
Her Tür "İfade"nin Alanı Daralırken...	41
"Sakinca" Potansiyeli Yüksek Filmler	42
Yönetmenler Yargılanıyor	43
Siyasi Baskıya Eklenen Ekonomik Kriz	45
Satranç Hamleleri, Risk Hesapları	46
Kapatılan Kapılar, Açılan Kapılar	47
Çocuk Haklarına Farklı Bakış	48
Kapatılmanın Yarattığı Farklı Ruh Halleri	49
Hızla Alternatif Düşünebilmek	50
"Mayın Tarlasında" Çalışmak	51
Ortakları Kaybetmek	53
Yabancı Fon Kurumları ve Ortak Kurumlar	53
Doğrudan Tehdit: Ajanlık Suçlaması	56
Diyalog ve Bir Araya Gelişler	57
Türkiye'yi Anlamak	58
Sivil Toplum Aktörlerine Verilebilecek Diğer Destekler	59
Sonuç ve Öneriler	61

Sunuş

World Justice Project Hukukun Üstünlüğü 2019 Yılı Endeksine göre, Türkiye özellikle "hükümet güçlerinin denetimi", "temel haklar" ve "ceza sistemi üzerindeki hükümet etkisi" alanlarında en kötü derecelere sahip. 126 ülke arasında 109. sırada ve Doğu Avrupa ile Orta Asya ülkeleri arasında en kötüsü. Bunlar sadece istatistik değil, bu dereceler bizim hayatımızın esası, deneyimleyip teneffüs ettiklerimizin önemli bir kısmı.

Anadolu Kültür'ün kurucusu ve yönetim kurulu başkanı Osman Kavala, 18 Ekim 2017'de gözaltına alındı ve 1 Kasım 2017'de tutuklandı. Türkiye'de kültürel alanın genişlemesinin en önemli öncülerinden biri olan Osman Kavala'nın başına gelenler, bizi doğrudan devletin emniyeti, yargısı, maliyesi ve hükümet sözcüsü gibi hareket eden medya ile karşı karşıya getirdi.

Pek çok sivil toplum kuruluşunun özellikle 2016'da OHAL'in ilanı ile birlikte yaşadıklarından biz de payımıza düşeni aldık, almaya da devam ediyoruz. Osman Kavala, tutuklanmasından 16 ay sonra açıklanan ve ağır suçlamalarla "yeniden kıymetlendirilen" deliller arasında bir nedensellik bağı kurma zahmetine dahi girmemiş olan skandal bir iddianame ile iki yılı aşkın süre Silivri Cezaevi'nde tutuldu. Bu davadan beraat ettiği ve salıverilmesine hükmedilen mahkemeye aynı gün, daha önce resen tahliye kararı verilen ve 2017'deki tutuklanma gerekçelerinden birini oluşturan diğer bir soruşturmada tekrar gözaltına alındı, ertesi gün de tekrar cezaevine konuldu. Hem soruşturma aşaması için azami tutukluluk süresini iki yıl olarak belirleyen mevcut ceza kanununu, hem de AİHM kararını aşmak için daha da absürd bir suçlamayla bir kez daha tutuklandı. Açık ki bu siyasi bir dava ve sivil toplum ve kültür sanat alanında faaliyet gösterenlere gözdağı verme amacı taşıyor.

Elinizdeki rapor, Osman Kavala'nın haksız tutukluluğu dahil farklı baskı mekanizmalarına direnen, umut etmeyi sürdüren ve dayanışma gösteren sivil toplum kurumları ile oralarda çalışanlara dair. Rapor, içinden geçtiğimiz bu dönemin görüşme yapılan sivil toplum aktörleri tarafından nasıl tecrübe edildiğini aktarmaya çalışıyor. İnsan hakları alanında mücadele veren kurumlar, toplumsal cinsiyeti odağına alan kurumlar, farklı ülkelerde aynı isimle faaliyet gösteren uluslararası kurumlar, kültür-sanat alanında ve Diyarbakır'da Kürt meselesi ekseninde faaliyet gösteren kurumları ele alıyor ve Avrupa merkezli fon kuruluşları ve yabancı kurumlara önerilerde bulunuyor. Yasaklar, faaliyetlerin engellenişi, kapatılma, gözaltı ve tutuklama tehdidi ile farklı alanlarda yaşanan tahribatin da, yeni stratejiler geliştirip alanı koruma hatta inatla daha da genişletme çabasının da kaydını tutuyor.

Türkiye tarihinin bu en zorlu dönemlerinden birinde sivil toplumun gösterdiği azmin ve cesaretin içeriden ve samimi bir anlatımını sunan bu raporun, alana ve alana dair çalışanlara faydalı olacağını düşünüyoruz.

Bu araştırmayı yürüten ve raporu yazan arkadaşlarımız Özlem Kaya ve Pınar Ögünç'e, projenin hazırlanmasında ve raporun son halini almasında önemli katkılarda bulunan Meltem Aslan ve Evren Balta'ya teşekkür borçluyuz.

Asena Günal
Anadolu Kültür

Giriş ve Yöntem

Son yıllarda sıklıkla duyduğumuz bir tespit olan sivil alanın daralışı genel olarak ikili bir durumu tarif etmek için kullanılıyor. Bir yandan ifade özgürlüğünün ve vatandaşlık haklarının ihlaliyle kendisini gösteren, demokratik değerlerde genel bir geriye gidişi, diğer yandan daha sınırlı bir kapsamda, devletin baskı araçlarını yaygın bir şekilde kullanması sonucu sivil toplum gruplarının hareket kabiliyetinin azalmasını tarif ediyor. Demokrasi ile sivil toplumun etkililiği doğrudan aynı anlama gelmese de iyi işleyen demokrasilerden beklenti, sivil toplumun ihtiyaçlarını ve taleplerini ortaya koyabildiği, hükümet tarafından baskı altında tutulmadığı, karar alma mekanizmalarına katılabildiği, toplumun farklı katmanlarının örgütlenmeler aracılığıyla kendini ifade edebildiği bir yapı. Tam bu nedenle bugün sivil toplum alanının daralması, genel olarak demokratik sistemlerde yaşanan gerileme ve bozulmayla doğrudan alakalı.¹ Bu gerilemenin küresel düzlemde gerçekleşiyor olması da tartışmanın zeminini genişletiyor, "daralma" kavramının bu denli yaygın şekilde benimsenerek kullanılmasına sebep oluyor.

Dünyanın pek çok yerinde savaşlar devam ediyor, binlerce insanın yaşam hakkı ihlal ediliyor, milyonlarca insan göç etmek zorunda bırakılıyor. Bu durumun çatışma alanları dışında da yarattığı toplumsal dönüşüm, muhafazakâr iktidarların popülist söylemlerinin aracı haline geliyor, "ulusal egemenlik ve çoğunluk iradesi" söylemleriyle toplumların içindeki kutuplaşmalar derinleştiriliyor. Güvenlikçi politikaları gerekçelendirmek amacıyla sürekli pompalanan "tehdit" söylemi, toplumlara yayılan korku siyasetiyle ele ele yürüyor. Terörizm tanımının bu denli genişletilmesi de terörist suçlamalarının yaygın ve ölçüsüz bir şekilde kullanılmasına imkân tanıyor. Ahlâki değerler üzerinden, kadınlar ve LGBTİ+'lar başta olmak üzere insanların yaşam hakları dahil pek çok hakkı ihlal ediliyor, yaşam alanları ellerinden alınıyor. Uzun zamandır eleştirilen ilerlemeci tez artık ikna

1 İsa Eldén ve Paul T. Levin, Swedish Aid in the Era of Shrinking Space - the case of Turkey, 2018: 27.

edici değil, zira “demokratik Batı” artık bir model sunmaktan uzak. Bu geriye gidişin pek çok ülkede birden yaşanıyor olması, küresel anlamda savunulacak değerler söyleminin de altını oyuyor. Dün militer yöntemleri ve baskı mekanizmalarını birbirlerinden öğrenen liderler, bugün silahlara başvurmadan fütursuz bir siyasi baskı kurmanın yeni yollarını paylaşıyor. Freedom House kuruluşunun 2018 yılı raporuna göre, dünya çapında 68 ülkede siyasi haklar ve kişisel özgürlükler konusunda bir önceki seneye kıyasla gerileme yaşanırken, 50 ülke bu konularda gelişme göstermiş.² 2006 yılından itibaren izlenen seyre baktığımızda, 116 ülkede durum kötüleşirken ancak 63 ülkede ilerleme kaydedilmiş. Yine 2018 tarihli bu rapora göre, dünya nüfusunun yüzde 61’i “özgürlük koşullarından” mahrum yaşıyor.³ V-Dem Enstitüsü’nün⁴ 2018 yılı değerlendirmesine göre⁵ ise 2018 sonu itibarıyla dünya nüfusunun üçte biri otokratikleşen ülkelerde yaşıyor. V-Dem araştırmacılarının “üçüncü dalga otokratikleşme” diye tanımladıkları bu yeni dalga, daha çok demokratik devletleri etkiliyor; askerî darbe gibi ani ve büyük değişimleri getiren altüst oluşlardan çok, yasal yollarla, daha yavaş ve aşama aşama gelişiyor.⁶

Israrlı ve sürekli mücadelelerle edinilen demokratik kazanımları ellerinden alınan toplumsal kesimlerin bu gerilemeye karşı mücadeleleri de farklı yollarla engellenmeye çalışılıyor. V-Dem’in göstergelerine göre, ifade özgürlüğü ve bağımsız medya, hukukun üstünlüğü ve örgütlenme özgürlüğünün dünya çapında düşüş gösterdiği ülkelerin sayısı, bu alanlarda yükselişin kaydedildiği ülkelerin sayısından fazla.⁷ Örgütlenme özgürlüğü, siyasi partilerden ziyade sivil toplum kurumlarını hedef alarak kısıtlanmaya çalışılıyor.⁸ Son dönemde sivil alanın daralmasından bu kadar sık bahsedilmesinin bir nedeni bu durumun yaygın bir olgu olarak yaşanmasıysa, diğer bir nedeni mücadelelerle kazanılmış alanların ve hakların kaybını ifade etmesi. Sınıf mücadelelerinin azımsanmayacak kazanımları; ırk ve etnisite temelli ayrımcılık karşıtı mücadelenin yarattığı sistem değişimleri; kadınların ve LGBTİ+’ların varlık ve eşitlik mücadelelerinin geldiği nokta, eksiksiz değilse de muazzam bir başarıyı işaret ediyordu. Otoriter yönetimler nezdinde “tehdit” algısını artıran, tam da bu kazanımlar olmuştu. Bugün, mücadeleler sonucunda sivil toplumun kendini bir aktör olarak inşa etmesini ve güç kazanmasını sağlayan mevzilerde geri çekiliş yaşanıyor. Tarihsel olarak mücadelenin amacı, alanları genişletmektir, bugünse kazanımları kaybetmemek için mücadele verilmek zorunda.

Sağlıklı ya da “açık” bir sivil alan, sivil toplum örgütlerinin ve bireylerin herhangi bir engellemeyle karşılaşmaksızın örgütlenebildiği, etkinliklere katılabildiği, birbirleriyle iletişim kurabildiği ve bu sayede hak talebinde bulunabildiği, siyasi ve toplumsal süreçlere müdahil olarak onları etkileyebildikleri bir durum şeklinde tanımlanıyor.⁹ Bugünse

2 Bkz. https://freedomhouse.org/sites/default/files/ABRIDGED_FH_FITW_2019_Report_FINAL.pdf

3 Bkz. a.g.e.

4 Varieties of Democracy – Demokrasi Çeşitleri.

5 Bkz. https://www.v-dem.net/media/filer_public/99/de/99dedd73-f8bc-484c-8b91-44ba601b6e-6b/v-dem_democracy_report_2019.pdf

6 Bkz. Lührmann, Anna ve Staffan I. Lindberg, “A third wave of autocratization is here: what is new about it?”, Democratization, 2019, 26. Cilt, 7. Sayı.

7 Bkz. https://www.v-dem.net/media/filer_public/99/de/99dedd73-f8bc-484c-8b91-44ba601b6e-6b/v-dem_democracy_report_2019.pdf.

8 Bkz. a.g.e., s. 18.

9 Bkz. <https://sur.conectas.org/en/infographics-civic-space-explained/>

bu "açık" alanı kapatmak amacıyla, hak mücadelesi yürütenler hakkında soruşturmalar başlatılıyor, karalama ve hedef gösterme kampanyaları yürütülüyor, kimileri tutuklanıp hapsediliyor, dernekler mali ve hukuki denetim kısıncasına alınıyor, kapatılıyor, eylemlerine izin verilmiyor, polis şiddetiyle karşılaşıyorlar; muhalif seslere de yer vermesi beklenen medya kanalları susturuluyor. Dünya çapında sivil alanı gözlemleyen CIVICUS'un (2018) raporuna göre, aktivistlerin gözaltına alınması, gazetecilere yönelik saldırılar, sansür, aşırı güç kullanımı ve protestoların engellenmesi gibi hak ihlalleri, sivil alanı baskı altında tutmak için en çok başvurulan yöntemler.¹⁰

Türkiye de tüm bu gelişmelerden payına düşeni alıyor, dahası sivil toplumun daralmasını gösteren örnek ülke kategorisine yükselmiş durumda. Tarihi boyunca demokratikleşme yolunda "küçük" adımlarla ilerleyen Türkiye Cumhuriyeti, tarihsel olarak da sivil alanın genişlemesi ve aktörlerinin güçlenmesine izin vermeyen güçlü devlet geleneğine sahip bir ülke. Son 40 yıla kabaca bakmak gerekirse, 1980'ler, askerî darbe sonrası tüm demokratik örgütlerin sesinin kısıldığı, Türkiye devleti ile PKK arasındaki silahlı çatışmanın başlamasıyla "sivil" alanın oluşum koşullarının beliremediği yıllardı. 1980'lerin sonu ve 1990'lar ise sivil toplum alanındaki kurumsallaşmaların savaşın ağırlığı altında devam ettiği, din ve kimlik temelli örgütlenmelerin arttığı, sivil toplum aktörlerinin mücadelesinde hukuk alanının ağırlık kazandığı bir dönem oldu. 1999 yılında Türkiye'ye Avrupa Birliği adaylık statüsünün tanınmasıyla 2000'ler boyunca AB üyelik sürecinin sivil toplum üzerindeki etkisi hissedilmeye başladı. Hem adaylığın gerektirdiği yasal düzenlemelerin etkisi, hem de bu süreçte Türkiye'ye yapılan mali yardımlarda sivil topluma kayda değer bir öncelik verilmiş olması, projelendirilmiş sivil toplum etkinliklerinin artmasına yol açtı.¹¹

Türkiye'de son dönemde yaşanan daralmaya neden olan gelişmelerin miladı ise 2010'lu yılların ortalarıydı. 2013-2015 yılları arasında Abdullah Öcalan'la yürütülen müzakereler süresince devam eden çözüm süreci, sivil alanın genişlemesinde, faaliyetlerin ve etkinliğinin artmasında önemli bir rol oynadı. 2013 yazında Gezi protestoları ve sonrasında, İstanbul başta olmak üzere kamusal alanlarda yapılan eylem ve protestolara konan yasaklar yavaş yavaş arttı. 7 Haziran 2015'te yapılan genel seçimde, AK Parti 13 yıl sonra ilk kez tek başına iktidar olacak çoğunluğa erişemedi. Yüksek Seçim Kurulu tarafından seçimlerin tekrarlanmasına karar verildi. Çözüm sürecine eşlik eden ateşkesin 2015 yazında sonlandırılmasıyla, Diyarbakır, Mardin, Hakkari, Şırnak, Bitlis, Muş, Bingöl, Tunceli, Batman, Elazığ ve Siirt illerinde süresiz sokağa çıkma yasakları ilan edilmeye başlandı.¹² Kent merkezlerine taşınan çatışma pek çok sivilin ölmesine, binlerce kişinin göç etmesine neden oldu. "Terörle mücadele" söylemi ve "terör propagandası" ya da "bölücü propaganda" suçlaması sivil seslerin kısılması için daha çok kullanılmaya başladı. Aynı dönem, Türkiye'nin batısında da bombalı saldırılarda pek çok kişi hayatını

¹⁰ Bkz. <https://monitor.civicus.org/SOCS2018/>

¹¹ Türkiye'de sivil toplum alanının tarihsel olarak gelişimi için bkz. Keyman, E. F. ve İçduygu, A. Globalisation, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries, Discourses, Citizenship Studies, 2003, 7:2, 219-234; Heper, M. ve Yıldırım S., Revisiting Civil Society in Turkey, Southeast European and Blackeast Studies, 2011, 11:1, 1-18.

¹² Bkz. TIHV Dokümantasyon Merkezi, 16 Ağustos 2015-1 Temmuz 2019 Tarihleri Arasında İlan Edilen Sokağa Çıkma Yasakları. <https://tihv.org.tr/16-agustos-2015-1-temmuz-2019-tarihleri-arasinda-ilan-edilen-sokaga-cikma-yasaklari/>

kaybetti; yaşam ve örgütlenme alanları daha da daraldı. 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin ardından, darbeden sorumlu tutulan Gülen cemaatiyle mücadelenin “terörist” etiketi yapıştırılan tüm gruplara doğru genişletilmesi ve yedi kez uzatılarak iki yıl boyunca devam ettirilen Olağanüstü Hal döneminde yaşanan tutuklamalar, derneklerin kapatılması, Türkiye’de sivil alana yönelik baskının boyutlarını artırdı.

Bu raporda, içinden geçtiğimiz bu dönemin sivil toplum aktörleri tarafından nasıl tecrübe edildiğini anlamaya çalışıyoruz. Özellikle de 2015 yazı sonrasında yaygınlaşan ve ağırlığı artan bu durumun farklı aktörlere nasıl etki ettiğini görmek istedik. Türkiye’de sivil toplumu baskı altına almak için kullanılan yöntemler diğer ülkelerden pek de farklı değil. Kamusal alanda yapılan ve ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gereken barışçıl gösterilere polis şiddetiyle cevap veriliyor. Şiddet uygulayan devlet görevlileri cezasızlık zırhıyla korunuyor. “Terörle mücadele” söyleminin etkisi çatışmanın yeniden başlamasıyla gittikçe artıyor. İnsan hakları savunucuları hedef alınıyor, hatta öldürülüyor. Sivil toplum etkinlikleri ve toplantı içerikleri sorgulanıyor. Yasal uluslararası kurumların meşru maddi destekleri, “ajanlık” ve “hükümete karşı işlenen suçların” gerekçesi sayılıyor. Geleneksel olarak sivil toplum içinde sayılmasalar da medya ve üniversiteler ifade özgürlüğünün alanı olmaktan çıkıyor. Türkiye’de daralmanın olgusal referanslarının tümünü, hukuki adımlarını ve söylemsel düzlemini sunmak bu araştırma projesinin ve raporun sınırlarını aşıyor. Uluslararası alanda çalışan Freedom House,¹³ CIVICUS,¹⁴ V-Dem¹⁵ ve International Center for Non-for-Profit Law¹⁶ küresel düzeyde raporlamalar yaptıkları için ülke bazında güncel gelişmeleri takip ediyorlar. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı da Türkiye’de sivil toplum alanındaki gelişmelere odaklanıyor, izleme¹⁷ ve elverişli ortam değerlendirmesi¹⁸ yapıyor. Bunların yanında son dönemde Türkiye’de sivil alanın daralmasına dair kapsamlı çalışmalar yapıldı.¹⁹ Bu raporlamaların çoğunda Türkiye’de uygulanan kısıtlamaların boyutlarını ve yöntemlerini bulmak mümkün. Elinizdeki raporda ise görüşme yaptığımız kişilerin baskı ortamına dair gündelik deneyimlerini aktarmak istedik ve olgusal gelişmelere ancak bu deneyimler üzerindeki etkileri çerçevesinde değinmeyi tercih ettik. Görüşme yaptığımız kişilerin işaret ettiği gelişmelerle ilgili verileri, rapor bölümlmesine uygun şekilde verdik.

Amacımız Türkiye’de sivil topluma dair bütünlüklü bir tablo ortaya koyarak bir sınıflandırma yapmak ve daralmanın etkilerini her bir kesim üzerinden göstermek de değildi. Yaşama Dair Vakıf’ın yaptığı sınıflandırmayı dikkate aldığımızda, bu rapor için görüştüğümüz fon kurumları ve yabancı kurumlar hariç Türkiye’de faaliyet gösteren sivil top-

13 Bkz. <https://freedomhouse.org/article/turkey-halt-crackdown-civil-society>

14 Bkz. <https://monitor.civicus.org/country/turkey/>

15 Bkz. https://www.v-dem.net/media/99/de/99dedd73-f8bc-484c-8b91-44ba601b6e-6b/v-dem_democracy_report_2019.pdf

16 Bkz. <http://www.icnl.org/research/monitor/turkey.html>

17 Bkz. <https://www.tusev.org.tr/tr/arastirma-ve-yayinlar/sivil-toplum-izleme-raporu-1>

18 Bkz. <https://www.tusev.org.tr/tr/yasal-calismalar/sivil-toplumun-gelisimi-icin-elverisli-ortamin-izlenmesi-projesi>

19 Türkiye’de son dönem gelişmelerle ilgili detaylı raporlamalardan bazıları için bkz. Amnesty International, Fırtınaya Göğüs Germek, Nisan 2018; Åsa Eldén ve Paul T. Levin, Swedish Aid in the Era of Shrinking Space - the case of Turkey, 2018; Stephanie Leysen ve Ebubekir Işık, EU Support to Dismissed Civil Society in Turkey: Yes, There is a Better Alternative; Center for American Progress, Istanbul Policy Center ve Istituto Affari Internazionali, Trends in Turkish Civil Society, Temmuz 2017.

lum kurumlarının çoğu savunucu kategorisinde sayılabilir ve bu da sivil toplum kurumları alanında yüzde 3,3'lük bir kesime denk geliyor.²⁰ Bu kategori içine giren örgütlerin çalışma alanları ve haliyle karşılaştıkları sorunlar da birbirinden farklı olduğundan, bu çalışma tamamını kapsamak ya da temsil etmek iddiasında değil.

Bu rapor, esas olarak Mart 2019-Aralık 2019 tarihleri arasında "Türkiye'de Sivil Toplumun Dönüşümü" başlığıyla yürüttüğümüz araştırma projesinin ürünü. Bu amaçla öncelikle genel olarak dünyada, özel olarak da Türkiye'de sivil toplumun son dönemde yaşadığı daralmayı konu alan çalışmaları taradık. Bu taramadan yola çıkarak, sivil toplum içinde belli alanları seçerek ilerledik. İnsan hakları alanında mücadele veren kurumlar, toplumsal cinsiyeti odağına alan kurumlar, farklı ülkelerde aynı isimle faaliyet gösteren uluslararası kurumlar, kültür-sanat alanında ve Diyarbakır'da Kürt meselesi ekseninde faaliyet gösteren kurumlar ayrı bölümlerde ele alındı. Son dönemde kapatılan kurumlarda çalışanların tecrübelerine ayrı bir bölümde yer verdik. Son bölüm ise Avrupa merkezli fon kuruluşları ve yabancı kurumlarla yaptığımız görüşmeler üzerinden yazıldı.

Seçtiğimiz alanların, Türkiye'de sivil toplumun son dönemde maruz kaldığı baskıları anlatabilmek için kritik öneme sahip olduğunu düşünüyoruz. Görüşmelerde hem kurum çalışanlarının kişisel deneyimlerini hem de bağlı oldukları kurumun örgütsel deneyimini dinleme şansımız oldu. Görüşmelere raporda geniş yer vererek, bu deneyimlerin ağırlığını, yaygınlığını ve benzerlikleri ile farklılıklarını ortaya koymak istedik. Türkiye'de politik gündem hızla değişirken, bu değişimin etkileri, bu etkilerin algılanışını da hızla değiştiriyor. Görüşme yaptığımız kişilerin tecrübelerinin bu hızlı değişim içinde kaybolup gitmemesine yönelik arzumuz, bu tecrübelerin önümüzdeki zamanlar için yol gösterici olabileceği inancımızdan da beslendi.

Toplamda 19 kurumdan, 9'u kadın 20 kişiyle görüşme yaptık. Görüşme yaptığımız kişileri, temsil yetkisi olan üst düzey kurum çalışanları arasından seçtik. Türkiye'deki sivil toplum alanından 14 temsilciyle yaptığımız görüşmelerde, bu örgütlerin ve üyelerinin/çalışanlarının yaşadıkları zorlukları, kurumları özelinde geçmişi ve bugünü karşılaştırmalı olarak nasıl değerlendirdiklerini, zorlukları aşmak için ne gibi stratejiler geliştirdiklerini, geleceğe dair beklentilerini ve önerilerini konuştuk. Türkiye'deki sivil toplum kurumlarına finansal destek sunan fon kurumları ve Türkiye merkezli kurumlarla ortak projeler geliştiren yabancı kurumlarla da görüşmeler yaptık. Bu çerçevede değerlendirilebilecek beş farklı kurumdan altı kişiyi dinledik. Yabancı ortak ve fon kurumlarıyla da görüşmek istememizin birkaç sebebi vardı. Birincisi, sivil toplumun son dönemdeki deneyimini onların gözlemleri üzerinden de sunmak istedik. İkincisi, yabancı kurumların bu baskı ortamından nasıl etkilendiğini anlamak istedik. Son olarak da bu kurumların özel konularını belirleyen farklı dinamiklerden bahsetmek istedik.

Görüşme yaptığımız kişilerin imzalaması için hazırladığımız izin formunda, görüşme içeriklerini ve kimliklerini ne şekilde kullanabileceğimize dair kararı kendilerine bıraktık. Görüştüğümüz kişilerin deneyimlerini rahatlıkla ifade edebilmeleri bizim için önem-

20 Verilerle Sivil Toplum Kuruluşları, Hazırlayan: Yaşama Dair Vakıf. YaDa'nın diğer kategorileri şunlar: Özgür-güt, Siyasi Yönelimli, Hayırsever, Himayeci, Uzman, Yaptırma-Yaşatma-Güzelleştirme, Hemşeri, Sosyallas-yon, Kulüp, Yan Kuruluş, Meslek/Sektör Eksenli, Pazar Eksenli.

liydi. Ayrıca bu alanda açık kimliğiyle düşüncelerini ifade etmek istememek, ifade ve örgütlenme özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalara dair başlı başına bir gösterge olarak ele alınabilir. Raporu tüm kimlikleri anonimleştirmektense, izin veren kurum ve kişilerin isimlerini kullanmayı tercih ettik.

Çalışmanın araştırmacıları ve raporun yazarları olarak farklı alanlarda çalışıyoruz: Bizim gazeteci-yazar, diğerimiz sivil toplum çalışanı. İki farklı alanın deneyimini ve yöntemini harmanlayarak çalıştık. Raporun "Giriş", "Uluslararası Bir Kurum Olmak", "Çatışmayla Daralan Diyarbakır", "Yabancı Fon Kurumları ve Ortak Kurumlar" başlıklı bölümleri Özlem Kaya; "İnsan Haklarını Savunmak Zorlaşırken", "Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Bakınca", "Her Tür 'İfade'nin Alanı Daralırken", "Kapatılan Kapılar Açılan Kapılar", "Sonuç ve Öneriler" kısımları Pınar Ögünç tarafından kaleme alındı. Araştırmanın kapsam ve sınırları göz önüne alınarak yazılmış tüm bölümler kendi başlarına birer araştırma konusu olmayı hak edecek genişlikte. Bu raporun, yaşadıkları tüm zorluklara rağmen sivil alanı savunmaya devam edenlerin deneyimlerini ortaya koyarak ve gelecek için bir perspektif sunarak, her koşulda devam ettirdikleri mücadelelerine mütevazı bir katkı olmasını diliyor, görüşme yaptığımız tüm kişilere bize değerli zamanlarını ayırdıkları için tekrar teşekkür ediyoruz.

İnsan Haklarını Savunmak Zorlaşırken

Türkiye’de insan hakları savunuculuğu, ihlallerin yoğunluğunu ve çeşitliliğini belirleyen siyasi iklime göre şekillenerek her daim zorlu bir mücadele alanı oldu. İhlallerin arttığı ve normalleştiği, aynı zamanda sivil toplum alanında genel bir daralmadan söz edilebilecek 2015 sonrası da savunucuların doğrudan baskı ve kovuşturma tehdidinde maruz bırakıldıkları bir dönemdi. Bu tecrübe, yaşanan daralma sürecini tarif etmesi dışında, köklü kurumların kendi tarihleri içinde karşılaştırmalar yapmaya olanak tanınmasıyla ayrıca önemli.

Bu alanda öncü kurumlardan olan İnsan Hakları Derneği (İHD), 1986’da aralarında tutuklu-hükümlü yakınları, yazar, gazeteci, hekim, hukukçu, mimar, mühendis ve akademisyenlerin yer aldığı 98 insan hakları savunucusu tarafından kuruldu. 1991’den beri İHD’de farklı pozisyonlarda gönüllü olarak çalışan İHD İstanbul Şube Başkanı Gülseren Yoleri, dozu değişse de baskının hiç kalkmadığını, kurum tarihi boyunca tamamen “özgür” hissedilerek çalışılan bir dönem bulunmadığını söylüyor.

İHD kurulduğunda darbenin etkileri sürüyordu. 1980’lerde ordu vardı, 1990’lar JİTEM’in [Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele], kontrgerillanın devreye girdiği karanlık yıllardı. 2000’lerin, özellikle AK Parti döneminin tipik özelliği maskelerin güçlenmesiydi. Bu, çözüm sürecinin bitimine kadar sürdü denebilir. Önceki yıllarda diyelim cezaevlerindeki ihlaller ve keyfî uygulamalara dair raporumuzu sunmak için Adalet Bakanlığı’ndan, Ceza Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü’nden randevu istediğimizde kabul etmezlerdi, hatta randevusuz gittiğimizde kovmaktan beten davranırlardı. 2000’lerde AK Parti kadrosuyla birlikte randevu veriyorlar, kapıda karşılayıp ağırılıyorlar, rapordaki her şeyi de sizin kadar biliyorlardı. Çözüm dediğinizde ise top gezmeye başlıyordu. Herkesin sorumluluğu birbirine attığı, dinlemiyorum, çözme-yecemem dediği ama çözmediği dönemdi.²¹

21 Gülseren Yoleri, bireysel görüşme, İstanbul, 13 Haziran 2019.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), 1980 darbesi döneminde işkence görenlerin tedavi ve rehabilitasyonuna öncelik veren bir kurum olarak 1990'da İHD ile Türk Tabipler Birliği'nden doğdu. Halen işkence görenlere, yakınlarına tedavi ve rehabilitasyon hizmeti sunan, işkencenin belgelenmesi, önlenmesi ve alternatif raporların hazırlanması için çalışan tek örgüt. Beş yıldır TİHV İstanbul temsilcisi olan ve 1986'dan beri insan hakları alanında çalışan Ümit Efe, sistematik işkencenin sürdüğü 1980'li yıllarda mücadelenin etkisiyle örneğin gözaltı süresinin 90 günden 45 güne düşebildiğini, Cumartesi Anneleri'nin 24 yıl önce başlayan buluşmalarının, örtük halde olsa da 1990'larda da devam eden işkence ve faili meçhul vakalarında durulmaya neden olduğunu söylüyor. 2000'leri ise şöyle tarif ediyor Efe:

Filistin askısı, elektrik, tecavüz, hayvan kullanma, gözbağı uygulamaları yoktu belki ama büyük cezaevleri katliamları yaşandı. 19 Aralık 2000'de [Hayata Dönüş²² adı verilen] operasyonu televizyonlar naklen yayınlayabildi.²³

Efe, 2013'te Türkiye'nin neredeyse tamamına yayılan Gezi eylemleri sırasında "görünür işkencenin değişen yüzü"nü belirlediğini anlatıyor. Sadece eyleme katılanların değil, örneğin yoğun gaz kullanımı nedeniyle evlerinde bulunan insanların, sokak hayvanlarının da etkilendiği daha konsantre ve yoğun bir şiddet tarif ediyor.

Cumartesi İnsanları/Anneleri

İnsan hakları savunucuları ve kaybedilenlerin yakınları ilk kez 27 Mayıs 1995'te kayıplarının akıbetini sormak için Galatasaray Meydanı'nda oturdular. Polis şiddeti nedeniyle 1999'da ara vermek zorunda kaldıkları eylemlerine 2008'de tekrar başladıklarında artık sadece İstanbul'da değil, Diyarbakır'da, Cizre'de, Batman'da, İzmir'de, Yüksekova'da da bir araya geliyorlardı. 2015 yazında çözüm sürecinin sona ermesinin ardından ilan edilen uzun süreli sokağa çıkma yasakları sürecinde, Diyarbakır, Cizre, Batman ve Yüksekova'daki eylemler yapılamamaya başladı. İstanbul'da 25 Ağustos 2018'de 700. haftada bulduklarında yoğun polis şiddetiyle karşılaştılar. Galatasaray Meydanı'nın Cumartesi İnsanları/Anneleri'ne kapandığı o günden beri eylem İHD İstanbul şubesi önünde yapılıyor. Diyarbakır'da da sokağa çıkma yasakları sonrasında Koşuyolu'nda tekrar yapılmaya başlanan eyleme 499. haftasından itibaren izin verilmiyor, İHD Diyarbakır şubesinin önüne çıkmaları dahi yasak olduğundan basın açıklamaları içeride okunuyor. Mücadele alanlarının daralmasını fiziksel olarak da yaşamak zorunda bırakılan Cumartesi İnsanları/Anneleri, kamusal alanlardan uzaklaştırılırsalar da eylemlerine devam ediyorlar.

Bu başlıkta üçüncü görüşmeyi yaptığımız Hafıza Merkezi (Hakikat Adalet ve Hafıza Çalışmaları Derneği), bir bölümü bu alanda daha önce çalışmış bir grup avukat, akademisyen, gazeteci ve insan hakları savunucusu tarafından 2011'de "ağır insan hakları ihlallerine ilişkin gerçekleri ortaya çıkarmayı, mağdurları adalet arayışlarında desteklemeyi ve bu ihallerle ilgili toplumsal hafızayı güçlendirerek toplumsal barışa ve demokrasiye katkı sağlamayı" hedefleyerek kuruldu. Çözüm sürecinin henüz başlamadığı ama merkezin direktörlerinden Murat Çelikkan'ın ifadesiyle sinyallerinin sezildiği, "AB uyum sürecinin zorunlu reformlarının olumlu hava yarattığı, demokratik

22 Daha fazla bilgi için: <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/181812-hayata-donus-neden-yapildi-bu-gune-etkisi-ne-oldu>

23 Ümit Efe, bireysel görüşme, İstanbul, 14 Haziran 2019.

ve sivil alanın genişlediği” bir dönemdi bu.²⁴ Çözüm sürecine eşlik eden çatışmasızlık ortamı, Hafıza Merkezi'nin de alanına giren konularda gelişmelere sahne oldu. Rafa kalkmış bazı davalar gündeme gelebildi. Örneğin 1990'larda Cizre'de yaşanan ihlaller mahkemeye taşındı, devlet geleneği toptan değişmediyse de “geleneksel cezasızlıkta bazı kırılmalar” yaşandı. Bu siyasi iklim, Hafıza Merkezi'nin sahada çalışabilmesini, bölgede mağdurlar ve yakınlarıyla 200'ün üzerinde görüşme yapabildiğini sağladı. Kaybedilenlerin hikâyeleri ve dava süreçleri <http://zorlakaybetmeler.org> adresli sitede kamuya açıldı.

7 Haziran 2015 Sonrası

Bugün <http://zorlakaybetmeler.org> adresini tıkladığınızda siteye “ulaşamadığı” yazıyor. Çelikkan bunun ardındaki kırılmaları işaret ediyor. İleri 17-25 Aralık 2013 operasyonlarıyla iktidar blokundaki çatlama. İkincisi cezalandırmaya doğru giden üç temel davada (Cemal Temizöz, Mete Sayar, Musa Çitil) beraat kararlarının çıkması²⁵ ve derken Çözüm sürecinin sona ermesi. 7 Haziran seçimleri sonrası ise, özellikle “hendek” ve “abluka” dönemlerinde “barış” demenin bile suç haline getirilişiyle ayrı bir kırılma.

Telefonlar almaya başladık. Özellikle kaybedilenlerle ilgili sitede ismi geçenler çıkarılmalarını talep etmeye başladı. Bunun hukuki karşılığı da vardı, mahkemelerde aklanmaya başlamışlardı. Siteyi yenilemek için kapatmak zorunda kaldık. Sürecin bitiş ve darbe girişimi sonrası OHAL'le birlikte suç teşkil edebilecek ifadeleri nedeniyle tanıklıklarını paylaşanları korumak için de bunu yapmak gerekiyordu. Tekrar başlayan çatışma, abluka döneminde o kadar ağır sorunlar yaşıyordu ki, 90'ları bugünden bahsetmeden konuşabilmek mümkün olmamaya başladı. Geçmiş birdenbire bugün haline geldi.²⁶

Çözüm süreci, hak ihlalleri bu dönemde de farklı alanlarda sürdüğünden insan hakları savunucularının “durduğu” bir dönem değildi. Barış masasının devrilmesiyle Kürt illerinde yaşanan çatışmalı günler, İstanbul Temsilcisi Ümit Efe'nin de ifade ettiği gibi TİHV çalışanları için koşulları çok ağırlaştırdı.

Sokağa çıkma yasaklarıyla tüm sivilin mağdur edildiği dönemde alana girip ilk belgeleme çalışması yapan kurumduk ve bu bizim için çok önemliydi. Zaman zaman sokağa çıkma yasakları sırasında yaptığımız için kelle koltukta bir çalışma diyebiliriz. Kafamızı sokacağımız bir çatının bulunmadığı ortamda yıkımı ve kültürel saldırıyı tespit etmemiz gerekiyordu. Faaliyetimizi apaçık yürütmek adına ilgili resmi kurumlara çalışacağımızı bildirmemize rağmen tehdit ve takiple karşılaştık. Cizre Referans Merkezimiz yakıldı. Cizre raporumuzla ilgili soruşturma ve denetim yaşadık. Genel başkanımız Şebnem Korur Fincancı tutuklandı. Onun on günlük tutukluluğu tüm insan hakları alanına önemli bir tehditti. Hâlâ yargılamaları süren birçok dava açıldı. Akabinde Cizre raporunda imzası olan bazı kurumlar, Gündem Çocuk Derneği, TUHAD-FED (Tutuklu Hükümlü Aileleri Hukuk Dayanışma Dernekleri Federasyonu), Mezopotamya Hukukçular Derneği gibi bazı kurumlar KHK'larla kapatıldı.²⁷

24 Murat Çelikkan, bireysel görüşme, İstanbul, 10 Haziran 2019.

25 Hafıza Merkezi, devlet görevlilerinin yargılandığı bu ve diğer davalara ilişkin bilgileri www.failibelli.org adlı sitede derliyor.

26 Murat Çelikkan, bireysel görüşme, İstanbul, 10 Haziran 2019.

27 Ümit Efe, bireysel görüşme, İstanbul, 14 Haziran 2019.

İHD İstanbul Şube Başkanı Yoleri de "Geçmişte köyler boşaltılırdı, yakılırdı, bilirdik, artık kentler her şeyiyle yok ediliyordu. Tüm topluma yönelmiş bir tehditti. Uluslararası mekanizmalara güven de ortadan kalktı" diye tarif ettiği dönemin ağırlığını vurguluyor. 10 Ekim 2015'te Ankara'da düzenlenen Emek, Barış ve Demokrasi Mitingi'ni hedef alan bombalı saldırı ise gerçek bir kırılma yaşatmış. İnsan hakları alanından çok sayıda kişinin katıldığı miting sonrasında hak mücadelesinin dahi anlamsızlaşmasına, "İnsanlar parçalanmışken rapor yazmak ne işe yarar" duygusunun yerleşmesine dair gözlemini aktarıyor Yoleri. Katliamın üzerlerindeki kalıcı etkisinden bahsederken şöyle diyor: "Derneğe bir süre gelip çalışan sonra ayrılıp gidenleri anlamazdım. Herkesin bu yükü taşıyamayacağını 10 Ekim sonrası anladım."²⁸

15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişiminden beş gün sonra ilan edilen OHAL, üç aylık sürelerle yedi kez uzatılarak kamu kurumlarından ihraçlar, keyfi tutuklamalarla medya, akademi, sivil toplum başta olmak üzere tüm muhalif görüşlerin alanını daralttı.²⁹ Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Taner Kılıç'ın 6 Haziran 2017'de gözaltına alınarak tutuklanması, bir ay sonra Büyükada'da bir insan hakları çalışmayı için buluşan on insan hakları savunucusuna yönelik operasyon, aynı yılın Ekim ayında Osman Kavala'nın gözaltına alınması ve ardından tutuklanması, sivil topluma yönelik baskı ve müdahalede artan dozun işaretleriydi.

7 Haziran seçimlerinden itibaren tüm bu yaşananların insan hakları savunucularının çalışmaları üzerindeki etkisini, Hafıza Merkezi'nin tecrübesinden okumak mümkün. Geldikleri noktada artık sahada görüşme yapamıyorlar ya da ancak avukatlar görüşebiliyor. Kurum telefonunun üzerine kayıtlı olduğu kişi hakkında yürütülen soruşturma sonrası, çalışmalarını sosyal medyadan duyurmamaya karar verdiler. Bazı toplantıları iptal ettiler, bazı kitapları yayınlamamayı seçtiler. O dönem on kişilik ekibin dördü soruşturma ya da dava süreci yaşadı, bazıları hüküm giydi, hapis cezası aldı. 1990'ların ihlal davalarını takip eden Merkez'in avukatları artık bizzat kurumun davalarına yoğunlaşmak zorundaydı.³⁰

İHD'nin geçmişi, üyelerinin ödediği ağır bedellerle dolu. Bu bedel de siyasi iklime göre değişiyor:

1990'larda faili meçhuller döneminde bizim yöneticilerimiz de bunun kurbanı oldu. Baskı, tutuklama, işkence yaşandı. Bu süreçte her koşulda ses çıkaran neredeyse bir tek insan hakları savunucuları kalmıştı. Kaçırılanlar, kaybedilenler, faili meçhul cinayetlerde katledilenler yanında, bu dönem pek çok dernek yöneticimiz uzunca süre tutuklu kaldı, halen cezaevinde olanlar, hakkında soruşturma yürütülenler var.³¹

28 Gülseren Yoleri, bireysel görüşme, İstanbul, 13 Haziran 2019.

29 Af Örgütü tarafından hazırlanan "Fırtınaya Göğüs Germek" (<https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/Rapor/Firtinaya%20Gogus%20Germek.pdf>) ve İnsan Hakları Ortak Platformu tarafından hazırlanan "Olağanüstü Hal Tedbir ve Düzenlemeleri" (http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2017/09/OHAL-Durum-Raporu_31Agustos-2017.pdf) başlıklı raporlar, OHAL dönemindeki hak ihlalleri ve bunların belgelenmesi sırasında yaşanan baskıyı ayrıntılı olarak ele alıyor.

30 Murat Çelikkhan Özgür Gündem'e destek amacıyla bir günlük nöbetçi genel yayın yönetmenliği yaptığı için 1 yıl 6 ay ceza aldı. Eş Direktör Meltem Aslan 16 Kasım 2018'de sivil toplum alanına yapılan operasyon-da şafak baskınıyla gözaltına alındı, gece serbest bırakıldı. Yönetim Kurulu Başkanı Yiğit Ekmekçi'nin Gezi dosyasından yargılanmasına rapor hazırlanırken devam ediliyordu.

31 Gülseren Yoleri, bireysel görüşme, İstanbul, 13 Haziran 2019.

İnsan hakları savunuculuğu, belgeleme, raporlaştırma, dava takibi gibi faaliyetlerle devlet kurumlarıyla farklı düzeylerde ilişki kurmayı, görüş paylaşmayı, talepte bulunmayı gerekli kılıyor. Görüştüğümüz her üç kurum temsilcisi 2015 sonrası daralma sürecinin bu temasları zayıflattığını, hatta tamamen ortadan kaldırdığını anlatıyor. Tüm raporlarını sivil aktörlerle birlikte devlet kurumlarına da yollayan, bakanlıklar düzeyinde temaslar kurup Meclis komisyonlarında sunum yapan bir STK olan Hafıza Merkezi'nin, kamu kurumlarıyla, hükümetle aynı çizgideki medyayla ve akademiyle ilişkileri tamamen kesilmiş. Çelikkan bu süreçten sonra ilk temasın 2019'un ilk yarısında, insan hakları yol haritası çıkarmak üzere Adalet Bakanlığı'nın davetiyle kurulduğunu ifade ediyor. O toplantıda kayda geçen görüşlerinin ne kadar dikkate alınacağı konusunda da kuşkulu.³²

İHD ve TİHV için de özellikle OHAL süreci kamu kurumlarıyla ilişkinin neredeyse tamamen kesildiği bir dönem. Bakanlık, müsteşarlık, müdürlük düzeyinde tekrar kurulan ilk temas ise, HDP Hakkari Milletvekili ve Demokratik Toplum Kongresi Eş Başkanı Leyla Güven'in 7 Kasım 2018'de cezaevindeyken başladığı açlık grevi sırasında gerçekleşmiş.³³ Türkiye'de ve yurtdışında katılanların sayısının 3000'leri bulduğu açlık grevleri, Güven'in açıklamasıyla 200. gününde sona ermişti.

Bütün Bunlar Neleri Değiştirdi?

İHD İstanbul Şube Başkanı Yoleri, ağırlaşan koşullara rağmen hiçbir kampanyadan vazgeçmediklerini, hiçbir sözden sakınmadıklarını, ama baskıyla baş edebilmek için yeni yöntemler geliştirdiklerini söylüyor. Darbe girişimine katılmakla suçlananlara yönelik işkence iddialarından FETÖ dosyasında yargılananların cezaevi koşullarına, yine aynı dosyayla ilgili son dönem yaşanan kaçırılmalara kadar her alanda, tüzüklerindeki ilkelere uygun biçimde çalışmayı sürdürdüklerini ifade ediyor.

Darbe girişiminin hemen ertesinde, 16 Temmuz 2016 sabahı İHD temsilcileri, 1995'ten beri süren Cumartesi Anneleri buluşması için Galatasaray Meydanı'nda yine toplandılar. Koşullar ne olursa olsun eylemi sürdürmek gerektiğini düşünüyor, bir hafta meydana gitmezlerse eylemlerinin daha sonra hep engellenebileceğinden endişe ediyorlardı. "Gerçekten eylem yapacağınızı mı düşünüyorsunuz böyle bir günde? Sabaha kadar millet birbirinin kafasını kesti, sokaktakiler sizi linç edebilir, sizi koruyamam" diyen bir sivil polislin şaşkın bakışları altında, etraftaki tuhaf kalabalıktan tedirgin olsalar da adalet taleplerini o gün de dile getirdiler. Fakat OHAL'in bitiminden bir ay sonra, 25 Eylül 2018'de, 700. haftada eylemin önce Galatasaray'da, sonra İstiklal Caddesi'nde, sonra caddeye çıkan sokaklarda yapılmasına yasak getirildi. Yoleri'yle görüşmemiz esnasında Cumartesi Anneleri/İnsanları İHD'nin kapısının önünde buluşuyordu. Bu manidar dönüşümü şöyle anlatıyor Yoleri:

Kapıdan adım atmamız yasak, ama biz atıyoruz. Bir taraftan nereden nereye geldik diye düşünüyor insan, diğer taraftan da bizi sıkıştırmak istedikleri yerin dışındayız, eylemimizi hâlâ yapıyoruz. Adalet talebimizden, kayıplarımızı arama mücadelesinden vazgeçemedik.³⁴

32 Murat Çelikkan, bireysel görüşme, İstanbul, 10 Haziran 2019.

33 Gülseren Yoleri, bireysel görüşme, İstanbul, 13 Haziran 2019 ve Ümit Efe, bireysel görüşme, İstanbul, 14 Haziran 2019.

34 Gülseren Yoleri, bireysel görüşme, İstanbul, 13 Haziran 2019.

TİHV de baskılar nedeniyle faaliyet alanını daraltmak ya da otosansür uygulamak yerine, mücadelenin kapsamını genişletmeye karar vermiş. KHK ile kapatılan bazı kurumları, işlerinden atılan bazı akademisyenleri bünyelerine almak gibi bir strateji izlenmiş. İnsan hakları aktivistleri, bilimsel araştırma yapacak uzmanlar yetiştirmeyi hedefleyen, Diyarbakır, İzmir, İstanbul ayaklı TİHV Akademi'ye³⁵ dair beş yıldır süren çalışmalar hızlandırılarak faaliyet başlamış. Bu süreçte gönüllü meslek uzmanlarının katılımında ya da Deneyim Paylaşım Programı'na başvurularda bir düşüş gözlenmemiş. Keza insan hakları savunucularına yönelik Büyükkada operasyonu sonrası yapılan İnsan Hakları Hareketi Konferansı, her zamankinden yoğun bir katılımı, savunucuların birbirine umut verdiği bir buluşmaya dönmüş. Tüm bunların ortasında motivasyonlarını, ruh sağlıklarını koruyabilmekse güçlendirici, destekleyici çalışmalar gerektirmiş.

Yaptığımız dünyanın en vicdanlı ama en ağır işlerinden. Paramparça edilmiş, işkence görmüş insanlarla çalışıyor hekimlerimiz. Bir yandan kazanılmış birçok demokratik hakkın kaybedildiği, işkencenin algı operasyonlarıyla normalleştirildiği bir süreç yaşıyorsunuz. İnsan hakları örgütlerinin çalışma zeminini bu belirliyor. Hak bilincini yeniden yükseltebilmek için sil baştan başlamak gerekebilir. Bize en çok "Bunca yıldır mücadele ediyorsunuz ne kazandınız?" diye sorarlar. Bir sarmalla bazı şeyleri dönüp yeniden anlatmamız gerekse de, kaplumbağa adımıyla ilerlese de bençe kazanıyoruz. Bu siyasal perspektif ve sistem devam ettikçe, bize, hatırlatıcı ve onarıcı bir mekanizmaya ihtiyaç olacağını düşünüyoruz. Bir mücadele geleneğinin varlığı bile hovardaca gidişi engelleyebilir. Diğer yandan geleceğin kurucu çalışmalarında hem egemenler hem halk açısından bir nevi turnusol olabildiğimizi düşünüyorum.³⁶

Hafıza Merkezi de aynı dönemde strateji değişikliğine gitmeyi tercih etmiş. Önce insan hakları alanına ve medyaya, ikinci adımda akademiye uygulanan sistematik baskının üçüncü dalgasının sivil toplum alanını hedef almasıyla, toplumun "sesi çıkan" kesimlerine topyekün bir saldırı yapıldığını düşünen merkezin direktörlerinden Çelikkan, Büyükkada'da hak savunucularına yönelik operasyon ve Osman Kavala'nın tutukluluğuyla süren bu üçüncü dalga, ekiplerinde bireysel düzeyde tedirginlik, moral bozukluğu yaratmasına rağmen kurum olarak büyümeyi seçtiklerini anlatıyor. Son bir yıldır sivil alanın daralması meselesini faaliyet alanlarına dahil ederek insan hakları savunucularının savunulması üzerine bir proje yürütüyorlar. Bir diğer projeleri de Heinrich Böll Stiftung Derneği'yle birlikte AB delegasyonu adına insan hakları örgütlerine yaklaşık 1 milyon 700 bin Euro kurumsal destek dağıtımını içeriyor.

20. yüzyılda demokratik rejimlerin ve insan haklarının kalp kriziyle öldüğü süreçleri gördük. Kalp krizi darbeyle, askerinin yönetime el koymasıyla oluyordu. Bir günde bütün sivil alan kesintiye uğruyor, sonra da uzun bir normalleşme, demokratikleşme dönemi yaşanıyor. Son beş-altı yıldır tüm dünyadaki otoriterleşme eğilimlerinin arttığı ve sivil alanın daraldığı ülkelerde uygulamaların ortak özellikleri var. 21. yüzyılda demokrasiler boğularak, seçilmiş liderlerin elinde can çekişerek ölüyor. Lider-

35 TİHV Akademi'yi oluşturan muhrec akademisyenler amaçlarını "aktivist-akademisyen kimliğinin her şeyden önce paylaşılan dünyaya karşı duyulan kolektif sorumluluktan geçtiği" fikrine dayandırıyor. Yayınları: "Üniversitenin Olağanüstü Hali: Akademik Ortamın Tahribatı Üzerine Bir İnceleme" ve "Akademisyen İhraçları: Hak İhlalleri, Kayıplar, Travma ve Güçlenme Süreçleri" başlıklı iki rapor için bkz. <https://tihvakademi.org>

36 Ümit Efe, bireysel görüşme, İstanbul, 14 Haziran 2019.

ler birbirlerinden çok hızlı öğreniyor. Sanki bir guide book [rehber kitap] var. Putin bir şey yapıyor, üç gün sonra Macaristan'da ya da Türkiye'de benzerini görebiliyorsunuz. Hukuk alanında Polonya'yla, sivil toplum ve siyaset alanında Macaristan'la, bazı uygulamalarda Rusya'yla benzeştığımızı biliyoruz. Bunun uluslararası bir saldırı olduğunu ve ancak uluslararası düzeyde ortaklaşarak karşı çıkılabileceğini düşünüyorum.³⁷

Bu sürecin STK'ların fon kaynaklarına erişimine etkisi de söz konusu. Örneğin Hafıza Merkezi'nin destekçilerinden olan Açık Toplum Vakfı Türkiye'den çıkma kararı aldı. Çelikkan uluslararası ve yerel fon kaynaklarıyla ilişkilerde bunun dışında da değişiklikler yaşandığını söylüyor. Çelikkan'ın "İnsanlar fon verdiklerinde sonuç görmek ister. Sermayenin serbest akışı gibi, fonların da daha çok sonuç alabileceği yerlere kayma süreci yaşandı" diyerek yorumladığı bu değişimin bir başka yüzü de var. Bazı kurumlar tam da zor zamanlarda desteğin önemini algılamaya başlayarak yeni bir yol çizmiş. Çelikkan, AB'nin bu dönemde devlete ayırdığı kaynağı kısarken sivil topluma verdiği fonları artırma kararı almasını böyle yorumluyor.³⁸

İHD, zaman zaman farklı şubelerinin proje bazlı aldığı AB fonları bulunsa da fon kullanmayı tercih etmiyor. Yoleri, devletlerden ve iktidar odaklarından fon almayı bağımsızlık ilkesine aykırı bulduklarını, sivil örgütlerden fon alma konusunda ilkesel bir karşı çıkışları bulunmasa da bağışlarla kaynak yaratmanın onları "çoğalttığını", kendilerine güvenlerini artırdığını söylüyor. Bu zor süreçte de her şeyi aidat ve bağışlarla yapmaya devam etmişler.³⁹

Vakıf senedine uygun koşulları haiz olmak şartıyla proje bazlı uluslararası mali desteklerden faydalanan TİHV ise, AB fonlarına ya da işkence karşıtı kurumların desteğine öncelik veriyor. Efe, bu konudaki net tercihleri dolayısıyla Osman Kavala'nın tutuklanması, Büyükkada Davası gibi doğrudan sivil toplum alanına yönelik yargı müdahalelerinden sonra ayrıca bir çekince duymadıklarını söylüyor.⁴⁰ TİHV, mali denetim yoluyla baskıyı bu süreçten önce de yaşamış, açılan bir dava vakıf lehine sonuçlanmıştı.

37 Murat Çelikkan, bireysel görüşme, İstanbul, 10 Haziran 2019.

38 Murat Çelikkan, bireysel görüşme, İstanbul, 10 Haziran 2019.

39 Gülseren Yoleri, bireysel görüşme, İstanbul, 13 Haziran 2019.

40 Ümit Efe, bireysel görüşme, İstanbul, 14 Haziran 2019.

Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Bakınca

Cinsiyet kimliği, cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet rollerine bağlı hak ihlalleri, insanlık tarihine yayılmış bir eşitsizliğe, beden politikalarına, kökleşmiş eril ve heteronormatif zihniyete dayanıyor. Fakat bu uzun geçmiş, ayrımcılığa ve oradan doğan şiddete karşı yürütülen mücadeleyi gündelik "sıcak" siyasetten azade kılmıyor, bilakis kadınlar, LGBTİ+'lar gibi toplumsal olarak dezavantajlı kılınmış kitleleri daha kırılğan bir noktaya taşıyor. Siyasi baskı nedeniyle bu hak mücadeleleri fiilen engellenebildiği gibi, böylesi süreçler uzun yıllar içinde oluşmuş toplumsal birikimlerin kaybedilmesine de yol açarak tahribatı uzun vadeye taşıyor. Özellikle 15 Temmuz darbe girişimi sonrası ilan edilen OHAL, bu durumun kristalleştiği dönemlerden biri oldu.

2016'dan beri İstanbul 8 Mart Feminist Gece Yürüyüşü, 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü Eylemi keyfi uygulamalarla kısıtlanabiliyor. Daha önce 13 kez sorunsuz yapılan Onur Yürüyüşü 2015'ten beri kolluk kuvvetlerince engelleniyor. Ankara'da da 2017'den beri Valilik kararıyla KuirFest ve tüm LGBTİ+ etkinlikleri süresiz yasaklanmış durumda. Bu, her bir eylem için sokakların zorlanmadığı anlamına gelmiyor. Örneğin 2018 yılında İstanbul'daki 17. Feminist Gece Yürüyüşü'ne katılım o kadar yüksekti ki, New York Times gazetesi manşetten verdiği 8 Mart haberi için İstanbul'dan bir fotoğrafı kullandı.⁴¹

Baskıyı, buna karşı yükselen direniş deneyimlerini belgelemek ve görünür kılmak amacıyla 2018'de kurulan Kadın Hakları Savunucuları Dijital Platformu'nun⁴² (Kahidep) ve-

41 Bkz. <https://static01.nyt.com/images/2018/03/09/nytfpfrontpage/scannat.pdf>

42 Kahidep, kadınlar arasında dayanışma örgütüyor, veri topluyor, ayrıca halen daha OHAL Tanıklıkları Görüntülü-Sözlü Tarih Çalışması yürütüyor. <https://www.kahidep.org>

rilerine göre OHAL süresince 88 belediyeye kayyum atandı, 44 kadın belediye eşbaşkanı görevden alındı, 36 kadın belediye eşbaşkanı tutuklandı. 11 kadın örgütü KHK ile kapatıldı, kayyum atanarak 52 kadın kurumunun faaliyetlerine son verildi. Bazı yerlerde kadınlar için meslek edinme kurslarına, "kadın otobüs şoförleri" gibi özellikli projelere dahi son verildi. Altı kadın milletvekili tutuklandı. DİSK'in hazırladığı OHAL'de Kadın Hakları İhlalleri Bilançosu⁴³ başlıklı kitapçığa göre KHK'larla kamudan ihraç edilenlerin yüzde 23'ü, yani 25 bin 523'ü kadın. Yurt dışı bursu iptal edilen öğrencilerin üçte birini, üniversitelerden ihraç edilen akademisyenlerin beşte birini kadınlar oluşturuyor. Ayrıca OHAL sürecinde 16 kadın gazeteci tutuklandı. Kadın haber ajansı Jinha KHK ile kapatıldı.

KESK'in 29 ilde, 237 kadınla yaptığı anket, konuya daha yakından bakabilmek açısından önemli.⁴⁴ OHAL döneminde ihraç edilenlerden KESK'e bağlı sendikalara üye olanların sayısı 4218 ve bunun yüzde 25,3'ünü kadınlar oluşturuyor. Anket sonuçlarına göre ihraç edilen kadınların yüzde 68'i daha önce hiçbir soruşturma geçirmemiş. Yüzde 46'sının yakın çevresinde ihraç edilmiş en az bir kişi daha var ki bu, hayatın daha da zorlaştığı anlamına geliyor. Yüzde 17'si ihraç edildikten sonra yaşadığı ili/ilçeyi değiştirmiş. Yüzde 68'i genel sağlık durumunun iyi olmadığını ifade ediyor. Ciddi maddi sıkıntı yaşayanların yüzdesi ise 88.

Bugün gelinen noktada, Türkiye'nin ilk imzacılarından olduğu, 2014'te yürürlüğe giren İstanbul Sözleşmesi (Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi) dahi etkin uygulanamıyor. Hatta "aileye zarar verdiği" gerekçesiyle hükümetin kimi temsilcilerinin ve hükümete yakın medyanın hedefinde.

Asıl Kırılma 2015'ten Önce

Türkiye'de kadın hakları dendiğinde muhtemelen akla ilk gelen sivil toplum örgütü olan Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 1986'da BM'nin kadınlara karşı ayrımcılıkla ilgili sözleşmesinin Türkiye tarafından imzalanması için yürütülen kampanya, 1989'da Mor İğne kampanyası, 1990'da Bedenimiz Bizimdir ve boşanma eylemleri, Dayağa Karşı Kadın Dayanışması Kampanyası gibi öncül adımların birikimiyle 1990'da kuruldu. Bu kolektif yapıyı temsilen görüştüğümüz Gülsun Kanat Dinç de o dönemden beri kadın hareketinde ve arada kesintiler olsa da Mor Çatı içinde yer alıyor. Negatif "feminist" algısıyla mücadele edilen, mektuplarla, fakslarla kampanya yürütülen ilk zamanları, dönemin antidemokratik atmosferi içinde tabu sayılan konuları gündeme getirmenin zorluklarına rağmen coşkuyla anıyor. 1994'te ilk bağımsız kadın sığınağının kuruluşu; bugün hâlâ süren, çapını genişleterek muazzam bir deneyim biriktiren Kadın Sığınakları ve Dayanışma Merkezleri Kurultayı'nın 1998'de başlaması; 2004'te Beyoğlu Kaymakamlığı'yla yürütülen sığınak deneyimi; Medeni Kanun'da, Ceza Kanunu'nda yapılacak değişikliklerde alınan aktif rol bu zincirin bazı parçaları. Dinç'e göre 2000'lerin önemli yanı, Türkiye'nin AB üyeliğiyle ilgili müzakerelerin sivil toplum kurumlarına umut taşıması ve kamu kurumlarıyla daha etkin ilişkilerin kurulabilmesi.⁴⁵

43 http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2018/02/ohal_kadin_kitapoik.pdf

44 <http://www.kesk.org.tr/wp-content/uploads/2018/05/KESKLI%CC%87-1%CC%87HRAC%CC%A7-KA-DINLAR-ARAS%CC%A7TIRMASI-RAPORU.docx>

45 Gülsun Kanat Dinç, bireysel görüşme, İstanbul, 17 Haziran 2019.

Dinç, faaliyet alanlarının daraldığı, kazanımlarından feragat etmek zorunda kaldıkları dönemi 2015'ten değil, daha geriden, 2008-2009 yıllarından başlatmayı tercih ediyor. Bunlar, kadın hakları alanında hükümetin "-miş gibi yaptığının" kadınlar tarafından net biçimde görüldüğü yıllar. Dinç'in "işlerin yolunda gitmediğine" işaret ettiği gelişmeler arasında şunlar sayılabilir: Hükümete yakın "gongo"⁴⁶ kadın örgütlerin kurulmaya başlaması; belediyeler yasasının değiştirilerek sığınaklar için ölçü nüfus biriminin değişmesi; kadın örgütleri, kadına yönelik şiddete ve cinsiyet ayrımcılığına karşı mücadelenin adalet, millî eğitim, diyanet gibi farklı bakanlıkların bütçelerine girmesinde ısrar ederken devletin "projeciliği" artması; son döneme ait bir tartışma konusu gibi görünmesine rağmen, devlet hastanelerinde kürtaj yapılmamaya başlandığını keşfetmeleri; dönemin başbakanı Tayyip Erdoğan'ın kürtajı cinayet olarak tarif etmesi; Mor Çatı'nın eskiye oranla daha az toplantıya davet edilmesi.

OHAL ile gelen en net geri adım ise KHK'larla ya da kayyum atanmış belediyeler eliyle kadın kurumlarının kapatılması:

Onların anladığı anlamda politik çalışmamız yok bizim, bu kapatılan kadın örgütleriyle kadın sorunlarına dair düşünsel anlamda birlikte mücadele ediyorduk. Kapatılmalarıyla kadın olarak gücümüz eksilmiş oldu. Birçok kadın danışma merkezi kapatılmak zorunda kaldı, o bölgelerde kadınları gönderebileceğimiz yer kalmadı. Kayyum atandığında, orada var olan bilginin aktarılması mümkün olmadığından ciddi farklılıklar oluşmaya başladı. O birikimden faydalanmayınca geriye gidiyorsunuz.⁴⁷

Mor Çatı'nın, kadınları ve ihtiyaçlarını odağına alan bir kurum olarak tüm belediyelerle olduğu gibi kayyum belediyeleriyle de, valiliklerle de, bakanlıkla da bağının olması gerekiyor. Bu, son dönemde onların tercihi olmayan bir biçimde zayıflasa da devam ediyor. Örneğin Kadın Sığınakları ve Dayanışma Merkezleri Kurultayı için her sene yaptıkları gibi tüm il müdürlüklerine çağırıda bulunuyorlar. Bazı amirler çalışanlarına haber vermesi dahi, kurultayın alandakilere katacaklarını ve kıymetini bilen kimi çalışanların izin günlerini kullanarak bile olsa katılması umut verici sayılabilir.

Nefret Söylemi "Organize" Hale Gelirken

"Eşcinsellerin kurtuluşu heteroseksüelleri de özgürleştirecek" şiarıyla 1994'te kurulan Kaos GL, ayrımcılığa karşı mücadele için kampanyalar, lobi faaliyetleri dışında, başından beri dergi yayıncılığı yapıyor, hak temelli bir haber sitesi yürütüyor, kültür etkinlikleri düzenliyor, LGBTİ+'lara çeşitli konularda danışmanlık hizmeti veriyor.

2009'dan beri hareketin içinde olan Murat Köylü, Pozitif Yaşam Derneği'nin ardından, 2012'den beri tam zamanlı olarak Kaos GL'nin ekibinde. 2013-15 arası yasama savunculuğu alanında yoğunlaştığı için Meclis'te kanun teklifleri, soru önergeleri hazırlamak gibi konularda Kaos GL için çalışıyordu. Köylü ile 2019'da yapılamayan Onur Yürüyüşü'nün hemen arkasından görüştük.⁴⁸ Kaos GL için asil kırılma noktasının, bu yürüyüşlerin ve 17 Mayıs Uluslararası Homofobi, Bifobi ve Transfobi Karşıtı Günü yürüyüşünün

46 Gongo, "Government Organised Non Governmental Organisation" (Hükümet Güdümlü/Destekli Sivil Toplum Kuruluşu) anlamına geliyor.

47 Gülsun Kanat Dinç, bireysel görüşme, İstanbul, 17 Haziran 2019.

48 Murat Köylü, Skype görüşmesi, Ankara, 2 Temmuz 2019.

engellenmeye başlandığı 2015 değil, görünürlüklerinin de arttığı 2013 Gezi süreci olduğunu ifade etti.

Köylü, daha önce Kamu Denetçiliği Kurumu'yla, o dönemki İnsan Hakları Kurumu'yla ilişkileri olduğunu, konferanslarına buralardan konuşmacılar geldiğini, birlikte çalıştaylor düzenlenebildiğini söylüyor. 2015'te AK Parti milletvekili Nursuna Memecan, Avrupa Parlamentosu'nun LGBTİ+ haklarıyla ilgili bir konferansına katılmış. AK Parti'nin başkanı olduğu İnsan Hakları Komisyonu'ndan ve Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'ndan resmî görevlendirmeye etkinliklerine katılım olmuş. 2015'ten beri ise gönderilen davetiyelere yanıt bile alamıyorlar. Hatta yeni ismiyle Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun sempozyumlarında artık açıkça homofobik söylemler paylaşılabilir, bunlar sosyal medyada kuruluş tarafından sahipleniliyor.

Gezi'yle birlikte kapılar kapandı. Sivil topluma karşı çok daha sert, düşmanlaştırma, şeytanlaştırma söylemi bizzat hükümet temsilcileri tarafından yaygınlaştırılmaya başladı. O dönemden sonra hem Meclis hem kamu kurumları ile iletişimimiz neredeyse sıfıra indi. 2015'in bir önemli tarafı, Erdoğan'ın ilk defa o dönem HDP'nin gösterdiği ilk açık eşcinsel aday üzerinden [kara] propaganda başlatmasıydı.⁴⁹

Bu dilin hükümete yakın medyaya yansısıyla birlikte, Köylü'nün ifadesiyle "organize" nefret söylemiyle karşı karşıya kalmaya başladılar. Bu noktada yeni stratejileri, sıcak siyasetle ilgilenmenin verimsiz olduğunu düşünerek topluma, toplumsal yapılara dönmek oldu. Kimi zaman diğer LGBTİ+ örgütleriyle de bir araya gelerek sendikalarla, belediyelerle, barolarla ilişki kurmak, LGBTİ+ insan hakları raporlarını geliştirmek, ulusal ve uluslararası paydaşlarla daha etkili temas kurmaya çalışmak, özellikle BM, Avrupa Konseyi gibi mekanizmalara daha fazla ulaşmak, LGBTİ+ kişilerin esenliğiyle ilgili sağlık çalışanlarıyla, sosyal hizmet uzmanlarıyla, öğretmenlerle çalışmak gibi faaliyetlerde bulunuyorlar.

Yeni Akit gazetesinin sistematik nefret söylemini Anayasa Mahkemesi (AYM) dahil olmak üzere yargıya taşıdılar ancak yıllar içindeki girişimlerinin tümü sonuçsuz kaldı. Eşcinselleri "sapkın" olarak nitelemenin nefret söylemi sayıldığına hükmeden 2014 tarihli AYM kararı LGBTİ+ örgütleri tarafından çok önemseniyordu. Fakat 2018'de verilen başka bir AYM kararıyla "sapkın" nitelemesi ifade özgürlüğüne kapsamına alındı. Bu karar, hükümete yakın medyada nefret çitasının daha da yükselmesine yol açarak, "ibne" kelimesinin kullanılabilirdiği manşet ve haberlerin önünü açtı.

Artık AİHM süreçleri olmadıkça elimize bir şey geçmeyecek gibi bir umutsuzluk, işlevsizlik hissi geldi. Artık hepsini mahkemeye taşıyalım mı kararını veremez hale geldik. Başka iş yapamaz olmak verimli gelmiyor. Bütün paydaşlarla birlikte, yasalassa harika olacak bir nefret suçları mevzuatı hazırlıyorsunuz, AKP'den de görüş alıyorsunuz, akademisyenlerden de, uluslararası kuruluşlardan da. Ve sadece Meclis'teki aritmetik nedeniyle, muhalefetten gelen bütün kanun teklifleri reddedilir teamülü yüzünden aylar, hatta seneler süren çalışmanız çöp oluyor. Bu sadece sizin için de geçerli değil, bütün Meclis böyle çalışıyor. Bu gerçekten bıkkınlık yaratıyor.⁵⁰

49 Murat Köylü, Skype görüşmesi, Ankara, 2 Temmuz 2019.

50 Murat Köylü, Skype görüşmesi, Ankara, 2 Temmuz 2019.

“Durduğu Yerde Patinaj” Hissi

Yeni Akit’in nefret dili Mor Çatı ile olan görüşmemizde de gündeme geliyor. Gülsun Kanat Dinç, benzer duyguyu “durduğu yerde patinaj” diyerek tarif ediyor. Yorgunluk da iki görüşmede birden anılıyor:

Çok yoruluyoruz. Şu konuda bir kazanımımız var, şimdi bunu şöyle geliştirelim derken, birden geri dönüp onu korumak durumuna düşüyorsunuz. Bu çok hayal kırıklığı yaratan bir durum. Bütün Mor Çatılı kadınlar, hepimiz daha demokratik bir ülkede yaşamayı ve bunun herkese yaygınlaşabilmesini istiyoruz. Yapmak istediklerimizin bu kadar zor olmasını istiyoruz, destekleyici bir tavır bekliyoruz. Ama işte 2015’ten sonra daha da gelişen şeylerden biri Yeni Akit’in hakkımızda yazdıklarındaki saldırıganlık. Nafaka haberlerinde yine bizi anmışlar. Bunlarla uğraşmaktan, bir yandan da nafaka meselesiyle ilgilenmekten inanılmaz yorgunluk hissediyoruz. Bizi duygusal anlamda zorluyor ama kadın hareketinde olmak, politik olmak böyle bir şey. Bu uzun erimli bir mücadele. O hükümet ya da bu, sosyal demokrat bir yapıda bile nasıl bir patriyarkal bakış açısının olabildiğini biliyoruz.⁵¹

Kaos GL bu süreçte karşılaştıkları güçlükleri artıran bir olay da yaşadı: 2016’da “askeri istihbarattan sızan” bir belgeye göre IŞİD’in hedef listesinde isimleri vardı. Bu elbette büyük bir korku yarattı; pencerede gökkuşağı bayrağının asılı olduğu, adresi açık ofislerini kapatıp yeni bir yere geçtilerse de tedirginlikleri sürdü. Bu esnada kendilerine koruma sağlanmamış olmaması devletin sorumluluğunu yerine getirmemesi açısından önemli bir gösterge olarak kayda geçmeli. O günlerde sivil toplum camiasından da çok destek görmediklerini ekliyor Köylü. Bu koşullarda kültür merkezlerindeki etkinliklerini iptal ettiler. Bazı çalışmalarını ancak bitirdikten sonra siteden duyurmaya başladılar. Ekipten kimse ayrılmadıysa da gönüllü çalışan sayıları azaldı. Hatta yazılarını siteden sildirenler dahi oldu.

İnsan sevdiği şey için mücadele edebilir. Kendi adıma, Türkiye böyle bir ülke olacağına, hayatımı bununla mı geçireceğim demeye başladım. Televizyon açmaya korkuyordum. Sürekli kötü şeyler olduğu için gece sosyal medyaya bakmıyordum, uykularım kaçıyordu. Bana özel bir durum olmadığını da biliyorum. Bütün bunları bir kötülük gibi, sivil desteği de olan bir kötülük gibi görüyordum. Çok yabancılaştım. Psikolojik destek de gördüm. Sizin başınıza bunlar, başkalarının başına daha kötülerini getirirken, sürekli seçmen desteğini görmek, içimde oluşabilecek nefretle mücadeleyi getirdi. Psikologla da bunun üzerine çalıştık. Ben nefret etmemeliyim dedim hep. Bugün daha iyiyim diyebilirim. Kaos GL’de olmasaydım kesin savrulur giderdim.⁵²

Büyükada’da insan hakları savunucularına yönelik operasyon iki kurumda da ayrıca tedirginlik yaratmış. Özellikle kadın hareketinden İlknur Üstün’ün, Nalan Erkem’in tutuklanması, daha sonra yine hareket içinden Ayşe Düzkan’ın destek amaçlı yaptığı Özgür Gündem yayın yönetmenliği nedeniyle hapis cezası alması, Mor Çatı’daki kadınların psikolojik durumunu kötü etkilemiş.

51 Gülsun Kanat Dinç, bireysel görüşme, İstanbul, 17 Haziran 2019.

52 Murat Köylü, Skype görüşmesi, Ankara, 2 Temmuz 2019.

Aşılan Eşikler

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'nun hazırladığı rapora göre OHAL döneminde 20 Temmuz 2016-Haziran 2017 arasında 372 kadın, erkek şiddeti nedeniyle hayatını kaybetti. Platform, OHAL'in yarattığı toplumsal ortamın şiddeti körüklediğini işaret ediyordu. DİSK'in hazırladığı OHAL'de Kadın Hakları İhlalleri Bilançosu'nda da OHAL'de sayısal artışın yanında kadın cinayetlerindeki nitelik değişimine de dikkat çekilmiş, cana kasta eklenen işkencenin ve "vahşi boyut"un altı çizilmişti. Mor Çatı'dan Gülsun Kanat Dinç, şiddetin nedenini açıklama çabasını kabul etmediklerini ama teşvik edici gerekçeler üzerine daha bilimsel verilerle konuşulabileceğini söylüyor. Onun bu süreçte dikkat çekmek istediği başka bir nokta var:

Son dönemde gözlemlediğimiz, okulundan alınmak istenen, eve gitmekten imtina eden, ailesinden muhafazakâr yaklaşımlar nedeniyle şiddet gören genç kadınların başvurularının artışı. Eskiden de olurdu ama ailelerin tercih ettiği evlilik yoluna gidip sonrasında bize gelebiliyorlardı. Şimdi genç kadınların evden evlenerek kaçmak ya da sokaklarda bilinmezliğe gitmek yerine haklarını aradığını görüyoruz. Bu da bize dayanışmanın mücadelemizde etkin bir çözüm yöntemi olduğunu gösteriyor.⁵³

Kaos GL'den Murat Köylü'nün, sivil toplum alanında yaşanan tüm gerilemeler arasında söz ettiği olumlu birkaç gelişme de var: Özellikle 2019 Onur Haftası'nda birçok belediyenin ve kurumun sosyal medya üzerinden açıkça yaptıkları kutlamalar. Köylü'ye göre bu, LGBTİ+ haklarının bir eşit vatandaşlık mevzuu olarak ele alınmasından, konu siyallaştıkça kurumların pozisyon alarak irade gösterme gerekliliği hissetmelerinden ve bir eşiğin aşılmasından kaynaklanıyor. Her şeye rağmen yirmi yıl öncesiyle kıyaslanmayacak bir yerde olduğumuzu düşünüyor. Köylü'nün andığı Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi'nin son raporuna⁵⁴ göre "Gey, lezbiyen ve trans bireyler toplumda eşit haklara sahip olmalıdır" cümlesine 2016'da görüşülenlerin yüzde 33'ü onay verirken, 2017'de bu rakam yüzde 48'e çıkmış. Bu dönemden sonra yükselen organize nefret söylemi olumsuz etki yaratmış olsa da, "Her şeye, onca anti kampanyaya, LGBTİ+ örgütlerinin sessizleştirilmesine ve medyanın durumuna rağmen [onay verenlerin] yüzde 40 bandında salınması olumlu" diyor Köylü.⁵⁵

Kaos GL, uzun süredir İsveç Uluslararası İşbirliği ve Kalkınma Ajansı'ndan ve çeşitli AB fonlarından destek alıyor. Eskiden 40'tan fazla kentte etkinlik düzenlerken bu sayı bugün 15-16'ya düşmüş durumda. Fakat bu, maddi yetersizliklerden çok, siyasi ve toplumsal koşulların elverişsiz olmasından kaynaklanıyor. Mor Çatı'nın ise bireysel bağışçılar ve yararlandıkları hibeler konusunda titizlikle uyguladığı ilkeler mevcut. Ele aldığımız süreç, bu konuda bir değişikliğe neden olmamış.

16 Şubat 2018'de 91 kadın ve LGBTİ+ örgütü, uzatılması planlanan OHAL'e karşı bir açıklama yayınlamaya bir imza kampanyası başlatmışlardı. OHAL'in kaldırılmasını, KHK'lar başta olmak üzere bu süreçte demokratik şekilde yapılmamış yasal düzenlemelerin

53 Gülsun Kanat Dinç, bireysel görüşme, İstanbul, 17 Haziran 2019.

54 <https://www.khas.edu.tr/uploads/pdf-doc-vb/toplumsal-cinsiyet-ve-kadin-algisi-arastirma-si-2019-sonuclari-2.pdf>

55 Murat Köylü, Skype görüşmesi, Ankara, 2 Temmuz 2019.

iptalini talep ediyor ve "Olağanüstü Hal'in 'olağan' hale gelmesine alışmayacağız!" diyorlardı. Bugün de bu kurumlar hem olağanlaşmış OHAL'in tahribatını onarmak için uğraşiyor, hem de çok daha köklü bir meselede ilerleme kaydetmeye çalışıyorlar.

Uluslararası Kurum Olmak

Türkiye’de faaliyet gösteren 133 yabancı sivil toplum kuruluşu mevcut.⁵⁶ Bunların 85’i 2010 yılından sonra faaliyete başlamış. Kurumlar arasında, eğitim alanında faaliyet gösterenlerin ve özellikle 2010’dan sonra kurulanlar arasında insani yardım alanında çalışan kurumların dikkat çekici bir ağırlığı var. Bu artışı, son yıllarda sivil alanın insani yardım alanına doğru genişlemesinin göstergelerinden biri olarak okumak mümkün. Bu genişlemeyi yaratan en büyük etkense Suriye’deki savaş. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin verilerine göre, Türkiye 4 milyon kişiyle dünyadaki en yüksek mülteci nüfusuna ev sahipliği yapıyor ve bunların 3,6 milyonu Suriye’deki savaş nedeniyle göç etmek zorunda kalanlar.⁵⁷ Dünya Bankası’nın 2015 tarihli raporu,⁵⁸ Suriyeli sığınmacıların ihtiyaçlarının karşılanmasında sivil toplum örgütlerinin önemli bir rol oynadığını ortaya koyuyor.

İnsan hakları alanında faaliyet gösteren ve Türkiye’de de ofisi bulunan uluslararası STK’ların sayısı ise hayli düşük. Raporun bu bölümü için, uzun yıllardır Türkiye’de faaliyet gösteren iki kurumun üst düzey temsilcileriyle görüştük. İki kurum da uluslararası alanda araştırma ve hak savunuculuğu yapıyor; biri kendisini özellikle “kampanya üreten bir kurum” olarak tarif ediyor. Kurumlardan biri her ne kadar uluslararası bir örgütün ismini taşısa da yasal olarak genel bir merkezin şubesi olmadığı için başta referans verdiğimiz yabancı kurumlar listesinde yer almıyor.

56 Bkz. https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/istatistikler/YabanciSTK/izin_verilen_listesi_tr.pdf

57 Bkz. UNHCR, Turkey Fact Sheet, Ekim 2019.

58 Turkey’s Response to the Syrian Refugee Crisis and the Road Ahead, Aralık 2015.

Uluslararası sivil toplum kurumları, ülke özelinde bir talep olduğunda ve o ülkede kurumsal faaliyet gösterilmesi yönünde bir ilgi ve inisiyatif geliştiğinde faaliyete başlıyorlar. Ülke kollarıyla sekreterliğin hiyerarşik bir yapılanma içinde olup olmaması ve karar alma mekanizmaları, örgüte göre değişiyor. Görüşme yaptığımız iki kurumda da Türkiye’de bulunan hak savunucularının inisiyatifi, kurumun faaliyete geçmesinde etkili olmuş. Tam bu noktada yabancı STK’ların Türkiye’deki kayıt süreçlerine dair 2016’da TÜSEV tarafından yayınlanan bilgi notuna değinmek yerinde olur. Farklı ülkelerle karşılaştırmalı olarak yapılan araştırmaya göre Türkiye, “yabancı STK’lardan kayıt için en çok belge talep eden, kayıt sürecinde ve kayıt başvurularının değerlendirilmesi açısından ulusal STK’lardan farklı kriterler koyan, kayıt için üst bir otoritenin onayını arayan ve başvurunun değerlendirilmesi için resmî değerlendirme süresi belirlemeyen tek ülke”.⁵⁹ Yabancı kurumların Türkiye’de faaliyette bulunması bürokratik araçlarla zorlaştırılrsa da, farklı yöntemler deneyerek bunun üstesinden gelmeye çalışıyorlar; hatta bazen Türkiye’de yasal bir kurumsallaşmaya gitmemek bazen de şube yerine ana sekreteryadan hukuken bağımsız bir dernek kurmak gibi yöntemler izleyebiliyorlar. Görüştüğümüz kurum temsilcilerinden biri ana sekreteryayla ilişkilerinin hiyerarşik yapıda olduğunu belirtirken, diğer kurumun temsilcisi daha yatay bir örgütlenme içinde olduklarını söyledi. Ancak her durumda, aynı isimle faaliyet yürüten uluslararası bir örgütsel yapılanmanın parçası olmanın değişen etkilerini yaşıyorlar.

İki kurum da uluslararası alanda savunuculuk faaliyeti yürütüyor. Görüştüğümüz temsilcilerden biri şöyle diyor: “Sekreterliğin elbette bizden daha etkin bir şekilde erişebildiği Avrupa merkezli kurumlar var, o kurumlar nezdinde savunuculuğu sekreterlik yürütüyor.” Sadece savunuculuk faaliyeti açısından değil, genel olarak Türkiye’deki gelişmelere dair bilgi verme kapasitesi açısından da uluslararası kurumlar avantajlı konumdadır:

Hem çok şey öğreniyoruz hem de kendimizi anlatabilecek ağlarımız var. Belli konulardaki raporlarımızın ve yorumlarımızın, paylaştığımız anda dünyanın herhangi bir yerine ulaşabiliyor olmasını ve ulaşılması zor bir ülkede ilgi görüp yeni bir iletişimin başlamasına vesile olmasını çok önemli görüyoruz. Özellikle de yurt dışında oluşan genel görüşten farklı düşünüyorsak, konunun uluslararası kamuoyunun dikkate almadığı yanlarını paylaşma şansımız oluyor.⁶⁰

Uluslararası alanda böylesi bir etkiye sahip olmanın değişen politik koşullarda farklı anlamları oluyor elbette. Türkiye’de sivil toplum aktörlerinin yaşadığı sorunlar konusunda uluslararası bir baskı mekanizmasını harekete geçirmeye çalışan örgütler daha büyük bir baskıyla karşılaşabiliyor, tehdit olarak görülebiliyorlar.

Öte yandan, uluslararası ağın bir parçası olmanın, uluslararası düzeyde tanınan bir örgütün ismini taşımanın, kurumları ulusal düzeydeki baskılardan koruduğu düşünülebilir. Ancak Türkiye’de böyle bir koruma mekanizmasının hiç işlemediği durumlar yaşandı. Af Örgütü Türkiye Temsilciliği, tüm dünyada faaliyet yürüten Af Örgütleri arasında hem başkanı hem de direktörü aynı zamanda cezaevinde olan ilk ülke temsilciliği oldu.

⁵⁹ TÜSEV, Örgütlenme Özgürlüğü Açısından Yabancı STK’ların Kayıt Süreçleri, 2016.

⁶⁰ Bireysel görüşme, İstanbul, 28 Haziran 2019.

Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Taner Kılıç, 6 Haziran 2017’de gözaltına alındıktan sonra “Fethullah Gülen Terör Örgütü (FETÖ) üyeliği” ile suçlanarak tutuklandı. Bir ay sonra, 5 Temmuz 2017’de, Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi Direktörü İdil Eser’in de aralarında bulunduğu dokuz hak savunucusu, Büyükada’da “İnsan Hakları Savunucularının Korunması Dijital Güvenliği” başlıklı bir eğitim çalıştayına katıldıkları sırada gözaltına alındı. 14 gün gözaltında kaldıktan sonra 18 Temmuz 2017 tarihinde savcılığa çıkarılan hak savunucularının “örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işlemek”, “silahlı terör örgütüne üyelik” suçlamasıyla tutuklanması talep edildi. 4 Ekim 2017’de, Taner Kılıç da iddianameye şüpheli olarak eklendi. Tutuklu buldukları süre boyunca hükümet yanlısı medya tarafından hak savunucularına yönelik karalama kampanyası yürütüldü. “Ajanlar”, “casuslar”, “kaos antrenörleri” gibi nitelemelerle, hak savunucularının “terör örgütü bağlantıları”na ilişkin spekülasyonlar içeren haberler yapıldı. 25 Ekim 2017 tarihli ilk duruşmada, tutuklu yargılanan İdil Eser dahil sekiz kişi, 15 Ağustos 2018’te de 14 ayı aşkın tutukluluğun ardından Taner Kılıç serbest bırakıldı. Dava hâlâ devam ediyor.⁶¹

Koruyucu etkisi sınırlı olsa da küresel çapta bir ağ içinde yer alan kurumlar birbirlerinin deneyimlerinden de çok şey öğrenebiliyor. Sivil alanın tehdit altında olması sadece Türkiye’ye özgü bir durum değil; pek çok farklı ülkede sağ popülist iktidarlar, bu alanın daraltılmasına ve politik seslerin kısılmasına yönelik devlet politikalarını farklı yöntemlerle, bir düzeyde halk desteği de sağlayarak yürürlüğe koyuyor. Uluslararası kurumlar bu farklı deneyimleri karşılaştırmalı olarak analiz edebiliyor ve birbirlerine destek sunabiliyor:

İşbirliği, bilgi ve deneyim aktarımı çok önemli. Tek başına hareket etmektense toplu bir şekilde hareket etmek özellikle böyle bir kutuplaşma yaşayan ülkelerde daha etkili oluyor. Bölgesel toplantılarda örneğin Macaristan şubesi ile Ukrayna şubesi bizlere deneyimlerini aktardı. Biz de kendi deneyimlerimizi ve izlediğimiz stratejileri onlarla paylaştık.⁶²

Görüşüğümüz diğer kurumun temsilcisi de farklı bölgelerle karşılaştırma yapma imkânına sahip. Türkiye’nin tamamen kendine has özellikler gösterdiğini düşünmenin yanlış olacağını, ama AB’nin ya da diğer uluslararası kurumların alışıldık bölgesel dağılımlarının pek çoğuyla da uyuşmadığını belirtiyor. Türkiye’yi, diktatörlük olarak tanımlanan bazı Orta Asya, Ortadoğu ya da Afrika ülkelerinden de ayırmak gerektiğinin altını çiziyor. Baskıcı mekanizmaların diktatörlük derecesinde kurumsallaşıp sistematikleşmesi, bir yandan mücadelenin sonuç almaya yönelik imkânlarını azaltırken, diğer yandan kural- ların belirli olması risklere karşı hazırlıklı olunmasını sağlıyor.⁶³ Türkiye gibi ülkelerde ise sivil toplum aktörleri çok büyük bir bilinmezlik ve öngörülmezlik hali içinde mücadele ediyorlar.

61 Büyükada davasıyla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. <https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-hak-savunuculari-davasi-hakkinda-bilmeniz-gerken-8-sey>, Hak Savunucularına Yönelik Soruşturmalar ve Tutuklamalar Süreci: Bilgi ve Değerlendirme Raporu, Free Rights Defenders; Hak Savunucuları için Sessiz Kalma <https://www.sessizkalma.org/defender/taner-kilic/>

62 Skype görüşmesi, İstanbul, 3 Temmuz 2019.

63 Bireysel görüşme, İstanbul, 28 Haziran 2019.

Karar Alıcılara Ulaşmakta Yaşanan Zorluklar

Uluslararası kurumlar da, ulusal düzeyde faaliyet yürüten kurumlar gibi –hatta onlardan da fazla– bürokrasinin farklı seviyeleriyle ilişki kurmayı hedefliyor. Uluslararası alanda lobicilik faaliyeti yürütmek ve böyle bir yöntemi benimsemek, ulusal düzeyde de hükümet yetkilileri ve orta seviye bürokratlarla sürekli ilişkide olmak anlamına gelebiliyor.

Türkiye ofisinde farklı ülkelerle ilgili çalışmalar da yürüttüklerini söyleyen bir kurum temsilcisi, hükümetle ilişkilerini şöyle tarif etti:

Mısır, Filistin, Myanmar, Çin’de yaşananlar dahil dünya çapında önemli insan hakları konularıyla ilgili çalışmalar yapıyoruz. Türkiye hükümeti, örneğin Filistin ve Myanmar konusunda bizim tavsiyelerimizi benimsedi. Dolayısıyla devletle farklı bir ilişkimiz var diyebiliriz. Bazı konularda hükümetle aynı fikirde değiliz, bazı konularda Türkiye devletiyle, bakanlıklarla daha yakın çalışıyoruz.⁶⁴

Türkiye’ye yönelik raporlamaları bazen tepkiyle ve medyada karalama kampanyalarıyla karşılaşmış. Özellikle darbe girişimi sonrasında çok zorlandıklarını anlatan yetkili, yaptıklarının yeterli olmaması üzerinden de eleştirildiklerini söyledi:

Darbe girişiminden sonra zor bir dönem oldu. İnsan hakları ve demokrasi alanında çalışıyoruz. Darbe sonrası yaşanan şiddet olaylarını kınadık ancak devletten sık sık eleştiri de aldık, neden daha sert bir şekilde kınamadınız, bizim demokrasi mücadelemize destek vermediniz gibi... Darbe sonrası işkence raporundan sonra Cumhurbaşkanlığı’ndan bir eleştiri ve yalanlama açıklaması geldi. Sokağa çıkma yasakları ve zorunlu göç raporumuz sonrasında bir bakan, zaten bunlar darbeyi desteklediler, aralarında FETÖ’cüler var gibi açıklamalarda bulundu.⁶⁵

Son dönemde karar alıcılar nezdinde savunuculuk yaparak değişime yönelik sonuç alıcı girişimlerde bulunabilmek zorlaşmış durumda. Karar alma süreçleri üzerinde etkide bulunmak şöyle dursun, alınan kararlara yönelik eleştiriler dahi serbestçe paylaşılamiyor. Görüştüğümüz diğer kurum temsilcisi, kamu-özel işbirliği politikalarına yönelik faaliyet ve raporlamalarının, kamu politikalarına dair raporlama ya da izleme faaliyetleri kadar –hatta bunlardan daha fazla– tepki çektiğinden bahsetti: “Siyasetin finansmanını, ekonomi politiği çözümlenmeye yönelik çalışmalara tepki daha fazla oluyor.”⁶⁶

Uluslararası Kurumlar, Yerel Partnerler

Merkezî hükümetin sivil toplum kurumlarına kapılarını neredeyse kapatması; bizzat kamu kurumlarının gün geçtikçe daha işlevsiz hale gelmesi; yapılan kısıtlı reformların –varsa– kâğıt üstünde kalması ve uygulamanın denetlenebilir ya da izlenebilir olmaması gibi yeni dönem koşullarında sivil toplum, etki yaratabileceği farklı düzeyler aramaya başlıyor. Görüştüğümüz kurum temsilcilerinden birinin ısrarla altını çizdiği üzere, yerel yönetimlerle yerel ölçekte çalışmak, uygulanabilirlik ve sonuç alma hedefiyle başvuru- lan yeni yöntemlerden biri. Uluslararası kurumlar, alanın daralmasıyla mücadele etmek için, küresel ve ulusal ölçekteki çalışmalarına yerel düzlemleri daha fazla dahil ediyor-

64 Skype görüşmesi, İstanbul, 3 Temmuz 2019.

65 Skype görüşmesi, İstanbul, 3 Temmuz 2019.

66 Bireysel görüşme, İstanbul, 28 Haziran 2019.

lar. Çalışmaları "belli düzeylerde ilke ve değerleri paylaşabildikleri yerlerde" başlamış olsa da, "yerel düzeyde onları motive edecek, ihtiyaç duydukları coşkuyu hissettirecek somut değişimlerin yaşandığını görmek" çok önemli bir adım. Uluslararası kurumların karşılaşılabildiği bir diğer sorun da, bazen yeterince "buralı" görülmemeleri:

Kamu kurumlarıyla birtakım temaslar kuramayışımızda, sivil toplumun bir kısmıyla da temaslarımızın istediğimiz düzeyde olmamasında uluslararası hareketlere yönelik yaygın "buralı değil" algısının etkisi olmuştur. Bizim sözümüz burada oluşturuluyor, biz mali ve yönetsel anlamda tüm kararlarımızı buradan alıyoruz ama bunun farkında olmayabiliyor herkes, buralı olarak görülmebiliyoruz.⁶⁷

Her şeye rağmen bunu aşılamayacak bir zorluk olarak görmüyorlar.

Kurumların bir arada hareket etmek üzere platformlar kurmaları da son dönemde sivil toplum alanındaki daralmayla mücadele yöntemi olarak ortaya çıkmış. Uluslararası kurumların bu türden platformların içinde yer almaları, kaynak, kapasite ve erişim alanları daha geniş olduğu için önemli. "Son birkaç yıldır yazdığım her projeye farklı sivil toplum kuruluşlarının bir araya geldiği resmî olmayan koalisyonlar, platformlar kurmak gibi hedefler de koyuyorum" diyen kurum temsilcisi, bu türden platformların işlevlerini ve ne şekilde hareket ettiklerini de düşünmek gerektiğini söyledi:

Zaten sürekli bir araya gelenlerin yeni bir isimle bir araya gelip farklı bir sonuç almayı umduğu buluşmalar biraz bizi kısır döngüye sokuyor olabilir diye düşünüyorum. Sivil topluma akıl öğretmek haddim değil. ... Sivil toplumculuğu biraz kariyer haline getirip profesyonel olarak yapan bizlerin, aslında masayı kurup masada değil de belki koltukta oturmayı, masada oturanların sözleri üzerinden kendi sözümüzü yeniden kurmak üzere onları dinlemeyi, onlardan öğrenmeyi, onları tartışarak sonuç almayı odağımıza alabileceğimizi düşünüyorum.⁶⁸

Gönüllü İşler

Sivil toplum alanının profesyonelleşmesi uluslararası kurumlar nezdinde çok daha belirgin ve görünür. Bu kurumlardan bazıları, dünya çapında bürokratikleşme ve üyeleriyle bağlantılarının kopması üzerinden de eleştiriliyor. Bu türden kurumlarda üyelik, ücretli çalışma ve gönüllü destek gibi konuların oynadıkları roller ve sorumlulukları profesyonel olarak belirlenmiş durumda. Görüştüğümüz kurumlar arasında gönüllülük konusunda iki farklı yaklaşım var. Bir kurum, proje yükümlülükleri ve uluslararası hareketle ilişkili dönemsel işlerin yanı sıra, fon almadan, gönüllü çalışmayla da bazı faaliyetler yürütüyor. Görüştüğümüz temsilci, bu sayede proje ve fon kaynaklarıyla ilgili sıkıntıların yaşandığı dönemde dahi bu faaliyetleri her koşulda devam ettirdiklerini belirtiyor.⁶⁹ Diğer kurum temsilcisi ise, "gönüllülük" kavramını kullanmadan, daha çok kurumsal düzeyde tehdit altında oldukları durumda yapmak zorunda kaldıkları fazla mesailerin, hafta sonu çalışmalarının altını çiziyor. Bu tür durumların yaşanmaması için uğraşmak gerektiğini vurguluyor. Aynı kurum temsilcisi, bir dönem, çalışan bulmakta zorlandıklarını ifade ediyor: "Beş pozisyon boştu, bir iki kişi bizde çalışmayı riskli bulduğu için istifa etti. Biz o dönemde o pozisyonları dolduramadık, insanlar bizimle, bir insan hakları kurumunda

67 Bireysel görüşme, İstanbul, 28 Haziran 2019.

68 Bireysel görüşme, İstanbul, 28 Haziran 2019.

69 Bireysel görüşme, İstanbul, 28 Haziran 2019.

çalışmak istemedi.”⁷⁰ Profesyonelleşme ve gönüllü faaliyet yürütme, güncel gelişmeler ışığında tekrar değerlendirilip üzerine düşünülmesi gereken durumlar olarak ortada duruyor. Bu sorunlar sadece uluslararası alanda faaliyet yürüten kurumlar değil, sivil toplum alanının diğer aktörleri tarafından da vurgulanıyor.

Bu alanın içinde mücadele edenlerin birbirlerine sağladıkları moral motivasyon desteği belki her zamankinden çok daha önemli. Özellikle de doğrudan baskının sonuçlarına katlanmak zorunda kalmayan kişiler, gözaltına alınıp yargılanmayanlar, gündelik olarak cezai tehdidi doğrudan hissetmeyenler bizzat yaşadıkları sorunları ikincilleştirme ve önemsememe hissi içine girebiliyorlar. Ancak görüşme yaptığımız kişilerin kendilerini de örnek göstererek söyledikleri gibi, bu dönüşümden aslında herkes bir düzeyde etkileniyor. Bunun farkında olmak, yaşanan durumu hafifsememek çok önemli.

70 Skype görüşmesi, İstanbul, 3 Temmuz 2019.

Çatışmayla Daralan Diyarbakır

1 milyon 700 binlik nüfusuyla Diyarbakır, Türkiye’de Kürtler için her daim siyasi ve bölgesel merkez oldu. Kürt meselesi ekseninde son 35 yıldır devam eden çatışmanın en ağır etkilerini yaşayan kentin sivil toplumu da bu çatışmanın etkisiyle şekillenmiş. Bazı kurumlar, doğrudan çatışmadan kaynaklı sorunlara çözüm bulmak ya da Kürt meselesinin demokratik çözümüne katkı sağlamak üzere hareket ediyor. Anadil hakkı, zorla göç ve etkileri, yoksulluk, kültürel haklar ve son dönemlerde mülteci meselesi ağırlıklı gündemler. Doğrudan çatışmaya ilişkin konularla ilgili faaliyet göstermeseler de Kürt kimliği ve bunun dolayımı sivil toplumun bütünü üzerinde belirleyici. Nurcan Baysal ve Şeyhmus Diken’in Kürdistan’da Sivil Toplum başlıklı çalışmalarında, “neredeyse Kürdistan’daki tüm STK’ların Kürdistan’da bir bakış açısından yana olduklarını ve Kürtlerin hak mücadelesinin yanında olduklarını yüksek sesle korkusuzca dillendirmeleri”nin altı çiziliyor.⁷¹ Diyarbakır halkı, çatışmanın etkisini gündelik hayatında sürekli tecrübe eden ve bu deneyimin politikleştirdiği bir halk, haliyle bunun da Diyarbakır’daki sivil toplum alanında belirleyici bir etkisi var.

Bu araştırma için Diyarbakır’da faaliyet gösteren üç kurumdan temsilcilerle görüştük. Bunlardan biri Diyarbakır’da başta Kürt meselesi olmak üzere, Türkiye’nin ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel sorunlarına yönelik çalışmalar yapmak üzere 2010’da kurulan Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü’nden Vahap Coşkun.⁷² Görüşme yaptığımız ikinci kişi, politik, sosyal ve ekonomik gündemlere dair saha araştırmaları ve raporlamalar yapan bir araştırma merkezinde çalışan bir temsilci. Sonuncusu ise daha çok muhafazakâr çevrelerle çalışmalar yürüten bir hak örgütünden temsilci. Görüştüğümüz üç kişi de bugünkü konularından bağımsız olarak uzun yıllardır farklı kurum ve örgütlenmelerde hak mücadelesi vermiş, Diyarbakır’ı ve genel olarak bölgeyi çok iyi tanıyan kişiler. Diyarbakır elbette pek çok farklı alanda çalışmalar yürüten kurumlara ev sahipliği yapan bir kent. Toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıkla mücadeleden sanatsal özgürlük ve ifade özgürlüğü alanında faaliyet gösterenlere kadar pek çok kurum son dönemdeki daralmadan farklı şekillerde etkilendi. Çalışmamızı sınırlandırma zorunluluğu nedeniyle bu rapor kapsamında Diyarbakır’da insan hakları mücadelesi vererek bilgi üreten ve savunuculuk faaliyeti yürütenlerle görüştük.

Görüşme yaptığımız kişilerden ilk olarak Diyarbakır’da hak temelli mücadele yürüten sivil toplum kurum ve aktörlerini genel hatlarıyla tanımlamalarını istediğimizde, üçü de öncelikle aşırı kutuplaşmanın altını çizdi. Kürt hareketine yakınlığıyla bilinen kurumlar ve İslâmi muhafazakâr sivil toplum örgütleri genel politik angajmanları temelinde ayrılan iki ana grup. Özellikle AK Parti’nin farklı İslâmi ve muhafazakâr çevrelerin desteğiyle iktidara geldiği 2002’den beri bölgede AK Parti ve HDP (öncesinde HADEP, DEHAP, DTP,

71 Şeyhmus Diken ve Nurcan Baysal, Kürdistan’da Sivil Toplum, İletişim Yayınları, 2015.

72 Bireysel görüşme, Diyarbakır, 13 Eylül 2019.

BDP) hâkimiyetinde olan bir siyasi alan var. Sivil toplumun tamamının değilse bile büyük bir kısmının bu iki politik konum üzerinden ayrılmış olduğu ve bu iki kutuplu sivil toplumun seslerinin çoğu zaman birbirine ulaşmadığı, görüşmelerde vurgulanan önemli bir temaydı. Son dönemde çatışmanın şiddetlenmesi, sivil toplum kutupları arasındaki yarığı da derinleştirerek, bu iki grubun pratik işler üzerinden bile bir araya gelmesini zorlaştıran bir durum yaratmış. Tam da bu noktada, görüştüğümüz kurumların hepsinin kendisini “bağımsız” olarak tanımladıklarının altını çizelim. Ancak görüşmelerden birinde de vurgulandığı gibi, “bazen önemli olan sizin kendinizi nasıl tanımladığınız değil, başkalarının sizi hangi tarafta gördüğü”. Muhafazakâr çevrelerle çalışma yapan bir sivil toplum temsilcisi, son dönemde AK Parti içinde ortaya çıkan ayrışmayla birlikte İslâmi, muhafazakâr sivil toplum arasında da bir çeşitlenmenin ortaya çıkmaya başladığının altını çizdi.⁷³

Kürt kimliğiyle belirlenen, aşırı politikleşmiş ve temelde iki ana damarla tanımlanan Diyarbakır’da sivil toplumun son dönemdeki durumu üzerine konuşurken, diğer görüşmelerin çoğunda bahsedilen Gezi eylemlerine hiç referans verilmemesi, dikkat çekici noktalardan biri. 1990’lara referansla bölgenin hiçbir zaman özgürlükler alanı olmadığı hatırlatılsa da, 2015 yazı ve çözüm sürecinin bitmesi sonrası, sivil alanın daralmaya başladığı dönem olarak tanımlanıyor.

Çözüm Sürecinin Açtığı İmkân ve Sonrası

2015 Temmuz’unda çözüm sürecinin fiilen sona erdirilmesi ve çatışmaların bu kez kentsel alana taşınarak tekrar başlaması, tüm bölgeye yayılan sokağa çıkma yasaklarıyla güvenlikçi politikaların artırılması, toplumun tamamını felç etti. Sokağa çıkma yasakları, 2015 ve 2016 dönemindeki kadar yoğun olmasa da hâlâ devam ediyor. TİHV Dokümantasyon Merkezi’nin verilerine göre, 16 Ağustos 2015 ile 1 Temmuz 2019 tarihleri arasında toplam 11 il ve en az 51 ilçede en az 369 resmî sokağa çıkma yasağı ilanı gerçekleştirilmiş. Diyarbakır en çok (214) sokağa çıkma yasağı ilan edilen il.⁷⁴ Çok sayıda insanın hayatını kaybettiği sokağa çıkma yasakları döneminde barış dilinden hızla uzaklaşıldı, daha önce konuşulabilir ve ifade edilebilir olanın sınırları bir anda daraldı. Diyarbakır Baro Başkanı Tahir Elçi işte tam böyle bir çatışma dilinin baskın olduğu bir dönemde, PKK örgütünü “terör örgütü” olarak nitelendirmediği için önce hedef gösterildi, ardından basın açıklaması yaparken öldürüldü.

2016 yazında yaşanan darbe girişimi sonrasındaki Olağanüstü Hâl ilanı ise, sokağa çıkma yasaklarının sivil alanı silahla daraltan gücünün ardından yeni bir yöntemle, bu kez de sivil toplum kurumlarının kapatılması ve her türlü siyasi faaliyete konan kısıtlamalarla, durumu daha da kötüleştiriyor. 15 Temmuz darbe girişimi sonrası ilan edilen OHAL döneminde kapatılan dernek sayılarına bakıldığında, Türkiye’nin üç büyük şehrinden sonra dördüncü sırada Diyarbakır geliyor.⁷⁵ (Kapatılan sivil toplum kurumlarına dair verileri bu raporun “Kapatılan Kapılar, Açılan Kapılar” başlıklı bölümünde bulabilirsiniz.)

73 Bireysel görüşme, Diyarbakır, 14 Eylül 2019.

74 Bkz. <https://tihv.org.tr/16-agustos-2015-1-temmuz-2019-tarihleri-arasinda-ilan-edilen-sokaga-cikma-yasaklari/>

75 Bkz. http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2018/04/Ola%C4%9Fan%C3%BCst%C3%B-C-Hal_17042018.pdf

Diyarbakır Baro Başkanı Tahir Elçi, 28 Kasım 2015'te Diyarbakır'ın Sur ilçesinde çatışmada zarar gören Dört Ayaklı Minare önünde basın açıklaması yaptığı sırada öldürüldü. Tahir Elçi, baro başkanı, İHD üyesi, Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi Bilim Danışma Kurulu ve TİHV Kurucular Kurulu üyesi değerli bir avukat ve insan hakları savunucusuydu. 15 Ekim 2015'te CNN Türk'te yayınlanan Tarafsız Bölge programında PKK örgütünü terör örgütü olarak tanımlamadığını belirttikten sonra hakkında ceza davası açılmış ve ana-akım medya kanallarında hedef gösterilmişti. Elçi'nin öldürülmesi sonrası şüphelilerin belirlenememesi gerekçesiyle hâlâ bir dava açılmadı. Londra merkezli Forensic Architecture ekibinin Şubat 2019'da hazırladığı ve Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı'na da sunduğu rapor, polis memurlarının şüpheli olarak değerlendirilmesini ve soruşturulmalarını öneriyordu.⁷⁶ Raporun sunulmasından neredeyse bir yıl sonra, üç polis şüpheli olarak kaydedildi ve 9 ve 10 Ocak 2020 tarihinde soruşturma savcısı tarafından ifadeleri alındı. Soruşturma devam ediyor.

Yıllarca adalet ve insan hakları mücadelesi yürüten, bu mücadelesinde ilkeli duruşunu her zaman koruyan Tahir Elçi'nin adı, Diyarbakır'da 2019 yılında kurulan Tahir Elçi İnsan Hakları Vakfı'yla yaşatılıyor. Vakıf, Elçi'nin açtığı yoldan insan hakları ve barış alanında faaliyetlerine devam ediyor.

Diyarbakır sivil toplumu devlet tarafından konan kısıtlamalara alışkın. Ancak çözüm sürecinin yarattığı imkânla daha da güçlenen aktörler, sürecin neler vaat edebileceğini bilfiil tecrübe etmişken, tekrar başlayan çatışma süreciyle daralmanın etkisini daha ağır yaşamışlar. Diken ve Baysal'ın çalışmasında, geçmişe kıyasla sivil toplumun alanının genişlediğinden, eskiden konuşulamayan şeylerin konuşulur hale geldiğinden bahsediliyor ve araştırmamanın yapıldığı 2014 yılı "yaraları sarma" dönemi olarak tarif ediliyor.⁷⁷ Yine yazarların deyişle henüz "tam kabuk da bağlamamış olan" yaralar, 2015 sonrası dönemde tekrar kanamaya başladı. DiSA Başkanı Vahap Coşkun, çözüm sürecinin sona ermesini ve önceki dönemin etkisini şöyle açıklıyor:

Çözüm sürecinin bitmesi en önemli nokta. Türkiye bütün bu hengâmeye rağmen o süreci devam ettirebilse ve demokratik siyaset zemininde ilerleyebilseydi, sivil toplum da gelişmeye devam edebilecek ve çözüme katkı sunabilecekti. Sivil toplum bağlamında çözüm sürecinin iki önemli özelliği vardı. Biri, barışçıl ve demokratik ortamın sivil toplumu cesaretlendirmesi, daha önce konuşulmayan veya kısık sesle konuşulan meselelerin de gündeme taşınması ve sivil toplum örgütlerinin daha fazla söz söyleme imkânı bulabilmesiydi. Diğeri ise kamusal alanda yürüyen yoğun tartışmaların barış fikrini demlemesiydi.⁷⁸

Sokağa Çıkmak

Görüştüğümüz kişiler, demokratik mücadelenin, sivil toplum etkinliklerinin sokağa taşınmasının, Türkiye'nin genelinde olduğu gibi Diyarbakır'da da neredeyse tamamen bastırıldığını söyledi. Sivil toplum aktörleri, her zaman olduğu gibi, bireysel düzeyde belli riskler alarak hareket etmeye devam ediyorlar. Ancak bu riskler ve tehdit algısı bugün toplumun geneline yayılmış durumda:

76 Bkz. <https://forensic-architecture.org/investigation/the-killing-of-tahir-elci>

77 Şeyhmus Diken ve Nurcan Baysal, Kürdistan'da Sivil Toplum, İletişim Yayınları, 2015:19.

78 Vahap Coşkun, bireysel görüşme, Diyarbakır, 13 Eylül 2019.

Tehdit alanının çok fazla yaygınlaştığı hissi var. ... Ne yapıyorsun ki dediğinde hiç bir şey yapmama gerek yok ki diyorlar. Sokak eylemlerine çok sert müdahaleler son dönemde insanların geri çekilmesine neden olabiliyor artık. Bugün toplumun kendi geleceğini kurgulamakla ilgili açığa çıkan kaygı düzlemi daha farklı.⁷⁹

Bireylerin her türden demokratik protesto eylemine katılırken, fikrini ifade ederken aldığı risklerin artışı, "ortaya çıkan kaygı düzlemi", görüştüğümüz bir sivil toplum temsilcisine göre Kürt toplumunun "sistem içi" bir toplum haline gelmesiyle de ilişkili.

Üç yıl önce bir öğretmen olarak çıkıp yürüseydiniz en fazla gaz yerdiniz, şimdi ya gözaltına alınıp uzun süre tutuluyorsunuz ya ekmeğinizden oluyorsunuz. Gözaltına alınma artık fişleme [anlamına geliyor] ve ihraç edilecekler listesi buradan çıkıyor. Ya da gözaltına alındınız ve 500 gün hâkim karşısına çıkmadan yatma ihtimaliniz var, tıpkı Osman Kavala gibi. Bir yıl yatıp ilk duruşmada tahliye de olabilirsiniz. Kürtler artık sistem dışı bir topluluk da değil: memurdur, esnaftır, evi çoluğu çocuğu vardır. Dolayısıyla sokağa çıkmanın maliyeti yükseldi ve sokak eylemlerine ilgi azaldı, devlet bunu kriminalize etmeyi başardı.⁸⁰

Bu yorumu yapan sivil toplum temsilcisi, tam da bu yüzden artık demokratik kitle örgütü olarak örgütlenmektense daha küçük ölçekli bir grup olarak faaliyet göstermeyi tercih ettiklerini söyledi. Sadece sokak eylemleri değil, üyelik yoluyla bir kurumla ilişkilenecek de riskli görülüyor. İmkânı olanlar, üye olmadan, maddi katkı yaparak kurumlara destek vermeyi tercih ediyor. Raporlama yapan başka bir kurum temsilcisinin belirttiği gibi rapor yazarlarının açık isimlerini kullanmak istemedikleri durumlar da artık daha sık yaşanmaya başlamış.

Dernekler Yönetmeliğinde Değişiklik

1 Eylül 2018 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Dernekler Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile derneklere üye olan tüm gerçek kişilerin ad ve soyadlarının, TC kimlik numaralarının, meslek ve öğrenim durumlarının, üyeliğe kabul ve üyelikten çıkma/çıkarılma tarihlerinin ve tüm tüzel kişilere ait bilgilerin, işlem tarihinden itibaren 30 gün içinde Dernekler Bilgi Sistemi üzerinden bildirilmesi gerekiyor. Bu değişiklik bir yandan Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'na aykırı olarak değerlendirilirken, dernek üyelerinin fişlenmesi olarak da yorumlanıyor.⁸¹ Raporun yazıldığı sırada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülen 5253 Sayılı Dernekler Kanunu'nda yapılmak istenen değişikliklerle bu uygulama kanuna dayandırılmak isteniyor. Bu yasa değişikliği teklifinin de tepki çekmesi üzerine açıklama yayınlayan Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, vatandaşların bilgisi dahilinde olmayan üyelikleri engellemek ve katılımcı demokrasinin gereklerini yerine getirmek için bu değişikliğin yapılmasının yerinde olduğunu savundu.⁸²

Diyarbakır'da adım başı karşınıza çıkan zırhlı araçlar, silahlı ordu ve emniyet birliklerinin gündelik şehir hayatındaki görünür varlığı, sivil alanı başlı başına tehdit eden bir durum. İHD Diyarbakır Şubesi'nin Temmuz 2019'da yayınladığı 2008-2018 Yılları Arasında Doğu

79 Bireysel görüşme, Diyarbakır, 13 Eylül 2019.

80 Bireysel görüşme, Diyarbakır, 14 Eylül 2019.

81 Bkz. <http://www.sivilsayfalar.org/2018/12/27/sivil-toplum-fisleniyor-mu/>

82 Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün açıklaması için bkz. <https://www.siviltoplum.gov.tr/basin-aciklamasi-22-11-2019>

ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Zırlı Araçların Çarpmaları Sonucu Meydana Gelen Yaşam Hakkı İhlalleri Araştırma Raporu'na göre, son on yılda en az 63 zırlı araç çarpması olayı gerçekleşti ve 16'sı çocuk 36 kişi hayatını kaybetti. Diyarbakır, Şırnak'tan sonra sayıca en fazla olayın gerçekleştiği şehir ve 36 kişiden 30'u 2016 yılı sonrası yaşanan olaylarda yaşamını yitirmiş.⁸³ Yaşam hakkı ihlallerine sebep olan bu "zırlı varlık", diğer güvenlik güçlerinin varlığıyla da tamamlanıyor. Diyarbakır'da polis ve asker her yerde. Kurumların ya da örgütlerin düzenledikleri toplantılara müdahale de oldukça fazla.

İnsan hakları okulu düzenliyorsunuz, hiçbir sivil toplum aktivitesine katılmamış yeni bir sürü insan geliyor, kapıdan içeri polis girdiğinde, burada ne yapıyorsunuz dediğinde, siz meseleyi tatlıya bağlayıp halletseniz de birileri için bu durum "niye polis geldi buraya" hissiyle tedirginliğe sebep oluyor. Ya da Cumartesi Anneleri... İHD binasından kapıya çıkamıyorlar şu an. İstanbul'da o sokağa çıkabiliyorlar en azından. O da değişti son dönemde: Eskiden İstanbul'daki İHD'den çıkamazdınız belki ama burada Diyarbakır İHD'dekileri içeriye sokamazdınız. Şimdi burayı daha kolay bastırıyor devlet. Sokakta hiçbir eylem yapamıyorsunuz.⁸⁴

Cumartesi İnsanları/Anneleri, zorla kaybetmelere karşı mücadelelerini 2000'lerin sonunda İstanbul'un dışına taşıdılar. İHD Diyarbakır Kayıplar Komisyonu'nun her Cumartesi Koşuyolu Parkı'nda yaptığı eylem 499. haftasında yasaklandı. 500. haftadan beri eylemlerini İHD Diyarbakır şubesinin içinde gerçekleştiriyorlar. Görüşmeleri yaptığımız dönemde HDP binası önünde çocuklarının PKK tarafından kaçırıldığını söyleyen ailelerin eylemleri başlamıştı. Medyanın bu eylemlere yönelik ilgisi hayli yüksekti ve bazı sanatçılar eylemlere destek için Diyarbakır'a gelip eylemlere katıldılar. Görüşme yaptığımız sivil toplum temsilcisi, bu durumu sivil alanın bölünmüşlüğü'nün bir göstergesi olarak anlatıyor:

Devletin işi, protesto yapanlar arasında ayırım yapmamak ve onlara eşit imkânlar sağlamaktır. HDP'nin önünde oturan annelerle ilgili bir sürü mekanizma işletiyorsunuz ama başka anneler, bir partinin önünde de değil bir parkın önünde oturacaklar, onları kapıdan çıkarmıyorsunuz. Çatışma dönemi raporları yapıyorduk biz, OHAL ilanı sonrası yapamaz olduk. Nusaybin'e gidemedik mesela. OHAL'de sokağa çıkma yasağı raporları yapamadık. Görebildiğim kadarıyla devlet, hazır ben sivil toplumu bastırmışım, burada kalsınlar, kafalarını kaldıramasınlar diye diyor. O yüzden sizin alanınızı zın gelişmesine izin vermiyor.⁸⁵

Değişen Çalışma Alanları

OHAL ilanıyla artan dernek kapatmalarının yanında, son dönemde maddi destekle yürütülen projelerin kaynak sorunları da ortaya çıkmaya başlamış. Genel olarak 2000'ler boyunca, özellikle de Çözüm sürecinde Diyarbakır'da pek çok profesyonel kurumun kurulmasına imkân sağlayacak ciddi bir fon akışı olduğu, şimdi bu fonların birdenbire kesilmese de destek alanlarının değiştiği söyleniyor.

83 <https://www.ihddiyarbakir.org/Content/uploads/b1043412-4f2d-4ba4-968f-d595de2d989e.pdf>

84 Bireysel görüşme, Diyarbakır, 14 Eylül 2019.

85 Bireysel görüşme, Diyarbakır, 14 Eylül 2019.

Eğer sunduğunuz proje politik ise ve mevcut iktidarın pozisyonuna dokunuyorsa, son dönemde o tip projelere fon çıkmıyor. Daha steril, suya sabuna dokunmayan, politik argüman içermeyen projelere fon vermek bu tip yapılar için daha kolay. OHAL sonrası fonlarla iş gören kurumlar çok zorlandı. Kimi içerik değiştirdi, çocuk gelişimiyle ilgilendi örneğin ya da kadınlarla ilgili konularla ilgilendi ama asla bir politik önerme koymaksızın. Oysa çocuk da kadın da politik özneler aynı zamanda.⁸⁶

Vahap Coşkun da, uluslararası fonların devletten bağımsız olmalarına rağmen devletin hassasiyetlerine dikkat ettiklerini, kendilerini tehlikeye atmayacak şekilde hareket ettiklerini söyledi. Çalışma yapılacak konulardaki daralmayı şöyle tarif etti:

Özgür bir şekilde ve istediğiniz bir konuda çalışma yapma olanağımız daralıyor. Zira güçlü fon kuruluşları bile, iktidarın şimşeklerini üzerine çekmemek için aşırı ihtiyatlı bir şekilde davranıyor ve rahatsızlık vermeyecek konuları çalışmayı tercih ediyorlar. Örneğin, doğrudan Kürt meselesiyle alakalı mevzulardan uzak duruyor ama göçmenlerin ve mültecilerin sorunları ile bilhassa Suriyelilerin entegrasyonu gibi konulara odaklanan projeleri tercih ediyorlar. Bir başka ifadeyle uluslararası fon kuruluşları, hedef tahtasına konmamak için, ev kadınlarına destek gibi daha ziyade hükümetin ajandasında öne çıkan konulara yöneliyorlar.⁸⁷

Ev kadınlarına yönelik projelerdeki artış, Diyarbakır'da görüştüğümüz üç kişinin de değişen çalışma alanlarını konuşurken akıllarına gelen ilk örnek oldu. Bu türden projelerin anlamlı olabileceğini, farklı etnik aidiyetlerden, kimliklerden kadınların bir araya gelmelerini sağlayarak faydalı olabileceğini de söylediler. Ancak bu çalışmaların da yaygınlaştırılmadığı, yapıldıkları bilgisinin ve sonuçlarının dahi paylaşılmadığı söylenildi. Görüşme yaptığımız kişilere göre bunda hem Diyarbakır'da daha da belirginleşen kutuplaşmayla birbirine değmeyen alanlarda faaliyet yürütülmesinin etkisi var, hem de fonla iş yapan kurumların çalışmalarını yaygınlaştırmak için daha az çaba göstermesinin. Çalışma alanlarındaki bu daralma diğer bölümlerde de altı çizilen bir konuydu, ancak Kürt meselesinin özellikle "tehlikeli" addedilmesi, elbette Diyarbakır'da her şekilde bu meseleye temas edecek aktörleri çok daha fazla etkilemiş. İnsani yardım alanında ve genelde belediyelerle birlikte çalışan dayanışma derneklerinin OHAL KHK'larıyla kapatılmış olması, "tehlikeli" görülmenin sınırlarını gösteriyor. Batman'da Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği, Diyarbakır'da Sarmaşık Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği ile Rojava Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Siirt'te Bin Umut Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği, Van'da da Van Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği KHK'larla kapatıldı. Diyarbakır'da Sarmaşık Derneği'nin kapatılmasından sonra oluşan boşluğun çok hissedilir olduğu, görüşmelerimizde de dile getirilen bir konuydu.

Kayyumlardan Sonra

Bu raporun farklı bölümlerinde de belirtildiği gibi, Türkiye'de faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin yerel ya da merkezî karar alıcılar üzerindeki etkisi hayli sınırlı. Özellikle son dönemdeki devlet politikaları bu durumu daha da pekiştiriyor. Diyarbakır özelinde, HDP ve öncülü partilerin yönetiminde olduğu belediyelerin, sivil toplum temsilcilerine

⁸⁶ Bireysel görüşme, Diyarbakır, 13 Eylül 2019.

⁸⁷ Vahap Coşkun, bireysel görüşme, Diyarbakır, 13 Eylül 2019.

daha açık oldukları ifade edilse de, son dönemdeki kayyum atamaları bu alanı da kapatmış. 21 Temmuz 2016 ile 20 Mart 2018 arasında kayyum atanan 99 belediyeden 94'ü Demokratik Bölgeler Partisi yönetimindeki belediyelerdi. Bu belediyelerin yanında 27 Ocak 2017'de Güneydoğu Anadolu Belediyeler Birliği'ne de kayyum atandı.⁸⁸ Bir kurum temsilcisi, sivil toplumun iktidardakilere ulaşmasındaki eksikliği tam da bunu vurgulayarak dile getirdi:

Yerel iktidar ne kadar icracı güce sahip? Örneğin belediyelerin kadın çalışmaları eliyle bölgedeki birçok kadın problemlerine dönük politika üretebileceği bir alan varken, kayyum atamalarıyla bu uygulamalar diskalifiye oluyor.⁸⁹

Keza DİSA'dan Vahap Coşkun, yakın dönemde doğrudan belediyeleri hedefleyen bir çalışma yaptığı halde, kayyum atamalarının bunu anlamsız hale getirdiğini ifade etti:

Biz mesela yerel yönetimlerin sivil denetimi ve toplumsal taleplerin yerel yönetimlere yansımaları üzerine bir çalışma yaptık. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ve DİSKİ'nin (Diyarbakır Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü) çalışmalarını bu kapsamda analiz eden bir rapor hazırladık. Gayemiz, bu raporu yerel yöneticiler ve sivil toplum temsilcilerinin bir araya geldiği bir ortamda birlikte tartışmak ve kamuoyunun bilgisine sunmaktır. Ancak tam bu toplantıları organize ettiğimiz bir dönemde kayyum atandı ve bütün rapor berhava oldu. Çünkü her şeyden önce, bu yeni durum bir muhatap problemi ortaya çıkardı.⁹⁰

Bir Araya Gelmenin Önemi

Bugün devlet baskısının yanı sıra toplum içindeki kutuplaşmanın yol açtığı yarığı kapatmak üzere, kimlik temelli haklar ya da Diyarbakır özelinde belirlenecek belli temalarla bir araya gelme çabaları sarf ediliyor.

Böyle zor bir zamanda sadece bir araya gelmek bile çok önemli. Ama biz genelde barış, çözüm süreci vs. odaklı bir araya gelirdik. Fakat bunun sakıncalarını da gördük. Bir yerden sonra aktörler kendi kurumsal tutumlarını yamak yerine karşı tarafın eleştirisine başlıyorlar. ... Direkt mevzu siyasal pozisyonları tartışmaya giriyor. Ya da davete gelmiyorlar. Ama daha anlamlı olan, İslâmcı STK'ları toplamak, onların derdini anlamak, sonra da bir araya getirmeleri yavaş yavaş yapmak.⁹¹

DİSA, güncel politik tartışmalar yerine entelektüel tartışmalar örgütlemeye başlamış:

Salt siyasete ve sıcak siyasi gelişmelere kilitlenen çalışmalar yürütmek istemiyoruz. Değişik temaları, tarihî arka planı, bütün boyutları ve aktörleri anlamaya dönük etkinlikler düzenlemeye çalışıyoruz. Misal, Ercan Çağlayan ile "Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası"nı, Mehmet Atlı ile Diyarbakır'ın mimarisini ve şehirleşmesini, Selim Temo ile Kürt edebiyatını konuştuk. Bu faaliyetlerin kendi izleyici kitlesi oluştu; içlerinde politikaya yakın ilgi duyanlar olduğu gibi, politik meselelere çok mesafeli duranlar da var.⁹²

88 http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2018/04/Ola%C4%9Fan%C3%BCst%C3%B-C-Hal_17042018.pdf

89 Bireysel görüşme, Diyarbakır, 13 Eylül 2019.

90 Vahap Coşkun, bireysel görüşme, Diyarbakır, 13 Eylül 2019.

91 Bireysel görüşme, Diyarbakır, 14 Eylül 2019.

92 Vahap Coşkun, bireysel görüşme, Diyarbakır, 13 Eylül 2019.

Büyükşehir olmasına rağmen Diyarbakır'ın İstanbul'a kıyasla nüfusunun az, dolayısıyla sivil toplum alanının dar olmasının, kişi ve kurumlar arasındaki yarığın derinleşmesini engelleyen bir faktör olduğu belirtildi:

Kopuşlar çok hızlı gelişse de sivil toplum aktörleri açısından, yöredeki insanların birbirleriyle kişisel tanışıklıkları, daha önce yaptıkları işlerin ortaklıkları, bir şekilde kişisel bağlar üzerinden, zayıf bağlar üzerinden de olsa kurumsal yapıların birbirinden tümünden kopmasını engelliyor. Onun için çözüm tartışmalarına imkân açıldığı zamanlarda bir araya gelebiliyorlar. Ancak ortam açıldığında...⁹³

93 Bireysel görüşme, Diyarbakır, 13 Eylül 2019.

Her Tür “İfade”nin Alanı Daralırken...

7 Haziran 2015 Genel Seçimi’nden iki gün önce Diyarbakır’da HDP’nin miting düzenleyeceği alana konan bombayla başlayıp 1 Kasım 2015’teki seçime uzanan süreçte Süruç, Ankara, Sultanahmet gibi farklı yerlerde kitlesel can kayıplarına yol açan katliamlar, Çözüm sürecinin çökmesiyle geri dönen çatışmalı günler, kalabalık kamusal alanlardan uzaklaşma eğilimi yaratmıştı. Hem bu tedirginlik, hem bazı durumlarda yas hali, çeşitli kültür-sanat etkinliklerinin iptal edilmesine ya da ertelenmesine neden oldu. Kültür-sanat dünyasını daha derinden etkileyen olaysa, 15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişimiertesinde ilan edilen OHAL oldu. 1983 tarihli OHAL Kanunu’nun⁹⁴ 11. maddesi, kişisel hak ve özgürlüklerin askıya alınmasının önünü açan, kültür-sanat alanındaki birçok kurum ve etkinlik açısından olumsuz sonuçlar yaratan hükümler içeriyor.

İlki 23 Temmuz 2016’da çıkarılan KHK’larla çok sayıda kültür-sanat kurumu kapatıldı, dergiler toplatıldı ya da basımı engellendi. “Bu Suça Ortak Olmayacağız” bildirisine imza veren ve aynı zamanda akademide görev yapan birçok sanatçı ve yazar ihraç edildi; muhalif görülen akademisyenlerin uzaklaştırılmasıyla, ilgili bölümlerde eğitim kadrosu nitelik değiştirdi. Çok sayıda yayıneviyle birlikte Evrensel Kültür, Tiroj ve Özgürlük Dünyası dergileri kapatıldı. Antakya ve İzmir Ayışığı Sanat Merkezi, İzmir Yenikapı Tiyatrosu⁹⁵ KHK’yla geçici süre mühürlendi. Özgür Gündem Yayın Danışma Kurulu üyesi yazar Aslı Erdoğan, dilbilimci Necmiye Alpay tutukluluk yaşadılar. 15 Temmuz darbe girişimiyle ilgili soruşturma kapsamında tutuklanan yazar, gazeteci Ahmet Altan bu rapor hazırlanırken cezaevindeydi.

Söz konusu dönem, kültür-sanat alanında doğrudan bu yasa maddesinin uygulandığı haller dışında, OHAL’in bahane edildiği keyfi uygulamalara, genel toplumsal ve siyasal iklimin beslediği otosansür mahiyetli kararlara da sahne oldu. Üniversitelerde gerçekleşmesi planlanan birçok konser, oyun, panel, festival gibi etkinlikler idari kararla engellendi. Siyasi baskı ortamından güç bularak, yayınevi basma, yazara darp, konser mekânına satırlı saldırı gibi “sivil” linç olayları yaşandı. Hükümete yakın medya, kimi muhalif sanatçıları doğrudan hedef alan yayınlar yaptı.

94 2935 Sayılı OHAL Kanunu için <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2935.pdf>

95 Yenikapı Tiyatrosu oyuncularından Nazlı Masatçı, “örgüt propagandası” suçlamasıyla 30 Ocak 2019’da tutuklandı.

Kürt illeri bu alanda da baskıyı çok daha ağır hissetti. Dergi, gazete ve yayınların dışında, KHK'larla dernek, kültür-sanat merkezi gibi kurumların kapatılması, kayyum atanan belediyelerde faaliyet programlarının değiştirilmesi, valilik kararıyla gelen iptaller, kültürel bir çoraklaşmaya, Kürtçenin kamusal alandan çekilmesine neden oldu. Kürtçe çocuk kanalı Zarok TV'ye dahi iki Kürtçe şarkı nedeniyle⁹⁶ RTÜK tarafından ceza kesildi.

Sansüre ve Otosansüre Karşı Platform SUSMA, 1 Eylül 2016'da kuruldu. Önce Hollanda hükümetinin sağladığı MATRA programı, 1 Aralık 2017'den beri ise P24 ve Article 19 derneklerinin ortak yürütücülüğünde Avrupa Komisyonu'nun Sivil Toplum Ağlarını ve Platformlarını Destekleme Programı çerçevesinde aldığı destekle, ağırlıklı olarak kültür-sanat alanındaki ifade özgürlüğü ihlallerini arşivliyor. SUSMA'nın açık kaynaklardan derlediği vaka örnekleri, Aralık 2016-17⁹⁷ ve Aralık 2017-18⁹⁸ tarihleri için raporlaştırılmış durumda. OHAL'in sona ermesi yoğunluğu bir miktar azaltsa da, yasal, idari ya da keyfi uygulamalarla bu alana yapılan müdahaleler bugün de sürüyor.

“Sakinca” Potansiyeli Yüksek Filmler

Bu yıl on ikincisi düzenlenen Documentarist Belgesel Sinema Günleri, özellikle “sakinca” potansiyeli daha yüksek görülen belgesel türüne odaklanması nedeniyle, sansürün ve baskının en fazla yaşandığı ve görünür olduğu sinema alanına yakından bakmak için iyi bir örnek. Festivali ilk kez 2008'de, şimdikininki dörtte biri kadar programla, tek mekânda hayata geçiren Avrasya Sanat Kolektifi Derneği, Documentarist dışında Hangi İnsan Hakları Festivali, Saturdoox gibi yan etkinlikler de düzenliyor.

Görüştüğümüz Necati Sönmez, Documentarist'in kurucularından ve halen festivali yürüten küçük ekibin parçası. Daha ilk yıllarında, hiçbir tecrübeleri yokken Kültür Bakanlığı'na bağlı Sinema Genel Müdürlüğü tarafından maddi olarak desteklenmelerine rağmen, ondan sonraki tüm başvurularının reddedilmesini manidar buluyor.⁹⁹ “Kültür Bakanlığı'nın gittikçe partizanlaşması bizim gibi bir etkinliğe hiç şans bırakmıyor,” diyor Sönmez, yedinci yıllarında artık başvuru yapmaktan vazgeçtiklerini de ekliyor. Düzenli destekçileri olmadığı için, enerjilerinin büyük kısmını vakfederek, her yıl yeni baştan fon arayışına giriyorlar. Öncelikle filmlerini gösterdikleri ülkelerin elçiliklerine başvuruyorlar. Son iki yıldır destek aldıkları Açık Toplum Vakfı'nın Türkiye'den çekilmesi haliyle olumsuz etki yaratmış. Örneğin, görüşmeyi yaptığımız sırada festivalin başlamasına üç hafta kalmıştı, ama bir fon başvurularına hâlâ cevap bekledikleri için Sönmez açıkladıkları programı gösterebileceklerinden emin değildi. Daha sonra European Endowment for Democracy'den (EED) olumlu yanıt aldılar ve festival gerçekleşti. Yıllardır mecburen alıştıkları bu belirsizlik hali, son yıllarda artan siyasi baskının sebep olduğu diğer güçlüklerle birleşince, festivalin hayata geçmesi daha da zorlaşmış. İkinci büyük sorun, film gösterecek salon sayısının azalması. Bunda sadece popüler filmlere yer

96 Zarok TV'ye RTÜK tarafından yayınların “terörü övemez ve teşvik edemez, terör örgütlerini güçlü veya haklı gösteremez, terör örgütlerinin korkutucu ve yıldırıcı özelliklerini yansıtıcı nitelikte olamaz” ilkesini ihlal ettiği gerekçesiyle, reklam gelirlerinin yüzde 2'si ile yüzde 5'i arasında para cezası ve beş program durdurma cezası verildi.

97 http://susma24.com/wp-content/uploads/2019/07/Tu_rkiye_de_Sansu_r_ve_Otosansur_TR.pdf

98 <http://susma24.com/wp-content/uploads/2019/09/sansur-2017-2018-turkce.pdf>

99 Necati Sönmez, bireysel görüşme, İstanbul, 21 Mayıs 2019.

veren salonlara var olma hakkı tanınması ve endüstrinin neoliberal hakikatleri kadar, bazı salon sahiplerinin siyasi kaygıları da rol oynuyor. Bir diğer mesele de genel siyasi atmosferin yarattığı "depresif ortam" ve bu yüzden "içine kapanan" seyirci:

Son dört beş yılda kültürel piyasa içinde bir tür korku atmosferinin egemen olduğunu gördük. Gösterdiğimiz belgesel filmler, özellikle de Türkiye'den olanlar birtakım hassas konulara değiniyor. Başka festivallerin göstermeye cesaret edemeyeceği filmleri de gösteriyoruz. Eser İşletme Belgesi tartışması varken, biz böyle bir zorunluluğu şart koşmadık. Filtrelenmemiş filmler göstermek mekân sahiplerinde korku yaratabildi. Kamusal mekânlarda, sosyal demokrat belediyelerde de böyle çekincelerle karşılaşabildik; iktidarın dayattığı kriterlerin oralara da sirayet ettiğine tanık olduk. Posterimizi asmak istediğimiz birtakım özel mekânların ürktüğü oldu. Daha önce maddi destek verip aynı nedenden vazgeçenler de var. Gezi'den itibaren bunlar adım adım arttı.¹⁰⁰

Eser İşletme Belgesi

Her tür müzik ve sinema eserinin Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Telif Hakları Genel Müdürlüğü'ne tescillenerek Eser İşletme Belgesi alması, aslen üreticinin haklarını korumak için getirilmiş bir zorunluluk. Bu belgenin ticari gösterimi yapılmayacak belgesel filmler için de dayatılması ve bu şekilde içerik üzerinden denetleyici bir yapının oluşması, ne yazık ki zaman içinde birçok festival tarafından da özümsemiştir. Bir hak güvencesinin manidar biçimde sansür mekanizmasına dönüşmesi, bu raporda odaklandığımız dönemden önce başladıysa da, süreçte neredeyse kural haline gelmesiyle etkisini artırdı. Öyle ki yeni yasada bu şart kalkmasına rağmen bazı festivaller hâlâ "tedbiren" şart koyuyor. Ayrıca 30 Ocak 2019'da yürürlüğe giren bu yasayla¹⁰¹ Sinema Filmleri Sınıflandırma ve Değerlendirme Kurulu'na verilen yetkinin de bir sansür aracı olarak işletilmesi çok mümkün. Kurul, ülke içinde üretilen ya da ithal edilen filmleri ticari dolaşıma veya gösterime sunulmadan önce değerlendirmeye alacak. Bu da, izleyici yaş sınıflandırmasını belirlemenin yanı sıra, "uygun" bulunmayan filmlerin gösterilmesinin engellenebileceği anlamına geliyor.

Yönetmenler Yargılanıyor

İfade özgürlüğü alanının daralmasıyla son yıllarda bazı yönetmenler filmleri dolayısıyla davalarla karşılaştılar. "Sansür Görmüş Filmler" başlığı altında hem bu filmleri hem de Eser İşletme Belgesi alamamış filmleri göstermeye cüret eden Documentarist açısından Bakur'un ayrı bir yeri var. Yönetmenliğini Çayan Demirel ve Ertuğrul Mavioğlu'un yaptığı belgesel, Çözüm süreci zamanında çekilmiş, 2015'te çatışmalı sürecin başlamasıyla yönetmenleri hakkında "terör propagandası" suçlamasıyla dava açılmıştı. Demirel ve Mavioğlu'na 2019'un Temmuz ayında 4'er yıl 6'şar ay hapis cezası verildi.

Documentarist kapsamındaki Bakur gösterimi 7 Haziran seçiminin bir hafta sonrasında, dolayısıyla "seçimden kaynaklanan iyimserlik havasının sürdüğü" bir zamanda Şişli Kent Sineması'nda yapıldı. Film, Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğü'nün İstanbul Kültür Sanat Vakfı'na gösterecekleri filmler için Eser İşletme Belge-

100 Necati Sönmez, bireysel görüşme, İstanbul, 21 Mayıs 2019.

101 Tam adıyla "Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun".

si'nin gerekliliğini tekrar "hatırlattığı" yazı nedeniyle İstanbul Film Festivali programından son anda çıkarılmış ve bu durum büyük tepki toplamıştı. Sönmez, yoğun ilgi gören Documentarist kapsamındaki gösterime dair yasaklama, gösterimin durdurulması ya da festival ekibinin gözaltına alınabileceğini değil, ama bir provokasyon olasılığını kaygıyla düşündüklerini hatırlıyor. "Bugün olsa, bunların hepsi aklımızdan geçerd. Çünkü sonrasında hepsi yaşandı," diyor.¹⁰² Hatta fazlası da oldu. Örneğin Kobani'de IŞİD'e karşı savaşta yer alan üç kadının anlatıldığı Nû Jîn belgeselinin yönetmeni Veysi Altay'la birlikte, Batman'da filmin gösterildiği Yılmaz Güney Sinema Salonu yöneticilerinden Dicle Anter de yargılandı. Anter'e 2 yıl 1 ay, Altay'a ise 2 yıl 6 ay hapis cezası verildi. Zer filminin yönetmeni Kazım Öz'ün; yöneltile suçlamalar arasında görüntü yönetmenliğini yaptığı Ben Uçtum Sen Kaldın adlı belgesel film de olan Özay Şahin'in; Roza filminin yönetmeni Kutbettin Cebe'nin yargılanmalarına devam ediliyor.

Bu süreç tüm bu vakaları takip etmek için bir kaynak kazandırmış oldu. 2001'de kurulan ve Türkiye'nin en uzun ömürlü sinema dergilerinden olan Altyazı, kuruluşundan beri aldığı bireysel bir desteği kaybedince, bir süre yayın hayatına ara vermiş, Mart 2019'da da Altyazı Sinema Derneği olarak devam etme kararı almıştı. Dernek olarak yararlandıkları uluslararası fonlar, hem mali sürdürülebilirliği sağladı, hem de faaliyet alanlarını yaşadıkları zorlukları sorunsallaştıracak biçimde genişletmelerine imkân verdi. Dernek merkezinde "sinema üzerine düşünen" panel, seminer, film gösterimi gibi etkinlikler yapmak dışında, sinemada ifade özgürlüğü alanını merkeze alan bir yayın hazırlamaya başladılar. EED tarafından desteklenen, Altyazı'yla birlikte ve birçok sinema mekânında ücretsiz dağıtılan Fasikül: Özgür Sinema,¹⁰³ "Türkiye'de son yıllarda seyirciye erişimi önemli ölçüde kısıtlanan eleştirel sinema pratiklerine, özellikle de belgesel sinemaya görünürlük kazandırmak, risk altında üretim yapan, ana-akım medyada görünmezleştirilen sinemacı ve kolektiflerin sözlerinin, eleştirel pratik ve sorunlarının duyurulmasına katkı sunmak" amaçlarını güdüyor.¹⁰⁴

İnsan Hakları Ortak Platformu'nun 20 Mart 2018 tarihli raporuna¹⁰⁵ göre OHAL döneminde çıkan KHK'larla en az 199 medya, yayın ve dağıtım kuruluşu kapatıldı. Bunların sadece 25'i hakkındaki kapatma kararı kaldırıldı. Süreçte 20 dergi, 30 yayınevi/ dağıtım kuruluşu kapatıldı, 675 sayılı KHK ile bir yayınevine el kondu. Yaman Akdeniz ve Kerem Altıparmak,¹⁰⁶ 2013'teki Gezi olayları sonrası gittikçe daralmaya başlayan ifade alanının 15 Temmuz sonrası ne derece küçüldüğünü inceleyen raporlarında, "ceza hukukunun,- Türkiye'de ifadeyi susturmanın asli aracı haline dönüştüğü" tespitini yapmışlardı.¹⁰⁷ Hukukçular, anayasa güvencesi altındaki düşünce ve kanaate sahip olma, açıklama, yay-

102 Necati Sönmez, bireysel görüşme, İstanbul, 21 Mayıs 2019.

103 <http://fasikul.altyazi.net>

104 Necati Sönmez, bireysel görüşme, İstanbul, 21 Mayıs 2019.

105 http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2018/04/Olağanüstü-Hal_17042018.pdf

106 İfade Özgürlüğü Derneği, Yaman Akdeniz ve Kerem Altıparmak'ın girişimiyle 2017'de kuruldu. Dernek ifade özgürlüğü hakkı ihlale uğrayan veya bu hakkı tehlikeye altında olan kişilere hukuki yardım sağlamak, bu amaçla araştırma, eğitim, ulusal ve uluslararası işbirliği dahil çalışmalar yapmak ve dayanışmak hedeflerini güdüyor. İnternet sansürüne dair vahim tabloyu ortaya koyan 2018 yılı raporu için bkz. https://privacy.cyber-rights.org.tr/wp-content/uploads/2019/06/EngelliWeb_2018.pdf

107 English PEN için hazırlanan raporun tam ismi: Türkiye'de Can Çekişen İfade Özgürlüğü: OHAL'de Yazarlar, Yayıncılar ve Akademisyenlerle İlgili Hak İhlalleri. https://www.englishpen.org/wp-content/uploads/2018/03/Turkey_Freedom_of_Expression_in_Jeopardy_TUR.pdf

ma, haber alma ve verme, basın, bilim ve sanat özgürlüğü haklarının ihlallerinde benzer bir sistematığın işlediğini ortaya koyuyorlardı.

Siyasi Baskıya Eklenen Ekonomik Kriz

Genel anlamıyla "ifadeye" dair bu manzaraya, sektörün yapısal sorunları ve ekonomik kriz eklendiğinde, basılı ya da internet mecrasında bağımsız yayıncılık yapmak son yıllarda daha da güç hale geldi. Altyazı, Bianet, Medyascope gibi ekonomik sürdürülebilirliklerini ulusal ve uluslararası fon desteğiyle sağlayan mecraların sayısı arttı. Bu rapor için görüştüğümüz ekip,¹⁰⁸ 1990'lı yılların ortalarından beri haftalık ve aylık periyotlarda siyasi haber odaklı ya da müziğe, kültüre, sanata politik bir mercekten bakan dergiler çıkarıyor. Tüm dünyada basılı yayıncılığın gerilemesine dair tespitler yapmak mümkünse de, 1990'larda 15 bin okuyucuya ulaşan bir yayının okur sayısının üç binlere düşmüş olması, bugün dergi yayıncılığının büyük zorluklar karşısında ısrar gerektirdiğini de ortaya koyuyor.

Bu dergilerin de uzun yayın geçmişlerinde özellikle Kürt meselesini ele alan kimi yazıları dava konusu oldu. Sorumlu kişi gözaltına alındı, hapis cezası ertelendi ya da para cezaları aldılar. Tüm bunları "Kürodofobik olmamanın" bedeli olarak özetliyorlar; ne o gün, ne de bugün bu bedeli düşünerek çalıştıklarını da ifade ediyorlar.¹⁰⁹

Türkiye'de ana-akım medyanın küçülmesi ve başkalaşması, bağımsız birçok derginin kapanmasına yol açan adaletsiz dağıtım ağı, internet yayıncılığının sürdürülebilir olmaması, öteden beri basın yayın alanının sorunlarıydı. Çekirdek kadro, yayın hayatlarının hiçbir döneminde sadece dergi yaparak geçimlerini sağlamayı başaramamıştı. Başka işlerden para kazanmak, dergileri sürdürebilmenin şartıydı. Son dönemde krizle birlikte artan ekonomik baskı, dergiler için siyasi baskıdan daha büyük bir zorluk teşkil etmeye başladı. Kâğıdın ve matbaa giderlerinin dövize endeksli oluşunun, gazeteciliğin nasıl sürdürüleceğini onlar açısından daha büyük bir muamma haline getirdiğini söylüyorlar.

Bu noktada ürettikleri çözüm, dernekleşmek, kimi fonlardan faydalanmak, böylelikle yayını sürdürüp yazarlara telif ödeyebilecek hale gelerek ana-akımda "tutunamayan" gazetecilerle de dayanışma kurmak oldu. Fon kullanmanın başlı başına bir mesele haline gelmesi dışarıdan tali bir konu gibi görünebilir, fakat bağımsız yayıncılık ya da kültür-sanat faaliyetleri yürütmenin "fona" dayanır hale gelmesi, özellikle politik oluşumlarda son sürecin önemli bir tartışma başlığına dönüştü.¹¹⁰ Görüştüğümüz dergi ekibi bu tartışmayı şöyle özetliyor:

Kültürel, ideolojik ve ontolojik sebeplerle yayın faaliyetinden geri durmak istemiyor-duk ama dergiyi de çıkaramaz hale gelmiştik. Fon arayışına girmemizin yegâne sebebi üretimi ayakta tutmaktı. AB'yle ilişkilerin yaygın olduğu liberal yıllarda böyle bir şeye niyetlenmemiştik, tercih etmedik de. O zaman fon kullanmakla suçlandığımız da oldu, çünkü Türkiye solunda bu suç olarak görülüyor. Sözümüzün bağımsızlığı esastır. O fon ideolojik duruşunu, sözünü belirliyorsa problemlidir. O zaman da öy-

108 Bireysel görüşme, İstanbul, 28 Mayıs 2019.

109 Bireysel görüşme, İstanbul, 28 Mayıs 2019.

110 Benzer ruh hali 6. bölümde yer alan, KHK ile kapatıldıktan sonra yeni bir isimle faaliyetine devam eden, "zorunlu göç" odaklı sivil toplum örgütü temsilcisinin ifadelerinden okunabilir. Onlar için de fon kullanmak "OHAL'in onları en zorlayan yanı" olmuş.

leydi, şimdi de. Kamusal yayın yapıyoruz, bizim içeriğimizde sendikalar var, direnen işçiler, kadın mücadelesi, LGBTİ hareketi var. Ne fonu olduğu önemli tabii.¹¹¹

Şu anda yararlanmayı tercih ettikleri EED fonunu AB'nin kamusal parası, "Avrupa işçi sınıfının parası" olarak görüyorlar. Keza Almanya sol partisi Die Linke ile organik bağı olan Rosa Luxemburg Vakfı'nı da "düşünsel açıdan kadim bağları olan bir kurum" şeklinde tarif ediyorlar.

Satranç Hamleleri, Risk Hesapları

Hem Documentarist hem de görüştüğümüz dergiler açısından, bizatihi faaliyeti sürdürülebilenin temel uğraş haline geldiği görülüyor. Enerjilerinin büyük kısmını maddi kaynak bulmaya, bunun bürokrasisini öğrenmeye ve sürdürmeye harcıyorlar. Bir yandan da siyasi baskıyı unutmadan devam etmeleri gerekiyor. Dergi ekibi bu aşamada geliştirmeleri gereken başka bir maharetten söz ediyor: risk hesaplamak.

Twitter kullanıcıları bile tedirginlik hissederken, yok diyemeyiz. Kuru propaganda hiçbir zaman yapmadık. Bugün de işleyeceğimiz konulardan imtina etmesek de Twitter'da yazdığından dolayı 17 yaşında çocuğun evine baskın yapılan bir ülkede yaşadığımızı biliyoruz. Kendimizi birtakım savcıların kucağına atmak istemeyiz. Hangi riski alacağınızı hesaplamaz gerekiyor. Zamanında Erdoğan-Gülen kapağı yapmıştık. Bunun bugün yapılamayacağını biliyoruz.¹¹²

Bu süreçte sinema sektörünün iyi bir sınav veremediğini düşünen Necati Sönmez de kendi tecrübelerini satranç hamleleri üzerinden açıklıyor:

Olup bitenler üzerinden, festival için özellikle Türkiye'den filmlerin seçimindeki kriterleri değiştirmedik. Hiçbir filmi "Bu başımızı derde sokar" diye elemedik. Otosansür mü bilmiyorum, ama şu yaşandı: Program oluştuktan sonra o filmleri hangi mekânlar kaldırabilir üzerinden hesap yaptığımız, orada değil de şurada gösterdiğimiz oldu. O filmi gösterebilmek için oynadığımız bir tür satranç gibi baktık buna da. Ama bunun da bir sınırı var tabii.¹¹³

111 Bireysel görüşme, İstanbul, 28 Mayıs 2019.

112 Bireysel görüşme, İstanbul, 28 Mayıs 2019.

113 Necati Sönmez, bireysel görüşme, İstanbul, 21 Mayıs 2019.

Kapatılan Kapılar, Açılan Kapılar

12 Eylül 1980 askeri darbesi, toplumda bıraktığı yıllarca sürecek etkiler, onarılması güç hasarlar ile Türkiye'nin tarihinde bir karanlık gedik olarak duruyor. O döneme ilişkin resmî rakamlara ulaşmak bugün dahi zor olsa da, her tür siyasi faaliyeti ve toplumsal katılımı engellemeye yönelik icraatların "sivil" kaydı mevcut. Darbe döneminde 650 bin kişi gözaltına alındı, açılan 210 bin davada 230 bin kişi yargılandı, 30 bin kişi sakıncalı olduğu gerekçesiyle işten atıldı, sendikalar kapatılarak mallarına el kondu ve 23 bin 677 derneğin faaliyeti durduruldu. Zaten var olan derneklerin neredeyse tamamıydı bu.

15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişimi sonrasında ilan edilen OHAL de, sivil topluma yönelik 12 Eylül'e öykünen müdahalelere sahne oldu. Kanun hükmünde kararnamelerle 1767 dernek, vakıf, sendika ve federasyon kapatıldı.¹¹⁴ İnsan Hakları Ortak Platformu tarafından hazırlanan 31 Ağustos 2017 tarihli rapora göre, yapılan itirazlar sonucunda kapatılan 1600 dernekten 88'i için bu karar kaldırıldı.¹¹⁵ Raporun 20 Mart 2018'de güncellenen halinde hâlâ kapalı olan dernek sayısı 1419 idi.¹¹⁶ Aynı raporda, 23 Temmuz 2017 tarihli 667 sayılı KHK¹¹⁷ ile 1125 derneğin "FETÖ/Paralel Devlet Yapısı" ile ilişkili oldukları gerekçesiyle kapatıldığı, daha sonraki KHK'larla çıkan kapatma kararlarının ağırlıklı olarak insan hakları, kadın ve çocuk alanlarında hak temelli çalışan derneklere yönelik olduğu vurgulanıyor.¹¹⁸ Yoksulluktan kültürel mirasa kadar farklı başlıklarda

114 Darbe girişiminden sonraki iki yılı değerlendiren ve Resmi Gazete kaynak alınarak hazırlanan haber için: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44799489>

115 http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2017/09/OHAL-Durum-Raporu_31Agustos-2017.pdf

116 http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2018/04/Olağanüstü-Hal_17042018.pdf

117 "Millî güvenliğe tehdit oluşturduğu tespit edilen yapı, oluşum veya gruplara ya da terör örgütlerine üyeliği veya iltisakı ya da bunlarla irtibatı belirlenen ve ekli listelerde yer almayan özel ve vakıf sağlık kurum ve kuruluşları, özel öğretim kurum ve kuruluşları ile özel öğrenci yurtları ve pansiyonları, vakıflar, dernekler, vakıf yükseköğretim kurumları, sendikalar, federasyonlar ve konfederasyonlar, ilgili bakanlıklarda bakan tarafından oluşturulacak komisyonun teklifi üzerine bakan onayı ile kapatılır. Bu fıkra kapsamında kapatılan kurum ve kuruluşlar hakkında da ikinci fıkra hükümleri uygulanır". 23 Temmuz 2016 tarihli 667 sayılı OHAL kararnamesi Madde 2.

118 http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2018/04/Olağanüstü-Hal_17042018.pdf

çalışan Kürt kurumları da kapatılan kurumların önemli bir bölümünü oluşturuyor. İnsan Hakları Araştırmaları Derneği, Çağdaş Hukukçular Derneği, Mezopotamya Hukukçular Derneği, Van Kadın Derneği, Kürt Enstitüsü, Sarmaşık Derneği gibi örnekler, darbe girişiminin hükümet nezdinde çeşitli açılardan zaten "sakıncalı" bulunan örgütlenmelerin faaliyetine müdahale için vesile edildiği izlenimini veriyor.

Bu siyasi müdahalenin dernekler üzerindeki etkisi, kısa ve orta vadeli geleceğe dair stratejileri farklı oldu. Belki ilgisiz gibi görünen çocuk hakları alanında çalıştıklarından, Gündem Çocuk Derneği'nin de önce 11 Kasım 2016'da OHAL Kanunu'nun 11. maddesi kapsamında İçişleri Bakanlığı tarafından faaliyetleri durdurulan 370 dernek arasında yer alması, sonra 22 Kasım tarihli 677 sayılı KHK ile kapatılması kimilerinde şaşkınlık yarattı.

Çocuk Haklarına Farklı Bakış

2005'te Ankara'da faaliyete geçen Gündem Çocuk Derneği'nin kurucularından, yönetim kurulu üyesi Ezgi Koman, çocuklara dair farklı bakış açılarının onları bu dernekte bir araya getirdiğini söylüyor. Kamu politikalarını etkilemek için lobi faaliyetleri yürütürken, saha araştırmaları yaparken ya da raporlar hazırlarken, çocuklara dair her meseleyi politik çerçevede ele almaları, genel olarak çocuk hakları alanında da farklı bir noktada durmalarına neden olmuş:

Özellikle çatışma süreçlerine yaklaşımda bizi farklılaştıran bir algı vardı. Bu bizim en büyük motivasyonumuzu oluşturuyordu. Çünkü sadece çatışma bölgelerindeki çocuk hak ihlallerine bakışımızı değil, toplamda meseleye bakışımızı etkiliyordu.¹¹⁹

Bunun çeşitli sonuçları da olmuş. Örneğin 28-31 Mart 2006'da Diyarbakır'da yaşanan olaylar esnasında "Biz Çocuklardan Yanayız, Üçüncü Tarafız" başlığıyla yaptıkları basın açıklaması, yeterince devletin tarafında görünmediğinden bazı ağlardan dışlanmalarına yol açmış.

Koman, 2015'e kadar olan dönemi hem farklı STK'larla hem kamu idaresiyle projeler yürütbildikleri; AB sürecinin işlenmesi, sivil toplumun genel anlamda geliyiyor olması gibi etkenler nedeniyle rahat çalıştıkları yıllar olarak anıyor:

2012'de katıldığım bir toplantının notları geldi tesadüfen bugün. Bir sürü cezaevinin müdürleri var, tek sivil toplum temsilcisi benmişim. O kadar çok konuşmuşuz ki... Pozantı'dan, İşkenceden... Yine direnç var ama konuşulabilmiş, bir yerlere bağlanabilmiş. Bugün o tür ilişkiler yok tabii, aynı masaya bile oturamazsınız.¹²⁰

Gündem Çocuk, Gezi döneminde, hem hakları hem de eylemler nedeniyle dikkat etmeleri gerekenler konusunda çocukları bilgilendirecek materyaller hazırladı. Çözüm sürecinde "Gerçek bir barış inşa edilecekse, bunun bir parçası da çocuklardır" şiarıyla hem Kürt hareketi, hem diğer STK'lar ile çocukların bu süreçte nasıl yer alabileceğine dair kafa yordu. Demokrasi ve Barış Konferansı'nın¹²¹ parçası oldu, çocuklarla atölyeler

119 Ezgi Koman, Skype görüşmesi, Ankara, 11 Ekim 2019.

120 Ezgi Koman, Skype görüşmesi, Ankara, 11 Ekim 2019.

121 İliki 25-26 Mayıs 2013'te yapılan Demokrasi ve Barış Konferansı'nın amacı, çözüm sürecinin takipçisi olmak, devlet ile PKK arasında başlayan müzakerelerin barışa ulaşabilmesi için parçası olan farklı kesimlerden örgütlenmelerin fikir ve önerilerini sürece dahil edebilmektir. Ekim 2014'te konferansın ikincisi yapıldı. Çatışmasızlığın sona erdiği Eylül 2015'te düzenlenen üçüncüsünde barış çağrısında bulunulmuştu.

düzenledi. Van'da, hem aileleri Kürt hareketine mensup olan, hem asker yakınıni kaybeden çocuklarla konuşarak bir rapor hazırlamak istediler. Asker yakını çocuklarla görüşmeyi başaramadılar. 2015'te yürütücülerinden oldukları Çocuklar İçin Barış Girişimi'ne ise, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nden KESK'e kadar 100'den fazla sivil toplumu örgütü imza atmıştı.

2015 yazında siyasi iklim hızla değiştiğinde, Çocuklar İçin Barış Girişimi, çatışmaların başladığı Diyarbakır'a ilk gidenler arasındaydı. Koman, "Öyle bir çeşitlilik vardı ki, bir yandan çok zor zamanlardı, bir yandan da kendimizi çok güçlü hissediyorduk," diye tarif ediyor o günleri.¹²²

Kapatılmanın Yarattığı Farklı Ruh Halleri

Karaman'daki cinsel istismar davası¹²³ gibi davalara müdahil olmaları veya Çocuklar İçin Barış Girişimi dışında, kapatılmalarına neden olduğunu düşündükleri faaliyetlerinden biri de Cizre Raporu. Sokağa çıkma yasakları döneminde İHD, TİHV, Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası ve Diyarbakır Barosu'yla birlikte hazırladıkları raporda çocuklara dair bölümü üstlenmişlerdi.¹²⁴ Raporun ardından Genelkurmay Başkanlığı'nın diğer insan hakları örgütleriyle birlikte onlar hakkında da şikâyetle bulunduğunu öğrendiler; İçişleri Bakanlığı tarafından başlatılan denetleme ise OHAL ile yarıda kaldı zira denetçiler de ihraç edilmişti. İkinci denetleme ekibinin raporu tamamlanmadan kapatılma kararı geldi.

O dönem o kadar yoğunluk ki ihtimaller üzerine düşünsek de kapatılmanın ne olduğunu tam düşünmemişiz. Sonra anladık. Tüzel kimliğinize el konması elinizi kolunuzu kırıyor. On küsur yıldır elinizde bir araç, derneğiniz var; söyleminiz, tarzınız, yönteminiz belli. Birden bunları kullanamaz hale geliyorsunuz. Yeni araçlar geliştirmek, hızlı olmak zorundasınız. Bugün hâlâ değerlendirmesini yapıyoruz, biz hızlı olmadık, ortak bir hat belirleyemedik. Herkesin etkilenme şekli çok farklı oldu Yönetim Kurulu'nda, diğer üye arkadaşlar arasında. Diğer kapatılan bazı yerleri biliyorum, hemen yeni bir yapı kurabildiler. Biz yapamadık. En zor zamanda kendimizi daha güçlü hissederken, kapatılmamızla yeni ağır bir süreç başladı. Bir tek bizim açımızdan değil, hareketi zayıflatan etkisi de oldu. Şöyle bir parantez var. Bu biraz da Batı'nın etkilenme şekliydi. Çatışmalar bittikten sonra, bugün mesela Diyarbakır'da çok güçlü bir çocuk hakları hareketi oluştu. Daha iyileştirmeye, travmaya yönelik çalışmalar yaptılar. Hareketi böyle ikiye ayırmak doğru mu bilmiyorum ama galiba doğru, çünkü böyle yaşandı.¹²⁵

Kapanmalarının ardından, biri Milli Eğitim Bakanlığı'yla imzaladıkları protokol kapsamında yürütülecek uzun vadeli bir proje olmak üzere tüm işleri yarıda kaldı. Bireysel düzeyde yaşanan sarsıcı etki, yeniden kolektif iş yapmaya olanak tanımadıysa da, durmadılar. Çekirdek ekip ve yakın çevrelerinden çok kişi alanda çalışmaya devam etti. Koman'ın çok önemsedığı güçlendirici bir dayanışma yaşandı. Örneğin TİHV çatısı altında

122 Ezgi Koman, Skype görüşmesi, Ankara, 11 Ekim 2019.

123 Karaman'da Ensar Vakfı'na ait yurtlarda on erkek öğrenciye cinsel istismarda bulunduğu iddiasıyla yargılanan 54 yaşındaki sınıf öğretmeni Muharrem Büyüktürk'e 20 Nisan 2016'daki ilk duruşmada 508 yıl 3 ay hapis cezası verilmişti.

124 Bkz. https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2016/04/Cizre-G%C3%B6zlem-Raporu_31-Mart2016.pdf

125 Ezgi Koman, Skype görüşmesi, Ankara, 11 Ekim 2019.

raporlamaya devam ettiler;¹²⁶ İHD onlara yönetim kurullarını açtı; halen sürmekte olan hukuki süreçleri için avukat gruplarından destekler aldılar. Koman tüm bunlara rağmen, kapatılmalarının hemen ardından isimlerini çeşitli ağlardan silen, uzmanlıklarından faydalanmayı kesen kimi STK'ları da anmadan edemiyor.

Koman bu dayanışmayı, insan hakları örgütlerinin tecrübesine, meseleleri "politik" ele alışlarına ve "zorla ilk kez karşılaşmalarına" bağlıyor. Bazı derneklerin kapatılmayı yaşayış biçimini de bu etkenlerin belirlediğini düşünüyor:

Kafası politik çalışan ya da zaten o ağların içinde yer alan örgütler kapatılmayı daha kolay atlattı. Az kişiyle çalışılan, o az kişinin zora maruz kaldığı küçük örgütler kolay dağıldı. Şu da var: Sivil toplum meselesi sanki daha ılıman zamanların, iklimlerin meselesi gibi algılanıyor. İnsan hakları örgütlerinin biriktirdiği deneyim o tarafa aktarılmamış. Biz de öyleydik. Zor zamanlarda çocukları savunmak ne demek diye düşünmemişiz. Olağanüstüne dair bilgimiz, hazırlığımız yokmuş.¹²⁷

Koman, koşullar değiştiği takdirde tekrar Gündem Çocuk olarak faaliyet gösterme gibi bir arzusunun bulunmadığını, kişisel olarak Gündem Çocuk'u amaç değil, araç olarak gördüğünü ifade ediyor. Asıl önemseydiği ve ihtiyaç duydukları yapıyı kurmak için motivasyonunun bulunduğunu, zaten bunun için çalıştıklarını söylüyor.

Hızla Alternatif Düşünebilmek

Gündem Çocuk Derneği'nin kapatılma hikâyesi böyle seyrederken, aynı kararı farklı şekillerde tecrübe edenler oldu. Örneğin, Özgürlükçü Hukukçular Derneği ve Mezo-potamya Hukukçular Derneği hukuki mücadelelerini Özgürlükçü Hukukçular Platformu olarak sürdürmeye karar verdi. Çağdaş Hukukçular Derneği, Dernekler İl Müdürlüğü'ne aynı isimle yaptıkları başvuru sonucunda, Ekim 2019'da tüzel kişiliğini yeniden kazandı. Van Kadın Derneği, Muş Kadın Çatısı Derneği gibi birçok kadın kurumu yarım kalan faaliyetlerine dönemedi.¹²⁸

Ezgi Koman'ın ifade ettiği gibi hızlı hareket ederek kendilerine yeni bir hat belirleyen, faaliyetlerine ve varlıklarına daha politik çerçeveden bakan bir derneğin hikâyesine yakından bakmak önemli. Aynı KHK ile kapatılan bu dernek, Kürt illerinde köy boşaltmalarıyla birlikte yoğun göçün yaşandığı 1990'lı yılların sonunda, çoğunluğu zorunlu göç mağduru olanlar tarafından kuruldu. Farklı şehirlerde hayata geçerek bir çatı altında buluşan bu derneklerin öncelikli amacı yardımlaşma ve dayanışma ağını tesis etmektir. Yıllar içinde bu amaç, zorunlu göç temelli her tür meseleye dair ulusal ve uluslararası mekanizmaları harekete geçirmek, akademik çalışmalar yapmak, veri toplamak yönünde de genişledi. 2000'li yılların başında faaliyetlerinden dolayı yargılandıkları dosyalar oldu; ceza aldıkları bir davayı AİHM'e taşımış ve kazanmışlardı. Genel çerçevede 2004-15 yılları arasında Meclis ziyaretlerinde bulunulabilen, sahada çalışılabilen bir dönem olarak tanımlıyorlar. KHK ile kapatılmaları onlar açısından çok büyük bir şaşkınlık

126 Rapor mahiyetindeki bu geniş bilgi notunun başlığı: "Gündem Çocuk Derneği 365 Gün Önce Kapatıldı. Türkiye'de Çocuk Hakları İhlalleri Sürüyor!" #365Gün365İhlal idi.

<https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2017/11/365Gunde365İhlal.pdf>

127 Ezgi Koman, Skype görüşmesi, Ankara, 11 Ekim 2019.

128 Toplumsal cinsiyet odaklı sivil toplum örgütlerinin 2015 sonrası daralmadan nasıl etkilendiği, "Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Bakınca" başlıklı bölümde detaylı olarak anlatılıyor.

uyandırmadı, nitekim kısa süre içinde yeni bir isimle dernek başvurusunda bulundular. Hukuken eski derneğin devamı sayılmasalar da, faaliyete devam edebilmek için bir çözüm alternatifiydi bu.

Görüştüğümüz, kendisi de bizzat zorunlu göç mağduru olan dernek temsilcisi üç yıldır kurumda çalışıyor. OHAL ortamında yeni başvurularının onları da şaşırtan bir hızda kabul edilmesinde, amaçlarını “zorunlu göç” yerine “göç” olarak ifade etmelerinin etkisi bulunabileceğini düşünüyor. Genel olarak göç, Türkiye’deki Suriyeli nüfus nedeniyle sivil toplumun daralışından konuştuğumuz süreçte daha az etkilenen bir alan oldu.

Kapatılan bir derneğin hukuki olarak devamı değilse de fiili izini sürerek çalışmak, Kürt meselesi odaklı sivil toplum örgütlerinin geçmiş tecrübelerinin de etkisiyle, tekrar kapatılma ihtimalini düşünerek hareket etmeyi gerekli kılmış. Dernek temsilcisi, çıkabilecek sorunları kestirip “arkasından dolanacak yollar” bulmayı da bir tür direniş olarak gördüklerini söylüyor. Göç konusunda çalışırken onları göçer hale mecbur eden çalışma koşullarını tarif ediyor:

Örneğin Cizre’de saha çalışması yaparken aynı elbiseyi iki gün üst üste giymiyorduk. Bugün gittiğimiz mahalleye, ertesi gün gitmiyorduk. Bir mahallede bizi sorduklarını duyunca iki gün boyunca dışarı çıkmadık. Kayıtlarımızı bir an önce bilgisayara geçirip elimizden çıkarttık. Yakalanmamamızın sebebi saklambaç oyunu oynamamızdı. Yani koşulların farkındayız. Göç üzerine çalışıyoruz, kendimiz de göçer halde yaşıyoruz. Basılı raporları, kitapları dahi dernekte buldurmuyoruz. Kaplumbağa gibi derneği sırtımızda yaşıyoruz.¹²⁹

“Mayın Tarlasında” Çalışmak

Hazırladıkları bir kitabı hiçbir dağıtım ağına sokmadan tamamen elden dağıtmışlar. O süreçte görünür olmayı tercih etmediklerinden haber, söyleşi, program tekliflerini de geri çevirmişler. Dernek çalışanı, siyasi ve toplumsal açıdan çok zorlu dönemlerden geçmiş bir kurum olmalarına rağmen 2016-19 arasını ayrıca “sıkıntılı” olarak tarif ediyor. Ama geldikleri siyasi kültür bunu bireysel çerçevede bir mağduriyet olarak ele almalarına da engel oluyor:

Mayın tarlasında yürür gibi çalışıyoruz. Dışarıdan bakıldığında bunlar psikolojik anlamda insanı baskılayan bir yerde duruyor, ama çalıştığımız alanın acısının derinliği, bizim psikolojimizin nasıl olduğunu anlamsız kılıyor. Zaten bu siyasal atmosferin içine doğduk, onunla şekillendik. Belki de bizim için aykırı olan 2004-2015 süreciydi. Hatta o dönem çalışmalarımız daraldı. Baskı mekanizmasının olmadığı, kendimizi sıkıştırmış hissetmediğimiz bir zamanda ne yapacağımızı bilemedik. Tuhaf ama öyle...¹³⁰

Tekrar kapatılma, kovuşturma tehdidinin yanında bu son süreçte zorlandıkları başka bir konu ise fon kullanma olmuş. İlk günden beri gönüllü çalışmayla ayakta duran dernek, kapatıldıktan sonra faaliyetlerini sürdürürken proje bazlı olarak AB fonlarından ve hibe programlarından yararlanmaya başlamış. 2017’de başladıkları ve 2020’de tamamlanacak bir proje için AB fonu kullanıyorlar. Dernek temsilcisi, bu karara dair içlerinde ve çevrelerinde yaşadıkları tartışmayı “OHAL sürecinde psikolojik olarak her şeyden daha

129 Bireysel görüşme, İstanbul, 31 Mayıs 2019.

130 Bireysel görüşme, İstanbul, 31 Mayıs 2019.

fazla etkilendiğimiz konu” olarak ifade ediyor ve 2020’den sonrası için tekrar başvuru yapıp yapmaya daha sonra karar vereceklerini söylüyor:

Fon veren kuruluşların kendisinden çok bizim kendi sınırlılıklarımız önemli. Yirmi yıl boyunca fon ya da hibe desteğiyle yürümeyen bir dernek bu, faaliyetlerini ona göre yürütmüş. Şimdi bu geçişin ya da geçememe sürecinin sancılarını yaşıyoruz. Fon aldığımızda, en azından bazı çalışmalarını başka bir perspektifle yürütmeniz gerekiyor. Rapor yazmak, ona göre muhasebe tutmak gerekli, belli prosedürler var. Ama daha çok bakış açısının bir yarık açtığı dönemdeyiz. Biz sonuçta bir Kürt kurumuyuz, başka Kürt kurumları da var ve bizimki dışındakiler fonla çalışmıyor. Fon ve hibeyle bizim çalışma alanımız belki zenginleşti ama bu defa diğer kurumlar arası bir dengesizlik yarattı. Bunun sıkıntısını yaşıyoruz. Birilerinin profesyonel çalışması, birilerinin daha az gönüllü çalışmasına da neden olabiliyor.¹³¹

131 Bireysel görüşme, İstanbul, 31 Mayıs 2019.

Yabancı Fon Kurumları ve Ortak Kurumlar

Türkiye’de sivil toplum faaliyetlerini maddi olarak destekleyen farklı yapılar mevcut. Bunlardan en büyüğü ve bilineni Avrupa Birliği. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılım için aday ülke ilan edildiği 1999 yılından beri Türkiye hükümeti ile Brüksel arasındaki ilişkiyi Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu sağlıyor. AB’ye katılım sürecindeki mali yardımların önemli bir önceliği sivil topluma yapılan yardımlar. Katılım öncesi mali fonların yanında, AB üye ülkeleri ile aday ülkelerinin iletişimini artırmayı hedefleyen Birlik programları, Delegasyonun doğrudan sorumlu olduğu Demokrasi ve İnsan Hakları Avrupa Aracı Programı, Sivil Düşün gibi destek programları da mevcut. Bunun dışında Türkiye’de ofisleri olan ya da olmayan Avrupa’daki siyasi partilerle bağlantılı vakıflar, Büyükelçilikler-Konsolosluklar, farklı ülkelerde merkezleri bulunan, özel kişilere ait ya da şirketlere bağlı vakıflar, sivil toplum alanına maddi destek sunan kurumlar arasında.¹³² Bu kurumlardan bazıları yalnızca maddi destek sağlarken, bir kısmı da projelerin yürütülmesinden uzman desteği sunmaya kadar pek çok farklı şekilde kurumlarla ortaklık içinde hareket ediyor. Bu destek mekanizmalarının, Türkiye’deki sivil toplum aktörlerinin uluslararası kurumlarla ve ilgili kişilerle ilişki kurmalarını sağlayan bir konumu da var.

Yasal statülerinden ve kullandıkları çağrı yöntemlerinden bağımsız olarak bu kurumların hepsi kendi öncelikli çalışma alanlarını belirliyorlar. Sivil toplumdaki farklı aktörlerle yaptığımız görüşmelerde, fon kurumlarının sivil toplum alanının gündemlerini belirleme gücü, siyaseten “hassas” konulara mesafe koymaları, destek mekanizmalarının işle-yişindeki prosedürel zorluklar sık dile getirilen eleştirilerdi. Bu çalışma çerçevesinde, donör ve yabancı ortak olarak Türkiye’de sivil toplum faaliyetlerini destekleyen kurumlarda çalışan kişilerle, hem bu eleştirileri hem de kendi konularına özgü zorlukları konuştuk. Bu bölüm kapsamında beş farklı kurumdan altı kişiyle görüşme yaptık. Bu kurumlardan biri Avrupa Birliği tarafından geliştirilmiş destek programlarından seçildi, biri Brüksel merkezli bağımsız bir fon kurumu, diğeri ise siyasi partilerle bağlantılı Alman vakıflar arasından seçildi. Son iki kurumdan biri özel şirket vakfı iken, bir diğeri de çatışma çözümü alanında uzmanlık desteğiyle birlikte maddi destek sağlayan bir vakıf.

Bu bölümde, Türkiye’deki sivil toplum aktörlerinin son dönemdeki deneyimini yabancı aktörlerin gözlemleri üzerinden sunmak ve yabancı kurumların kendilerinin bu baskı ortamından nasıl etkilendiğini ve genel olarak sivil alanın daralmasıyla nasıl baş ettiklerini anlamak istedik.

Ortakları Kaybetmek

Sivil toplum aktörlerinin son dönemlerde yaşadıkları, fon veren ortak kurumlarda çalışanları da doğrudan etkiliyor. Görüşme yaptığımız bir fon yöneticisi, sürecin faaliyetleri üzerindeki dolaysız yansımaları şöyle tarif etti:

¹³² Sivil Toplum Geliştirme Merkezi tarafından fon kurumlarıyla ilgili detaylı bilgi içeren rehber kitap için bkz. http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/t/u/turkiye_deki_stk_lar_icin_fon_rehberi.pdf

Bir anda bizim hibe verdiğimiz, benim birlikte çalıştığım örgüt OHAL'in ilanından sonra kapatılabiliyor. Biz bunu çok net olarak işimizde de hissettik. Daha geçen hafta bir proje koordinatörü her an yurtdışına gidebilirim diye bilgilendirme yaptı. ... Özellikle OHAL sonrasında süre uzatma talebini çok aldık. Kimi proje koordinatörleri gözaltına alındı, bir süre kaldılar, bazı proje faaliyetlerinin askıya alınması gerekti. ... Mesela bir süre Diyarbakır ve çevresinde herhangi bir proje uygulanamadı, aktivitelerini başka şehirlere taşımak isteyenler oldu.¹³³

Uzun yıllardır sivil toplumda demokrasi, insan hakları ve çokkültürlülük alanlarında faaliyet gösteren pek çok dernek ve organizasyonun kuruluşunda yer alan ve bu kurumlara büyük emek veren Osman Kavala, 18 Ekim 2017'de gözaltına alındı ve 14 gün gözaltında tutulduktan sonra "Gezi eylemlerinin yöneticisi olmak" ve "15 Temmuz darbe girişimine katılmak" suçlamalarıyla tutuklandı. İddianamesiz tutuklulukla geçen bir yılın sonunda aynı soruşturma kapsamında düzenlenen operasyonda, Yönetim Kurulu Başkanı olduğu Anadolu Kültür çalışanlarının da aralarında bulunduğu 13 akademisyen ve hak savunucusu gözaltına alındı. Gözaltına alınanlardan Yiğit Aksakoğlu tutuklandı, diğerleri serbest bırakıldı.

Şubat 2019 tarihinde yayınlanan iddianamede Osman Kavala, Gezi protestolarını finanse etmek, örgütlemek ve bu suretle hükümeti devirmeye teşebbüs suçlarıyla ilişkilendiriliyor. İddianamede Osman Kavala'yla birlikte şüpheli olarak adı geçen Ali Hakan Altınay, Ayşe Mücella Yapıcı, Ayşe Pınar Alabora, Can Dündar, Çiğdem Mater Utku, Gökçe Yılmaz, Handan Meltem Arıkan, Hanzade Hikmet Germiyanoğlu, İnanç Ekmekçi, Memet Ali Alabora, Mine Özerden, Şerafettin Can Atalay, Tayfun Kahraman, Yiğit Aksakoğlu ve Yiğit Ali Ekmekçi hakkında dava açıldı. Davanın 24-25 Haziran 2019 tarihlerinde Sivilivri'de görülen ilk duruşmasında Yiğit Aksakoğlu tahliye edildi. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), 10 Aralık 2019'da, Osman Kavala'nın makul şüphe olmadan siyasi sebeplerle tutuklandığı ve tutukluluğunun hak ihlali olduğu yönünde karar verdi ve derhal tahliyesini istedi. Davanın 18 Şubat 2020'de görülen son duruşmasında Osman Kavala ve onunla birlikte yargılanan diğer sekiz sanık hakkında beraat kararı verildi. Ancak Kavala tahliye edilmeye üzere cezaevi aracında götürülürken 15 Temmuz darbe girişimi soruşturması kapsamında "Türkiye Cumhuriyeti devletinin anayasal düzenini cebir, şiddet kullanarak değiştirmeye teşebbüs etme" suçlamasıyla gözaltına alındı ve ertesi gün tutuklandı.

Gezi Davası bir yandan Türkiye'de son dönemde yaşanan en büyük sivil kavgayı kriminalize etmeye çalışırken, diğer yandan sivil toplum kurumlarının uluslararası alanda kabul gören konumlarının, faaliyetlerinin, finansal varlıklarının ve hatta proje yönetim biçimlerinin sorgulandığı bir dava halini aldı. Büyük bölümü hukuk dışı yollarla kaydedilen telefon konuşmalarından oluşturulan iddianamesi, yargılama sürecinin seyri ve uzun tutukluluk süresiyle bu dava, hukukun sivil alanı baskı altında tutmak için kullanılmasına örnek teşkil ediyor. Yıllardır sivil toplum alanına sunduğu katkılarla tanınan Osman Kavala'nın özgürlüğünden mahrum bırakılması da bu baskının bir şekilde devam ettirilmesi yönündeki ısrarı gösteriyor. AİHM'in ihlal kararında da Kavala'nın tutukluluğun onu susturma amaçlı olduğunun, eylemlerinin insan hakları savunucusunun normal eylemleri olduğunun altı çiziliyor.

Görüşme yaptığımız başka bir kişi de, son dönemdeki baskıların sonucunu "ortaklarını kaybetmek" olarak tanımladı.

Gitgide daha çok insan üniversitedeki ya da diğer kamu kurumlarındaki işlerini kaybetti, Osman (Kavala) gibi bazıları hapiste, yani aslında ortaklarımızı kaybettik. Sadece sivil toplumda değil, diğer alandaki işbirliklerimizde de. Birden Türkiyeliler yurt dışına çıkamamaya başladı, düzenlediğimiz konferanslara katılamamaya başladılar. Bu türden önlemlerle uluslararası ağları ortadan kaldırmak çok kolay.¹³⁴

Genel anlamıyla daralan özgürlükler alanının üniversitelere, onun da sivil toplum alanına yansması, yabancı fon kurumlarıyla görüşmelerimizde çok sık karşımıza çıktı. Barış İçin Akademisyenler'in "Bu suça ortak olmayacağız!" başlıklı imza metnini imzaladıkları için hedef gösterilmeleri sonrasında haklarında açılan soruşturmalarla görevlerinden uzaklaştırılan, gözüaltına alınan, darbe sonrası ilan edilen OHAL döneminde çıkarılan KHK'larla işlerini kaybeden akademisyenler¹³⁵ Türkiye'de akademik özgürlükler ve ifade özgürlüğü alanının daralmasının en somut örneklerini oluşturuyor. Görüşmelerimizde ortaya çıkan durumsa, bu alandaki daralmanın sivil toplum kurumlarının çalışma alanına doğrudan etkisine yöneliktir. Türkiye'de üniversitelerin akademik üretim için iş güvenesi sağlamaması, akademik çalışmalar ve üniversite çalışanları üzerindeki baskı ve kısıtlamaların yoğunlaşması, akademisyenlerin araştırmalarını projelendirerek fon kurumlarına yaptıkları başvuru sayısını da artırmış.

Açık Toplum Vakfı

2008 yılında İstanbul'da kurulan Açık Toplum Vakfı, Türkiye'deki faaliyetlerine Açık Toplum Enstitüsü olarak 2001'de başladı. 2018'in Kasım ayında ise Vakıf, o dönem medyada yer alan asılsız ve ölçüsüz spekülasyonların işlerini sürdürmeyi imkânsız kıldığı gerekçesiyle Türkiye'deki faaliyetlerini sonlandırma kararı aldı. Yapılan açıklamada, "Yeni açılan soruşturmalarla Açık Toplum Vakfı ile 2013 yılındaki Gezi olayları arasında bağlantı kurma çabaları olduğu görülmektedir. Bu çabalar yeni değildir ve gerçek dışıdır," ifadeleri kullanıldı. Açık Toplum Vakfı'nın Türkiye'deki Genel Müdürü Gökçe Tüylüoğlu, Gezi Davası sanıklarından biriydi, davanın 18 Şubat 2020'de görülen son duruşması sonrasında, Tüylüoğlu'nun da içinde bulunduğu yurt dışındaki diğer sanıkların ifadeleri alınmadığı gerekçesiyle yargılamalarının ayrı bir dosyada devam edilmesine karar verildi. Açık Toplum Vakfı'nın Türkiye'deki faaliyetini durdurmasının etkisi bu bölümde görüştüğümüz pek çok kurum temsilcisi tarafından dile getirildi; bu durumun, kendilerine gelen başvuruları çok artırdığının altı çizildi. Açık Toplum Vakıfları aynı dönemde uluslararası operasyonlarını yürüttüğü Budapeşte ofisini de kapatarak genel merkezini Berlin'e taşıdı; bu karara da Macaristan'da artan baskıcı siyasi ve yasal ortamın sebep olduğu açıklaması yapıldı. Dünya çapında sivil toplum alanındaki varlığıyla hem çokça takdir edilip hem de çokça eleştirilen vakfın ve kurucusu George Soros'un son dönemde yaşadıkları ve buna karşı geliştirdikleri tepkiler, bu alandaki daralmayı anlatmak için referans olarak kullanılıyor.

134 Skype görüşmesi, Stuttgart, 5 Temmuz 2019.

135 Bu konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. http://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/002/418/original/Bar%C4%B1%C5%9F_%C4%B0%C3%A7in_Akademisyenler_Vakas%C4%B1n%C4%B1n_K%C4%B1sa_Tarihi_-_T%C4%B0HV_Akademi.pdf?1547210293

Doğrudan Tehdit: Ajanlık Suçlaması

Devlet ya da AB ve BM gibi uluslararası kurumlar dışında Türkiye'yle ilgili faaliyet yürüten yabancı vakıf ve fon kurumlarının en çok karşılaştığı suçlama ajanlık. Görüşme yaptığımız bir kurum çalışanı, tehditlerle ve karalama kampanyalarıyla kurum tarihi boyunca çok sık karşılaştıklarını belirtti:

Tabu konuları çok çalıştık: LGBTİ, militarizm, Kürt meselesi, din-demokrasi. Yaptığımız çalışmalar basında ajanlık suçlamasıyla yer alırdı. PKK'ya doğrudan para yatırdığımızla ilişkin haberler çok sık çıkardı. Ayrıca etkinliklerimizle ilgili telefon tehditleri aldığımız da oluyordu.¹³⁶

Bu tür tehditler en çok devlet görevlileri ya da hükümete yakın medya kanalları tarafından dillendiriliyor. Rusya'da olduğu gibi, yabancı kurumlardan maddi destek alarak politik çalışmalar yapan bir kurumu açıktan "yabancı ajan" olarak tanımlayan bir yasa¹³⁷ yok Türkiye'de. Ancak görüştüğümüz bir temsilci, böyle bir yasal dayanağın bulunmamasının tek başına yeterli olmadığını ifade etti:

Sivil toplumu memlekette düşman ilan ederseniz yasalara ihtiyacınız kalmaz. Türkiye'deki bazı siyasetçiler bunu yaptı: Onlara yabancı ajan dediler, STK'ların Türkiye'ye zarar vermek istediğini iddia ettiler. ...Bunların Alman donör kurumlar mı, ABD merkezli kurumlar mı Gülen cemaatinin kurumları mı olduğunun hiçbir önemi yok. Anlatılacak hikâye basit. Böylece ortaklarımızın bizimle işbirliği yapmaları daha da zorlaştı.¹³⁸

Bu rapor boyunca sık sık referans verdiğimiz Büyükkada Davası sanığı Peter Steudtner de gözaltına alınmasının hemen ardından Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Alman ajanı olmakla suçlanmıştı. Sivil toplum kurumları değil, tek tek bireyler de bu suçlamanın hedefi haline rahatlıkla gelebiliyor. O dönemde ülkeler arasında diplomatik krize sebep olan bu tutukluluk ve yapılan açıklamalar uzun süre gündemde kalmıştı. Bu durumdan Türkiye'deki Almanya merkezli kurumlar da etkilenmiş. Genel olarak bu kurumların alanlarının daralması ya da genişlemesi ülkeler arasındaki ilişkiye bağlı:

Pek çok şey, Türkiye'deki durumansa Türkiye-Almanya ilişkilerine bağlı. Örneğin, bugün görece daha iyi durum, 2017 çok zordu. Ülkeler arasında problem olduğu için biz de doğrudan hedef alındık. Bir şekilde geçici anlaşmaya gidildi, her şey çok iyi değil ama o dönemki gibi kampanyalar da yok. Bu durum yine değişebilir, zaten o yüzden de bizim durumumuz Türkiye'deki yerel aktörlerden daha farklı.¹³⁹

Ülkeler arası ilişkilerin belirleyiciliği Almanya merkezli başka bir kurum temsilcisi tarafından da dile getirildi. Pek çok farklı tarihsel sebepten dolayı Türkiye-Almanya ikili ilişkileri hem çok yakın hem de gerilimlere çok açık olarak değerlendiriliyor. Bu temsilci, sivil toplum alanında kurulabilecek dayanışma ya da destek çabalarını, ülkeler arası diplomatik ilişkilerin insafına bırakmamak için farklı yollar öneriyor:

136 Bireysel görüşme, İstanbul, 25 Mayıs 2019.

137 Rusya'daki "yabancı ajan" yasasıyla ilgili Rus örgütlerinin yaptığı basın açıklaması için bkz. <https://eu-russia-csf.org/wp-content/uploads/statements/en/StatementForeignAgents20.01.2015.pdf>

138 Skype görüşmesi, Stuttgart, 5 Temmuz 2019.

139 Bireysel görüşme, İstanbul, 24 Mayıs 2019.

Türkiye Cumhurbaşkanı Almanya'yı sürekli suçluyor. Türkiye'deki siyasetçiler Almanya'yı düşman olarak göstermek istiyor ki bu çok anlamsız. İki ülkenin çok güçlü bağları var. Durumu Almanya-Türkiye arasındaki tartışmadan çıkarıp, örneğin AB çapında çok taraflı tartışmak önerilebilir. Bence vakıflar Türkiye'deki kurumlarla daha çok dayanışma gösterebilirler, ancak Almanya Türkiye'ye karşıymış gibi bir algı yaratmamak için, bunun yerine Türkiye'nin de içinde bulunduğu Avrupa'nın temel değerleri savunan bir yer olmasından hareketle Avrupa'dan vakıflar olarak bunu yapabilirler.¹⁴⁰

Özel kurum ve vakıflar dışındaki devlet ya da uluslararası kuruluşların destekleri diplomatik ilişkilere daha da bağlı. Avrupa Birliği tarafından verilecek desteklerin devamlılığını, AB üyelik sürecinin kendisi belirleyecek. Rapor için görüştüğümüz ve bu soruyu özellikle yönelttiğimiz kişilerden hiçbiri kısa vadede AB'yle ilişkilerin tamamen değişmesini beklemiyordu:

Türkiye'nin dışarıdan gelecek yabancı kurumlara tamamen kapılarını kapatmasını beklemiyorum, ancak bu tabii ki tamamen tartışma dışı da değil, Türkiye'deki aktörleri desteklemek isteyen uluslararası donörler için durum daha da zorlaşabilir. Bu şimdilik ufukta görünmüyor. Biz yine de belli önlemleri almalı ve gelişmeleri yakından takip etmeliyiz. Şu an Türkiye sivil topluma eskisinden daha fazla fon desteği sağlanıyor.¹⁴¹

Özel kurum ve vakıflarda da o kurumların bir kişiye mi yoksa şirkete mi bağlı oldukları, maddi kaynaklarının nereden geldiği ayırt edici olabiliyor. Bu bağ, örneğin özel şirketlere bağlı vakıfların ne şekilde hareket ettiğinde ve kararlarında belirleyici oluyor.

Diyalog ve Bir Araya Gelişler

Yabancı kurumlardan bazıları, kendi ülke merkezleri ve Avrupa çapındaki ilişki ağları üzerinden Türkiye'deki sivil toplum alanındaki gelişmelere dair lobi faaliyeti yürütme imkânına sahip olabiliyor. Almanya'daki parti bağlantısı üzerinden Türkiye'de de ofisi bulunan vakfın temsilcisi, kendi konumlarını ve bunun sınırlılıklarını şöyle tarif etti:

Almanya'da her yere erişebilirsiniz, bu vakıflar için bir avantaj yaratıyor. Türkiye'deki kurumlar için lobi faaliyeti yapan pek çok aktör var. Ancak ciddi anlamda büyük bir kampanya yapmadığınız durumda bir şeyleri etkilemeniz çok zor. Bu kampanyanın medyanın da ilgisini çekecek büyüklükte olması gerekiyor. Deniz Yücel kampanyası çok etkiliydi, medyada çalışan arkadaşları da onun arkasındaydı, ancak hâlâ cezaevinde olan diğer insanlar için durum çok daha zor.¹⁴²

Türkiye içinde ve dışında bu türden lobicilik faaliyetlerini, siyasetçilerle ilişki kurma hedefini son dönemde değiştirmek zorunda kaldıklarını ifade eden diğer temsilci ise şöyle diyor:

Geçmişte politika yapıcıları etkilemek, yapılan çalışmalarını taşımak, AB ile temas kurmak gibi hedefler varken, şimdi sivil toplumun bir araya gelmesini ve tartışmasını bile bir hedef olarak koyduk. Kamuoyuna açık toplantılar yapılamıyor örneğin, Diyarbakır ve çevresinde bu durum daha da geçerli...¹⁴³

140 Skype görüşmesi, Stuttgart, 5 Temmuz 2019.

141 Skype görüşmesi, Brüksel, 25 Temmuz 2019.

142 Bireysel görüşme, İstanbul, 24 Mayıs 2019.

143 Bireysel görüşme, İstanbul, 25 Mayıs 2019.

Çatışma çözümü alanında faaliyet gösteren vakfın temsilcisi ise temel hedeflerinin farklı politik kesimlerden kişileri bir araya getirmek olduğunu söylüyor; bunu sağlayamadıkları için, Türkiye’de faaliyette bulunmanın anlamını sorgulamaya ve çıkma alternatifini üzerine düşünmeye başlamışlar.¹⁴⁴

Türkiye’yi Anlamak

Türkiye’nin özgül durumunu, buradaki aktörlerin ne gibi sorunlar yaşadığını anlamak; verilecek desteğin yöntemini, kapsamını ve öncelik alanlarını belirlemek, kurum ve aktörlerin sınırlılıklarını kavramak ve buna göre stratejiler geliştirmek için çok önemli. Fon kurumları için bir ülkeye dair böylesi derinlikli bir kavrayış geliştirmenin birincil aracı birlikte çalıştıkları yerel aktörler. Bu kurumların kendi örgütlenme yapıları da bu derinlikli bilginin oluşmasını zorlaştırabiliyor. Türkiye’de ofisi bulunan kurumların Türkiyeli çalışanlarının rolü bu açıdan oldukça etkili. Ancak kurum direktörü genelde vakfın merkez ofisinden görevlendirilen biri oluyor. Bu kişilerin Türkiye gündemiyle ne kadar ilişki kurmak istedikleri, yerel aktörlerle ilişkilerini nasıl bir düzlemde geliştirdikleri, buraya özgü ihtiyaçları değerlendirebilmelerinde fazlasıyla belirleyici. Türkiye ofisinin sadece merkez ofisten görevlendirilen kişilerden oluştuğu durumda bu ilişkinin kurulması daha da zor. Merkez ofislerin iç yapılanmalarında ise Türkiye sorumlularının farklı ülkelerle de ilgilenmek durumunda kalmaları, bu ülkelerin birbiriyle çok ilişkili olmayan gruplar olmaları, belli bir ülkeye odaklanmayı ve o ülkenin dinamiklerini anlamayı zorlaştırabiliyor. Aynı şekilde yine merkez ofis içindeki rotasyonun sıklığı, bu odaklanmayı ve bir düzeyde gereken uzmanlığı olumsuz anlamda etkileyebiliyor.

Türkiye’de ofisi bulunmayan ve kendini tamamen fon kurumu olarak tanımlayan bir kurumun temsilcisi ise ülke içinde yerel danışmanlarla çalıştıklarından ve Türkiye’de fiziken bulunmamanın farklı avantajlar sağlayabileceğinden bahsetti:

Türkiye’de olmamak aynı zamanda bir avantaj. Dışarıdan daha farklı bir perspektif geliştiriyorsunuz. Günlük krizler ve mücadeleler içinde sıkışıp kalmıyorsunuz. Belki biraz daha fazla stratejik düşünebiliyorsunuz, hatta belki bazen daha iyi değerlendirmeler yapabiliyorsunuz. Ben Türkiye’ye sık sık gidip geliyorum, uzun yıllar Türkiye’de çalıştım. Ayrıca yerel danışmanlarımız var. Bu etkenlerin hepsi çok önemli. Dışarda olduğunuzda küçük gelişmeleri hemen takip edememeye başlayabiliyorsunuz. Tüm bu gelişmeler sizin bir yere içkin önemli bilgilerin parçası olamamanıza yol açıyor. Çok dışarıda olmak da ideal değil. Danışmanlar programı tanıtıyorlar, benim kendi kanallarım ile edinemediğim gelişmelerle ilgili güncel bilgi veriyorlar, başvuruculara projelerini tasarlamalarında da yardımcı oluyorlar. Fon verme kararında etkileri yok, o kararı yürütme kurulu veriyor ... Başvurucular ve fon alan kurumlarla verimli bir ilişkinizin olması için, gerçekten bir ilişki kurmanız lazım, karşılıklı güven ve iki tarafın da birbirlerinin nasıl bir mantıkla çalıştığını, kaygılarını vs. anlaması gerek. Biz bu açıdan şanslıyız, insan kaynaklarına gayet büyük bir bütçe ayırabiliyoruz. Bir ülke ile ilgili çalışan bir kişi uzun yıllar o ülke ile ilgili çalışıyor. Bir kişi bir yıl Türkiye’yle sonraki yıl Gana’yla ilgili çalışıyor.¹⁴⁵

Türkiye’de ofisin ve çalışanlarının olmaması, kurumu bir bütün olarak koruyan bir durum

¹⁴⁴ Bireysel görüşme, Berlin, 18 Ağustos 2019.

¹⁴⁵ Skype görüşmesi, Brüksel, 25 Temmuz 2019.

da yaratabiliyor. Bu nitelikte başka bir vakıf temsilcisi konumlarının risklerini ve avantajlarını ifade ediyor:

Eğer o ülkede çalışanlarınız varsa ve o ülkenin vatandaşıysalar, bunu dikkate almak zorundasınız. O kişiler polis tarafından ya da istihbarat tarafından takip ediliyor olabilir. Bizim durumumuz daha kolay. Bizi ülke dışına atamazsınız.¹⁴⁶

Sivil Toplum Aktörlerine Verilebilecek Diğer Destekler

Türkiye'deki sivil toplum kurumlarına maddi fonların devamlılığını garanti altına almak ve bunu anlamlı desteklerle sürdürmek tüm kurumlar için çok önemli. Görüştüğümüz herkes, bu desteklerin yöntemi üzerine sürekli yeni stratejiler geliştirmeye çalıştıklarını vurguladı. Bu kurumlar kendilerini en geniş anlamıyla sivil toplumun bir parçası olarak konumlandırırsalar da her şeye rağmen Türkiye'deki sivil toplum için daha "dışardan" bir aktör olduklarını da kabul ediyorlar.

Sivil toplum kurumlarının hemen etki yaratması beklenen, kısa süreli projelerle ilerleyemeyeceği eleştirisine karşı olarak geliştirilen yöntem ise kurumların kendilerine destek vermek. Görüştüğümüz bir kurum temsilcisi bu durumu şöyle açıkladı:

Kurumsal desteklere öncelik vermeye çalışıyoruz, özellikle medya sektöründe. ... Türkiye'de sivil topluma kurumsal destek vermek çok önemli. Bu durum her ülke için geçerli değil, bazı ülkelerde örneğin kurumsal destek oldukça fazla ama taban örgütlenmelerinin desteklenmesi eksik kalıyor. Türkiye'de pek çok önemli sivil toplum kurumu var, onların varlığı önemli bir fark yaratıyor.¹⁴⁷

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, ne yöntemle destek dağıtırlarsa dağıtsınlar bu kurumların kendi politik öncelikleri var, bunlar da dönem dönem değişebiliyor. Bazen bu önceliklere uygun proje çağrılarını yaparak başvuru topluyor, bazen de kurumların kendilerine ulaşma kanallarını sürekli açık tutarak gündem sınırlaması yapmadan başvuru alıyorlar. Bu iki yöntemi birlikte uygulayan bir kurum temsilcisinin de bahsettiği gibi, ayrı avantajları nedeniyle mümkün olduğu durumda iki şekilde başvuru toplamak, desteğin anlamlı bir şekilde yapılabilme imkânını artırıyor. Ancak aynı kurum temsilcisi otosansürün herkes için geçerli olduğunu da söylüyor:

Üçüncü tarafların başvurularına açık olmak belli bir esneklik sağlıyor, yeni ve beklenmedik şeylere açık olmayı sağlıyor. O yüzden çok iyi. ... Açık çağrılarda da bir fikriniz ve güçlü bir çerçeveniz oluyor ve o da insanların başvurmasını kolaylaştırıyor. Eğer yeterince büyükseniz bu iki seçeneği tutmalısınız. STK'ların uyguladıkları otosansürü biz de bazen uyguluyoruz. Bugün açtığımız çağrılar beş yıl öncekilerden farklı. Serbest seçimler, insan hakları gibi sıcak ve çok yakıcı gündemlerden kaçınılıyoruz. Bu türden bir değişimle ilgili dikkatli olmamız gerekiyor.¹⁴⁸

Maddi destek elbette yapılabileceklerin sadece bir bölümü. Zira bu alanın sınırları sadece maddi kaynaklar ve projelerle iş yapan kurumlardan oluşmuyor. Raporun önceki bölümlerinde de maddi destek almak konusunda farklı yaklaşımlar geliştiren kurumla-

146 Skype görüşmesi, Stuttgart, 5 Temmuz 2019.

147 Skype görüşmesi, Brüksel, 25 Temmuz 2019.

148 Skype görüşmesi, Stuttgart, 5 Temmuz 2019.

rın bir aradallığının anlamına, maddi destek almanın kurumlar açısından avantaj ve dezavantajlarına değindik. Temel rollerinden biri maddi destek sağlamak olan fon kurumlarının başka ne türden destekler verebilecekleri, sivil toplum kurumlarının yaşadıkları sorunları aşmaları için ne şekilde konum alabilecekleri sorusu önemini koruyor. Buna yönelik geliştirdikleri yöntemlere örnek olarak, görüştüğümüz kişiler şunları söyledi:

Her zaman niş bir konu bulmaya çalışıyoruz. Şimdiye kadar neler yaptığımızı yeniden düşünmeliyiz. Günün sonunda maddi destek bizi güçsüzleştiriyor. O nedenle Türkiye'deki sivil toplumu desteklemek için yeni yaklaşımlar bulmalıyız. ... Odak gruplar, maddi kaynaklar dışında destek mekanizmalarıyla ilgili düşünmek gerek. Örneğin kapasite geliştirme: Sadece maddi olarak desteklemek değil, eğitimler de verebilirsiniz. Ya da ağlar oluşturma. Bizim ortak kurumlarımızdan oluşan çok büyük bir ağımız var, bu ağı deneyim paylaşımı için kullanabiliriz.¹⁴⁹

Biz bir savunuculuk örgütü değiliz, ancak sahip olduğumuz platformu fon desteği sağladığımız kurumların seslerini ve kaygılarını duyurmak için kullanıyoruz. Brüksel'de, diğer AB ülkelerinde ve faaliyet gösterdiğimiz başka ülkelerde itibarımız var. Pek çok Avrupa ülkesinin parlamentosuna erişimimiz var, fon verdiğimiz kurumlar ile yetkililer arasında görüşmelere aracılık edebiliriz. Aynı zamanda pek çok farklı kurumla ortak etkinlikler geliştiriyoruz. Ve fon kurumları ağına da üyeyiz.¹⁵⁰

AB Tarafından Geliştirilen Destek Mekanizmaları

Avrupa Birliği Türkiye'deki sivil toplum çalışmalarını mali olarak destekleyen en büyük kurum. Ancak hem başvuru süreci hem de projelerin yürütülme süreçleri, çok profesyonel bir bilgi gerektiriyor. Ayrıca çağrı yapılarak toplanan başvuruların değerlendirme sürelerinin uzunluğu özellikle Türkiye gibi politik gündemin hızlı değiştiği bir yerde sivil toplum kurumları tarafından çokça eleştiriliyor. AB Türkiye Delegasyonu'nun bu türden eleştirileri dikkate alarak Türkiye özelinde oluşturduğu mekanizmalardan biri Sivil Düşün programı, bir diğeri ise "Üçüncü Taraflara Mali Destek Programı" adı altında açılan alt hibe programları. Sivil Düşün programının ana hedefi, daha esnek ve katılımcı bir hibe programı yaratmak. Üçüncü Taraflara Mali Destek Programı, mikro alt hibeleri yeniden dağıtacak aracı sivil toplum kurumlarının alandaki deneyim ve ilişkilerinden yararlanmayı hedefliyor.

Bunun yanında Avrupa Birliği ve AB üye ülkelerinin 2013'te kurdukları bağımsız hibe programı European Endowment for Democracy de AB programlarını tamamlayıcı bir rol oynama hedefiyle hareket ediyor. Bu sayede AB kaynaklarına ulaşmakta zorluk çeken kişi ve kurumlara ulaşılması hedefleniyor. AB, EED gibi Avrupalı kurumlara fonlar sağlayarak, onlar üzerinden Türkiye'deki sivil topluma daha esnek bir destek sunmaya çalışıyor.

Bu türden programlar, sivil alandaki aktörlerin çeşitlenmeleri, bu türden kaynaklara ihtiyaçlarının ve taleplerinin artmasıyla da ilişkili. Destek programlarının ne şekilde çeşitlendiğini gözlemek, başlı başına bu alanın yeni dinamiklerini görmeyi sağlayabilir.

149 Skype görüşmesi, Stuttgart, 5 Temmuz 2019.

150 Skype görüşmesi, Brüksel, 25 Temmuz 2019.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de son yıllarda değişen siyasi iklimin sivil topluma etkilerine yakından bakmaya gayret ettiğimiz bu raporun öncelikle yüzleştirdiği gerçek, farklı alanlarda tahribatin büyüklüğü oldu. Yasaklar ve zorla faaliyetin engellenişi doğrudan bir küçülmeyi getiriyor. Bu halkaya girmeyen birçok sivil toplum örgütüne ise kapatılma, gözaltı ve tutuklama tehdidiyle çalışmaya devam etme hali dayatılmış oluyor. Görüşmelerin de ortaya koyduğu üzere bu dayatma kurumsal düzeyde strateji değişikliklerini zorunlu kılmış. Genel anlamda beklenen küçülme, kimi kurumlarda tersi biçimde büyüme ya da faaliyet alanını ve amaçları genişletme şeklinde ortaya çıkabiliyor. İhlallerdeki artış ve çeşitlenme, yeni hareket alanları yaratma çabası, kurumların kendilerine ve üyelerine/ çalışanlarına yönelik doğrudan tehditlerle de mücadele etme zorunluluğu, bu genişlemeye neden olan başlıca etkenler.

İnsan hakları ihlallerinin yoğunlaşmasıyla, İHD, TİHV gibi köklü ve tecrübe biriktirmiş kurumlar, alanı koruma hatta inatla daha da genişletme yolunu seçmiş. Bu da her tür baskıya rağmen inancını ve cesaretini yitirmeyen bir mücadele hattını hatırlatıyor. “Kaygıların bizi işimizi yapamayacak noktaya getirmesine izin vermiyoruz. Bazen yöntemi değiştiriyoruz ama sorumluluklarımızı unutmuyoruz. Susmuyoruz çünkü susulan her an alanı, mücadeleyi zayıflatıyor,” diyordu İHD’den Gülseren Yoleri.¹⁵¹ TİHV ise aynı süreçte KHK ile kapatılan bazı kurumları, işlerinden atılan bazı akademisyenleri bünyelerine almak gibi, hem dayanışma, hem de alana sahip çıkma amaçlı bir yol izlemiş. Beş yıldır hazırladıkları, insan hakları aktivistleri ve bilimsel araştırma yapacak uzmanlar yetiştirmeyi hedefleyen, Diyarbakır, İzmir, İstanbul ayaklı TİHV Akademi’ye özellikle hız vererek işler hale getirmeyi seçmişler. Bu süreçte TİHV Akademi, ihraç edilen akademisyenlerin insan hakları alanına yönelmesinin en somut sonuçlarından biri oldu.

LGBTİ+ kişilere yönelik nefret söyleminin hükümetin üst düzeyinden başlayarak sistematikleştiği, bununla hukuki düzeyde mücadelenin sonuç vermediği, bizzat IŞİD tarafından tehdit edildikleri bir dönemde bu strateji değişikliği Kaos GL için, sıcak siyasetle ilgilenmenin kısa vadede verimsizliğini görmek, onun yerine toplumsal yapılarla çalışmaya her zamankinden çok ağırlık vermek şeklinde gelişmiş. Kendileriyle çalışmaya açık olan barolara, belediyelere ve sendikalara yönelmişler.

¹⁵¹ Gülseren Yoleri, bireysel görüşme, İstanbul, 13 Haziran 2019.

Hafıza Merkezi ise doğrudan etkilendikleri bir olgu olarak sivil toplum alanının daralmasını da yoğunlaştıkları konular arasına eklemiştir. Kurumdan Murat Çelikkan, belgelemeye önem veren bir kuruluş olarak, daralan sivil alandaki eğilimleri ve siyasetleri sistematik şekilde belgelemeyi, bu çerçevede hem yerel hem uluslararası işbirlikleri kurmayı öneriyordu. Çelikkan, insan hakları hareketlerinin toplumsallaşması ve genişlemesinin önündeki devlet engellerinin yanı sıra kendi eksikliklerini giderebilmesinin, 20. yüzyılın ikinci yarısı uluslararası insan haklarının yükseldiği bir dönemken 21. yüzyılda yaşanan gerileme konusunda hareketin kendisine bakmasının önemini vurguladı. Bu türden baskı dönemleri kurumların ve hareketlerin kendilerini yeniden değerlendirdikleri dönemler de olabiliyor.

Kutuplaşmanın en çok vurgulandığı, kabaca hükümete yakın ve muhalif Kürt kurum ve/veya örgütlenmeler arasında bölünmüş ve oldukça politize olmuş bir sivil toplum alanının tarif edildiği Diyarbakır'daki kurumların uyguladıkları strateji değişikliği ise birbirleriyle artık yan yana gelmek dahi istemeyen bu kesimleri, tartışmalı konular ekseninde olamasa da ortaklıklar çerçevesinde buluşturmak olmuş. DİSA bunu güncel politik tartışmalardansa entelektüel tartışmalar örgütleyerek yapmaya çalışıyor. Bir diğer öneri de daha küçük grupları bir araya getirerek karşılıklı güveni yavaş yavaş sağlamaya çalışmak.

Dönemin ruhu itibarıyla strateji değişikliği her zaman olumlu anlamda kullanılmadı. Meselenin yakıcılığı arttıkça, hem sivil toplum örgütlerinin hem de fon veren kurumların önceliklerinin değişebildiği de görüşmelerde ifade edildi. Bu, sakıncalı görülen konulardan uzaklaşmanın bir yolu olarak, olumsuz bir vurguyla ele alındı. Kürt meselesini tartışmanın ve konu üzerine çalışmanın gittikçe güçleşmesinin Diyarbakır'da daha derin bir etkisi var. Sivil toplum kurumlarına fon desteği veren bir kurum temsilcisi de açık sözlülükle bu çekinceyi ve kurumların "otosansür" mekanizmalarını kendilerinin de belli konulardan uzak durarak uyguluyor olma risklerinden bahsetti. Buna karşı her zaman tetikte olunması gerektiğinin altını çizdi.

Diyarbakır'da sivil toplum açısından sadece çalışma alanlarının değil, güvenlikçi anlayış nedeniyle şehrin de fiziken küçüldüğünden söz ediliyordu. Bu raporun tamamında konuştuğumuz metaforik daralma; kapısı mühürlü dernekler, ofissiz dergiler, salonsuz bırakılan film festivalleri, danışma merkezlerinden yoksun kalan kadınlar gibi somut hayatta da daralan alanlara işaret ediyor, hatta iki tür daralmanın birbirini beslediği görülmüyordu.

Görüştüğümüz kişilerin ve kurumların kimliklerini açıklama inisiyatifi en başta kendilerine bırakıldı. Bu deneyimin bize ilk gösterdiği, beklediğimizin üzerinde katılımcının bundan imtina etmeyişi, bu koşullarda paranoya sayılmayacak güvenlik risklerine karşı hikâyelerini anonimleşmeden anlatmak istemeleriydi. Bunu tercih edenlerin, bu pozisyonu direnmenin bir parçası, yaptıklarının anlamını savunma, dayanışmanın parçası gibi gördükleri izlenimini edindik. Bir karşılaştırma yapıldığında, uluslararası kurumlarda çalışanların, hatta kimi Türkiye'de yaşamayan kişilerin anonim konuşma arzularının ve buna rağmen ifadelerindeki temkinin altı çizilebilir. Bunda doğrudan sivil toplum alanına yönelik operasyonların, düşmanlaştırıcı yabancı algısının ülkede genel olarak

körüklenişinin etkisi var. Risk alanının bu şekilde genişlemesi, kişilerin özellikle büyük kurumlar adına konuşurken duydukları temsiliyet endişesini daha da artırabiliyor.

Hak savunucularından fon veren kurumların temsilcilerine kadar görüştüğümüz hemen herkesten, dönemin dayattığı bir hakikat olarak bir otosansür muhasebesi de dinledik. Buna direniş, mecbur kalınan kısmıyla kendi içinde hesaplaşma, "risk hesaplamak", "saklambaç oynamak", "satranç hamlesi gibi hep bir sonraki adımı düşünmek" gibi tabirlerle, farklı cümlelerde aynı meseleyi anlatmak üzere karşımıza çıktı. Diyarbakır'da görüşme yaptığımız bir kurum temsilcisi şöyle diyordu:

Biz Don Kişot değiliz. Sürekli kendi hesabımızı yapmak zorundayız. ... Şerrini çekme ihtimalim olanın şerrini sürekli üzerime çekmeyeyim. Ama bu işleri yaptığım için başıma bir şey geleceğinin bilgisiyse yapayım, mümkünse yapayım, bunu göze alayım.¹⁵²

Görüşmelerimizin çoğunda şu kelimeyi duyduk: dayanışma. Kimi bu ağır koşullarda devam etme gücü veren bir etken olarak andı dayanışmayı, kimi eksikliğinden yakındı, kimi geleceğe yönelik önerilerine dayanışmayı büyütmeyi ekledi. Fiziken ya da psikolojik olarak böylesine zorlayıcı bir dönemde yakın durmanın, birbirini güçlendirici alanlar açmanın kıymeti, birçok tekil anlatımda teslim edildi. Dayanışmanın ne yapılıp edildiğinden daha fazla anlam taşır hale geldiğini görmek, dönemin kişilerde kendi camiası içinde de yalnızlaşma endişesi doğurduğunu gösteriyordu. Türkiye'de sivil toplum alanındaki çalışmaların hâlâ çok sınırlı bir toplumsal kesime hitap ettiği, hepsi değilse de pek çok kurumun birbirleriyle ortaklık içinde işler yapmaktansa benzer çalışmalarını birbirlerinden bağımsız ve hatta habersiz yapmaları bugün de eleştiriliyor. Ancak artan baskının bir arada durmayı zorunlu kılmaması kurumları birbirine yakınlaştıran bir etki yaratmış. Türkiye'deki bu durumun, Türkiye'yle çalışan fon kurumlarının da yeni stratejiler geliştirmesine neden olduğunu gözlemledik. Hem ortaklık içinde geliştirilen projelere verdikleri destekler artmış, hem de onlar da kendi aralarında yeni ağlar kurarak ilerlemeyi daha etkili görmüşlerdi.

Kapatılan Gündem Çocuk'tan Ezgi Koman'ın bugüne dair bir dayanışma biçimi olarak tecrübe paylaşımını sayması önemliydi. "Zor zamanlarda sivil toplum" üzerine düşünme, zihinsel ya da pratik hazırlık yapma eksikliğini özeleştirir olarak sundu Koman. Meselelere daha politik çerçeveden bakan, "zor"la ilk kez sinanmayan kurumlardan deneyim aktarımını, geleceğe dair bir temenni olarak da ekledi. Koman'ın fon veren kurumlara yönelik önerisini de burada kayda düşmek gerekir. Siyasi baskının yoğunlaştığı dönemlerde kurumların "kapısının açık kalmasının" dahi büyük önem taşıdığını, bu süreçte fon bürokrasisiyle sıkıştırılmanın güçten düşüren bir etki yarattığını muhataplara ulaştırmak arzusundaydı. Kaos GL'den Murat Köylü de, fon kuruluşlarına, hem fiziksel hem psikolojik anlamda zar zor ayakta durabilen örgütlerin çalışanları ve onların esenlikleri için yürütülecek çalışmalara ihtiyacı hatırlattı.

Bu araştırma kapsamında görüştüğümüz fon kurumları temsilcilerinin çoğu bu talebin ve ihtiyacın farkındaydı. Avrupa Birliği bu türden esneklikler sağlamak üzere bağımsız kurumların kurulmasına ön ayak oluyor ya da üçüncü taraflara fon sağlayarak araçlar

152 Bireysel görüşme, Diyarbakır, 14 Eylül 2019.

üzerinden bu türden destekleri veriyor. Ancak kendi yürüttüğü projelerde bu türden esnekliklerin sağlanamaması, eleştirileri haklı çıkaran bir durum. Ayrıca tüm fon sağlayıcılar için geçerli olan "etki değerlendirme" süreçlerinin son dönemin ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi gerektiği de açık. Diğer yandan özellikle yabancı desteklerin kriminalize edildiği böylesi bir dönemde, bazı fon kurumlarının kendi destekçi kurumlarının vurgulanmasını istemesi de bir eleştiri olarak dile getirildi. Özellikle muhafazakâr kesimleri hedefleyerek çalışmalar yürüten bir kurum temsilcisi, bunun kendileri için temel sorunlardan biri olduğunu ifade etti ve fon kurumlarının verdikleri desteklerin kamusal görünürlüğü konusunda ısrarcı olmamaları gerektiğinin altını çizdi.

Böylesi dönemlerde özellikle ilgili konularda yaşanan hukuki, siyasi, toplumsal tıkanma, yerinde sayma halinin fon kurumları tarafından anlaşılması, bu kurumların etki ve değişim beklentilerini karşılayamama, bu desteklerin kesilme ihtimalini de ortaya çıkarıyor. Belli çalışma alanlarında uzmanlaşmış ve buldukları ülkenin devlet kaynaklarıyla hareket eden bazı fon kurumları Türkiye'deki kurumlarla ortak geliştirdikleri projeler üzerinden destek veriyorlar. Bu kurumlar, öncelikli çalışma alanlarında herhangi bir ilerleme kaydedilerek sonuç alınmadığı durumda Türkiye'den çıkma kararı da alabiliyor. Çatışma çözümü alanında uzmanlaşmış bir kurumun temsilcisi, böylesi bir kararın masada olduğunu söyledi. Zira Kürt meselesi ekseninde çözüm ihtimalinin konuşulmadığı bir politik koşulda kendi etkilerinin sınırlı olduğundan ve bazen faaliyetlerini durdurmanın da "hiçbir şey yokmuş gibi devam etmemek" açısından anlamlı olabileceğinden bahsetti.¹⁵³

İfade ve basın özgürlüğüne dair artan kısıtların ağır bir ekonomik krizle birleştiği noktada, bağımsız yayıncılık ya da kültür-sanat faaliyetleri için uluslararası fonlardan alınan desteğin gözlemlenen artışı bu görüşmelerle de teyit edildi. Ana-akım medyadaki sermaye değişimi, hükümete yakın medyanın gittikçe büyüyen ve ezici çoğunluğu oluşturan payı, bağımsız yazılı, görsel, dijital basın kuruluşlarını bu yöneme itiyor. Bu, hâlihazırda aslında küresel ölçekte gözlemlenen bir eğilimle, sendikaların, baroların, hatta bakanlıkların fon destekli projelere yönelme eğilimiyle hem benzer hem farklı nitelikler taşıyor. Bu tür faaliyetlere kamu desteğinin Türkiye'de geleneksel olarak eksikliği, dönemin şartlarıyla birleşince uluslararası fonlardan alınan desteğin bazı durumlarda "var kalmanın" koşuluna dönüştüğüne tanık olduk. Bu çalışma modeline geçmenin ve bu yeni işleyişi sürdürmenin, özellikle politik perspektifi yapılarada doğurduğu tartışmalar birkaç görüşmede karşımıza çıktı.

Genel baskı ve tedirginlik ortamının, bireysel düzeyde psikolojik destek alma gerekliliğini dayattığı vakalar dinledik; yoğunlaşılan alanın ağırlığından dolayı şahsi mağduriyetlerin ikinci planda kaldığı örnekler de. "Umut" birçok görüşmede anılan bir kavram oldu. Bağımsız yayıncılığı dernekleşerek sürdüren dergi ekibi, baskının daha da artacağına dair öngörülerine rağmen çaresiz hissetmediklerini söylediler. Önerileri, en küçük umut barındıran örgütlenmeler içinde yer almak, angaje olunan işi sürdürmekti. Keza işi sürdürebilmenin, yapıyı ayakta tutabilmenin kendisinin bir direniş ve umut kaynağı oluşunu başka görüşmelerde de duyduk. Yedi yıldır Türkiye ile birlikte Mısır'da yaşayan

153 Bireysel görüşme, Berlin, 18 Ağustos 2019.

ve orada sivil toplumun gün gün yok oluşuna tanıklık eden Documentarist Belgesel Film Festivali ekibinden Necati Sönmez, altı boş bir iyimserlikten kaçınsa da festivali yaşatmanın, "mevziyi terk etmemenin" verdiği umuttan bahsetti. Sönmez'in "umut etmekten başka şans olmadığı için daha iyisini umut etmek" cümlesi genel bir ruh halini de yansıtıyor. Sık sık zikredilen büyük yorgunluğa rağmen, alan içinde aktif çalışan kimsenin kesif bir çaresizlik ve tükenmişlik hissiyle konuşmadığına, Türkiye tarihinin bu en zorlu dönemlerinden birinde inancın ve cesaretin yok olmadığına tanık olmak, bu raporu hazırlarken bize de ilham verdi.

Chess, Hide-and-Seek and Determination

Civil Society in Difficult Times

Özlem Kaya • Pınar Öğünç

Chess, Hide-and-Seek and Determination

Civil Society in Difficult Times

Foreword.....	5
Introduction and Method.....	7
As It Becomes More Difficult to Defend Human Rights.....	13
After 7 June 2015.....	15
What Did All This Change?	18
From a Gender Perspective.....	21
The Real Break Took Place Before 2015.....	22
As Hate Speech Becomes “Organized”	24
A Feeling of Wheels Spinning	25
Thresholds Crossed.....	26
Being an International Institution.....	28
Difficulties Experienced in Accessing Decision-Makers.....	31
International Institutions, Local Partners	32
Volunteer Work.....	33
Diyarbakır, Narrowed down by Conflict.....	34
The Possibilities Created by the Resolution Process and After	35
Taking to the Streets	37
Changing Fields of Work.....	39
After the Appointment of Kayyums/State-Trustees	40
The Importance of Getting Together	41
As the Field for All Kinds of “Expression” Narrows... ..	43
Films with a High Potential of “Undesirability”	44
Directors on Trial	46
Economic Crisis Added on to Political Repression	48
Chess Moves, Risk Calculations	49
Doors Closed, Doors Opened	50
A Different View of Children’s Rights	51
Different Moods Brought on by the Closing of Institutions.....	52
Swift Alternative Creation.....	54
Working in a “Mine Field”.....	55
Foreign Funding Institutions and Partner Institutions	57
Losing Partners.....	58
Direct Threat: Accusation of Operating as a Foreign Agent.....	60
Dialogues and Meetings	62
Understanding Turkey.....	63
Other Support That Could be Given to Civil Society Actors.....	64
Conclusion and Proposals.....	66

Foreword

According to the World Justice Project Rule of Law Index 2019, Turkey has the worst scores especially in the areas of "constraints on government powers", "fundamental rights" and "government influence on criminal system". It ranks 109 out of 126 countries and has the worst score among Eastern European and Central Asian countries. This is not just statistics, these figures have become the substance of our lives, part and parcel of what we experience and breathe.

Osman Kavala, the founder and chair of Anadolu Kültür, was taken into custody on 18 October 2017 and arrested on 1 November 2017. What befell Osman Kavala, who is one of the pioneers for the expansion of the cultural sphere in Turkey, made us vulnerable to attacks by police, judiciary, ministry of finance and government aligned media.

Like many other civil society institutions we suffered -and have been suffering- from the oppressive measures especially after the declaration of State of Emergency in 2016. Osman Kavala was kept in Silivri prison for more than two years with a scandalous indictment that was accepted 16 months after his arrest and did not make any attempt to discover a causal link between the alleged evidence cited and the heavy charges against him. On the same day that he was acquitted and ordered to be released in the trial, İstanbul Chief Public Prosecutor's Office issued a detention warrant on him as part of a separate investigation which was already mentioned in the ruling of his arrest in 2017. Kavala is sent back to prison on the following day. In order to circumvent both the national law which limits the maximum pretrial detention period to two years, and the verdict of the ECHR, he was arrested once again with even more absurd accusations. Obviously, the case is political and serves the criminalization of all civilian and democratic activities, as well as the persons and institutions that partake in them.

This report is about civil society institutions and people working there who resist various oppressive measures including the unjust imprisonment of Osman Kavala, those who keep on hoping and standing in solidarity. It aims to explain how the particular period is being experienced by the civil society actors who are interviewed. The report deals with the institutions in the field of human rights, institutions focusing on gender, international institutions operating under the same name in different countries, institutions specialized in the field of culture and arts and institutions from Diyarbakır working around the Kurdish issue and offer suggestions addressed to Europe-based funding institutions and foreign institutions. The damage in diverse fields due to prohibitions, forced prevention of activities, threat of closure, detention and arrest as well as the efforts to protect and even, persistently expand the field through new strategies are recorded.

We believe that the report which provides us with an insider view of the perseverance and courage of the civil society during one of the most challenging periods in the history of Turkey will be of help to those in the field and to those researching about the field.

We are grateful to our friends Özlem Kaya and Pınar Ögünç who did the research and wrote the report and Meltem Aslan and Evren Balta who made valuable contributions to the setting up of the project and finalizing the report.

Asena Günal
Anadolu Kültür

Introduction and Method

The shrinking civic space is a development frequently observed in recent years, and the term generally refers to a dual situation: On the one hand, a general regression in democratic values, revealed in the violation of freedom of expression and citizenship rights, and within a more limited scope, the restriction of the movement ability of civil society groups as a result of the widespread use of repressive state apparatuses on the other. Although democracy and the effectiveness of civil society do not directly correspond to the same thing, in well-functioning democracies, there is the expectation of a civil society which can present its needs and demands, is not repressed by the government, can participate in decision-making mechanisms and where different layers of society can express themselves through various organizations. It is precisely for this reason that the shrinking of civil society is directly related to the general decline and deterioration in democratic systems.¹ The fact that this decline is taking place on a global level expands the platform of the discussion, resulting in the highly widespread adoption and use of this concept of the “narrowing” of civil society.

Wars continue in many parts of the world, the right to life of thousands of people is violated, and millions of people are forced to migrate. The social transformation this situation creates beyond areas of conflict is instrumentalized by populist discourses of conservative governments, and “national sovereignty and the will of the majority” further exacerbate polarization in societies. The security policies are justified via unidentified “threat” and this walks hand in hand with a policy of fear spreading among people. Such vast expansion of the definition of terrorism allows for the widespread and excessive use of accusations of terrorism. On the basis of moral values, many rights, including the right to life of people - women and LGBTI+ first and foremost among them - are violated, and their living spaces are taken from them. The long-criticized progressivism is no longer convincing, since the “democratic West” no longer provides a model. The fact that this regression is being experienced in many countries at the same time undermines any discourse based on values to be defended on a global scale. While in the past, leaders learned about military methods and mechanisms

1 Åsa Eldén ve Paul T. Levin, *Swedish Aid in the Era of Shrinking Space - the case of Turkey*, 2018: 27.

of oppression from each other, today, they share new ways of building undeterred oppression without recourse to weapons. According to Freedom House's 2018 report, 68 countries across the world experienced a regression of political rights and personal freedoms compared to the previous year, while only 50 countries experienced progress.² When we look at the course since 2006, 116 countries have undergone decline, while only 63 countries have experienced improvement. And again according to this 2018 report, 61% of the world's population lives deprived of "conditions of freedom".³ According to the 2018 assessment⁴ of the V-Dem Institute,⁵ as of the end of the year 2018, one third of the world's population lives in countries undergoing autocratization. This new wave, described as third-wave autocratization by V-Dem researchers, affects democratic states more; and develops not through upheavals that result in sudden, large-scale change but in a slower manner, step-by-step and via legal means.⁶

Democratic gains earned through constant and persistent struggle are being taken away from various social groups, and their struggle against this decline is also being prevented through various means. According to V-Dem indicators, the number of countries across the world where freedom of expression and independent media, rule of law and freedom of association is in decline is higher than the number of countries where they have improved.⁷ The freedom of association is repressed mainly by targeting civil society institutions rather than political parties.⁸ If the shrinking of civic space in recent times is discussed so widely because of its experience as a widespread phenomenon, a further reason is that it also expresses the loss of spaces and rights gained through struggle. The considerable gains of class struggle; changes in the system brought on by struggles against racial-and-ethnic discrimination; the point reached by the women's and LGBTI+ struggles for existence and equality, point towards magnificent if not complete success. It was precisely these gains that had increased the perception of a "threat" in the eyes of authoritarian administrations. Today, we are witnessing a retreat from the positions that enabled, as a result of struggles, civil society to construct and empower itself as an actor. Historically, the goal of the struggle was to expand these zones, yet today, a struggle must be carried out to protect the gains.

A healthy or "open" civic space implies that civil society and individuals are able to organize, participate and communicate without hindrance, and in doing so, claim their rights and influence the political and social structures around them.⁹ Yet today, in order to close off this "open" space, investigations are launched and smear campaigns are carried out against those who are involved in rights' struggles, they are targeted, some

2 See https://freedomhouse.org/sites/default/files/ABRIDGED_FH_FITW_2019_Report_FINAL.pdf

3 *ibid.*

4 See https://www.v-dem.net/media/filer_public/99/de/99dedd73-f8bc-484c-8b91-44ba601b6e6b/v-dem_democracy_report_2019.pdf

5 *Varieties of Democracy.*

6 See Lührmann, Anna and Staffan I. Lindberg, "A third wave of autocratization is here: what is new about it?", *Democratization*, 2019, Vol. 26, Issue 7.

7 See https://www.v-dem.net/media/filer_public/99/de/99dedd73-f8bc-484c-8b91-44ba601b6e6b/v-dem_democracy_report_2019.pdf.

8 *ibid.*, p.18.

9 See <https://sur.conectas.org/en/infographics-civic-space-explained/>

are imprisoned, associations are trapped between financial audits and legal inspection and closed down, their actions are blocked, they face police violence; and media channels that are expected to include opposition voices are silenced. According to the 2018 report of CIVICUS, which observes civic space across the world, rights' violations such as the detention of activists, attacks on journalists, censorship, excessive use of force and the disruption and prevention of protests are among the most frequently applied methods in keeping civic space under pressure.¹⁰

Turkey receives its share of all these developments, and in fact, it has entered the category of countries shown as an example for this particular narrowing of civil society. Throughout its history, the Republic of Turkey progressed with "small" steps along the path of democratization, and it does not allow civic space to extend and civic actors to gain strength under its strong state tradition. An overview of the last 40 years shows us first that the 1980s, or the aftermath of the military coup d'état, were a period when the voice of all democratic organizations was muffled, and when the conditions for the emergence of a "civil" space could not appear as the armed conflict between the state of Turkey and the PKK began. The end of the 1980s and the 1990s became a period when attempts at institutionalization in the field of civil society continued under the weight of the war, when religion- and identity-based organizations increased, and the legal field took precedence in the struggle of civil society actors. When, in 1999, Turkey was given candidacy status for the European Union, throughout the 2000s, the influence of the EU accession process began to be felt on civil society. Both the impact of legal regulations required by candidacy, and the significant priority afforded to civil society in financial aid given to Turkey during this process led to an increase in projects involving civil society activities.¹¹

The turning point for developments that would cause the most recent narrowing of civil space in Turkey was the mid-2010s. The resolution process continued along with negotiations carried out with Abdullah Öcalan from 2013 to 2015, and it played an important role in the expansion of civic space, and in an increase of activities and impact. During the Gezi protests in 2013 and later, prohibitions on actions and protests in public spaces began to slowly increase, with Istanbul the first to suffer. At the general election held on 7 June 2015, for the first time in 13 years, the Justice and Development Party (AK Parti) failed to gain parliamentary majority. The decision was then taken by Supreme Committee of Elections to repeat the election. With the ending in the summer of 2015 of the ceasefire that accompanied the resolution period, indefinite curfews began to be declared in provinces including Diyarbakır, Mardin, Hakkari, Şırnak, Bitlis, Muş, Bingöl, Tunceli, Batman, Elazığ and Siirt.¹² Clashes moved into city centres,

¹⁰ See <https://monitor.civicus.org/SOCS2018/>

¹¹ For the historical development of the field of civil society in Turkey see Keyman, E. F. and İçduygu, A. Globalisation, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries, Discourses, *Citizenship Studies*, 2003, 7:2, 219-234; Heper, M. and Yıldırım S., *Revisiting Civil Society in Turkey*, *Southeast European and Blackeast Studies*, 2011, 11:1, 1-18.

¹² See TİHV Dokümantasyon Merkezi, 16 Ağustos 2015-1 Temmuz 2019 Tarihleri Arasında İlan Edilen Sokağa Çıkma Yasakları [TİHV Documentation Centre, Curfews Declared Between the Dates 16 August 2015-1 July 2019]. <https://tihv.org.tr/16-agustos-2015-1-temmuz-2019-tarihleri-arasinda-ilan-edilen-sokaga-cikma-yasaklari/>

resulting in the death of many civilians, and the migration of thousands of people. The discourse of an “anti-terror struggle” and the accusations of “terrorist propaganda” or “divisive propaganda” were now used more frequently to silence civilian voices. Bombings took place in the west of Turkey as well during the same period, resulting in many losses; and the space for both life itself and organization narrowed further. Following the 15 July 2016 coup attempt, when the struggle against the Gülen community, held responsible of the coup, extended to all groups branded as “terrorists” and the arrests and closing of associations during the State of Emergency period that was extended seven times to last a total of two years, increased the dimensions of repression targeting civic space in Turkey.

In this report, we try to understand how this period we are passing through is being experienced by civil society actors. We wanted to see how this condition, which has spread and worsened especially after the summer of 2015, has affected different actors. The methods used to suppress civil society in Turkey are not necessarily different than those used in other countries. Peaceful demonstrations carried out in public space, which must be considered within the scope of freedom of expression, are met with police violence. State officials that carry out this kind of violence are protected with a shield of impunity. The influence of the discourse of “the struggle against terror” has constantly increased since the recommencement of clashes. Human rights defenders are targeted, and even murdered. The content of civil society activities and meetings continue to be investigated. Legitimate financial support provided by legal international institutions is considered grounds for accusations of “secret agency activity” and “crimes against the government”. Although traditionally not considered part of civil society, media and universities are no longer a field of freedom of expression. The borders of this research project and report cannot include all factual references to the narrowing of civil space in Turkey, the legal steps and the plane of discourse. Freedom House,¹³ CIVICUS,¹⁴ V-Dem¹⁵ and International Centre for Non-for-Profit Law,¹⁶ all working in the international field, follow current developments on a country-basis since they produce global-scale reports. The Third Sector Foundation of Turkey, too, focuses on developments in the field of civil society in Turkey, and carries out observations¹⁷ and an enabling environment assessment.¹⁸ In addition to these, in the most recent period, comprehensive work on the shrinking of the civic space in Turkey has been carried out.¹⁹ It is possible to find, in most of these reports, the dimensions and methods of the restrictions implemented in Turkey. In the report you are reading now, we

13 See <https://freedomhouse.org/article/turkey-halt-crackdown-civil-society>

14 See <https://monitor.civicus.org/country/turkey/>

15 See https://www.v-dem.net/media/filer_public/99/de/99dedd73-f8bc-484c-8b91-44ba601b6e6b/v-dem_democracy_report_2019.pdf

16 See <http://www.icnl.org/research/monitor/turkey.html>

17 See <https://www.tusev.org.tr/tr/arastirma-ve-yayinlar/sivil-toplum-izleme-raporu-1>

18 See <https://www.tusev.org.tr/tr/yasal-calismalar/sivil-toplumun-gelisimi-icin-elverisli-ortamin-izlenmesi-projesi>

19 For some detailed reports on recent developments in Turkey, see, Amnesty International, *Fırtınaya Göğüs Germek/Weathering the Storm*, April 2018; Åsa Eldén and Paul T. Levin, *Swedish Aid in the Era of Shrinking Space - the case of Turkey*, 2018; Stephanie Leysen and Ebubekir Işık, *EU Support to Dismissed Civil Society in Turkey: Yes, There is a Better Alternative*; Center for American Progress, *Istanbul Policy Center and Istituto Affari Internazionali, Trends in Turkish Civil Society*, July 2017.

sought to transmit the everyday experiences regarding the environment of pressure of individuals we met with, and preferred to touch upon factual developments only if they were mentioned as having an impact upon these experiences. We presented data related to developments indicated by the people we interviewed in accordance with the categorization of the report.

Our aim was not to carry out a classification on the basis of a comprehensive landscape of civil society in Turkey and show the impact of the narrowing via every single section, either. When we take the classification made by Yaşama Dair Vakıf/YaDa Foundation into consideration, excluding the funding institutions and foreign institutions we interviewed for the purpose of this report, most civil society organizations active in Turkey may be considered within the category of defenders, and this corresponds to a 3,3% section of the field of civil society institutions.²⁰ Since the fields of work, and thus, the problems faced by organizations that are included in this category are different from each other, this report does not claim to cover, or represent all of them.

This report, in essence, is the product of the research project we carried out in the period from March 2019 to December 2019 under the title "The Transformation of Civil Society in Turkey". For this end, first of all, we reviewed recent studies on the narrowing of civil society, in the world generally, and in Turkey specifically. Departing from this review, we progressed by selecting certain fields in civil society. Institutions in the field of human rights, institutions focusing on gender, international institutions operating under the same name in different countries, institutions working in the field of culture and arts, and institutions operating in Diyarbakır around the Kurdish issue were taken up in different chapters. We allocated a separate chapter to the experiences of employees/members of institutions that have been closed in the most recent period. The final chapter focuses on interviews we held with Europe-based funding institutions and foreign institutions.

We believe that the areas we have selected are of critical importance in order to explain the extent of repression civil society has been subjected to in Turkey in the most recent period. In the interviews, we had the chance to listen to both the personal experiences of institution employees and the organizational experience of the institution they are affiliated with. By extensively including the interviews in the report, we wanted to lay bare the gravity, prevalence and also, similarities and differences of these experiences. As the political agenda in Turkey changes rapidly, the impact of these developments and the way in which this impact is perceived are also rapidly changing. Our desire to prevent the experiences of the people we interviewed from disappearing amidst this rapid change was also nurtured by our belief that these experiences can act as a guide for times ahead.

From a total of 19 institutions, we conducted interviews with 20 individuals, of which 9 were women. We selected the people to interview from among high-ranking institu-

²⁰ Verilerle Sivil Toplum Kuruluşları [Civil Society Institutions Explained with Data], Prepared by: Yaşama Dair Vakıf. The other categories of YaDa are: Self-organized, Politically-Oriented, Philanthropist, Protector, Specialist, Build-Maintain-Improve, Fellow Citizen, Socialization, Club, Subsidiary, Profession/Industry Oriented, Market Oriented.

tion employees/members with the power of representation. In the interviews we held with 14 representatives of civil society in Turkey, we discussed the difficulties experienced by these organizations and their members/employees, how they compared the past and present in the context of their institution, what kind of strategies they developed in order to overcome challenges, and their expectations of and proposals for the future. We also carried out interviews with funding institutions that provide financial support to civil society institutions in Turkey, and foreign institutions that develop joint projects with Turkey-based institutions. We listened to six individuals from five different institutions within this framework. There were a few reasons for us to want to interview foreign partners and funding institutions. First of all, we wanted to present the experience of civil society in the most recent period from the viewpoint of their observations as well. Secondly, we wanted to understand how foreign institutions were affected by this environment of repression. Finally, we wanted to talk about the different dynamics that determine the specific positions of these institutions.

In the permission form for the people we interviewed, we left the decision regarding how we could use the content of interviews and to what extent we could reveal their identities up to them. It was important for us that the people we interviewed comfortably expressed their experiences. Besides, in this field, for someone to not desire to express their views under their open identity can be treated as an indicator in itself regarding restrictions on the freedom of expression and organization. Rather than anonymizing all identities in the report, we preferred to use the names of institutions and individuals that did allow us to do so.

As the researches and writers of the report we work in different fields: One of us is a journalist-author, the other a civil society worker. We worked by blending the experiences and methods of the two different fields. The "Introduction", "Being an International Institution", "Diyarbakır Narrowing under Clashes", "Foreign Funding Institutions and Partner Institutions" chapters of the report were penned by Özlem Kaya; while the chapters titled "As It Becomes More Difficult to Defend Human Rights", "From A Gender Perspective", "As the Field of All Manners of 'Expression' Narrows", "Doors Closed Doors Opened" and "Conclusion and Proposals" were written by Pınar Öğünç. All these chapters were written in consideration of the scope and boundaries of the research, but in fact each one of them is broad enough to deserve to be a separate subject of research. It is our wish that this report becomes a modest contribution to the struggle of those who, despite all the difficulties they face, continue to defend civic space under all circumstances by revealing their experiences and presenting a perspective for the future, and once again extend our thanks to all the individuals we interviewed for allocating their valuable time to us.

As It Becomes More Difficult to Defend Human Rights

Shaped by the political climate that determines the intensity and diversity of violations, defending human rights in Turkey has always been a tough field of struggle. The post-2015 period, too, when violations increased and were normalized, and the field of civil society can be said to have experienced a general narrowing, was a period when defenders were subjected to direct repression and the threat of prosecution. This experience is important not only because it describes the narrowing process that is taking place, but also since it enables us to make comparisons within the own histories of long-established institutions.

A pioneering institution in this field, İnsan Hakları Derneği/Human Rights Association (İHD), was founded in 1986 by 98 human rights defenders including relatives of the detained and the sentenced, writers, journalists, doctors, lawyers, architects, engineers and academics. İHD's Istanbul Branch Chairperson Gülseren Yoleri has worked as a volunteer in different positions at İHD since 1991, and she states that the repression has never lifted entirely although the degree has changed, adding that there has been no period throughout the history of the institution when İHD worked with a feeling of complete "freedom".

When İHD was founded, the effects of the coup could still be felt. In the 1980s there was the army, while the 1990s were dark years when JİTEM [Gendarmerie Intelligence and Counter-Terrorism Organization] and the counter-guerrilla entered the stage. The typical characteristic of the 2000s, and especially of the AK Parti period, was how much more prominent their masks became. We could say that this continued until the end of the resolution process. In previous years, for instance, when we asked for appointments from the Ministry of Justice or the General Directorate of Prisons and Detention Houses in order to present our report on violations and arbitrary practices in prisons, they would not accept, and if we went without an appointment they would treat us even worse than kicking us out. In the 2000s, with the arrival of the AK Parti cadres, they did give us appointments, they met us at the door and showed hospitality, and knew everything in the report as much as we did. But when you mentioned a solution, they began to juggle the ball. It was a period when everyone passed the buck, never said, I'm not listening, or, I won't solve this, but in practice, didn't solve anything.²¹

21 Gülseren Yoleri, personal interview, Istanbul, 13 June 2019.

The Human Rights Foundation of Turkey (TİHV/HRFT) was founded in 1990 from within İHD and the Turkish Medical Association as an institution prioritizing the treatment and rehabilitation of victims of torture in the period following the 1980 coup. It is still the only organization that presents people, who were tortured, and their relatives with treatment and rehabilitation services and works for the documentation and prevention of torture, and the preparation of alternative reports. Ümit Efe has been the Istanbul representative of the TİHV for five years, and has worked in the field of human rights since 1986. She states that in the 1980s when systematic torture continued, the detention period was reduced from 90 days to 45 days thanks to the persistence of the struggle and that the gatherings of the Saturday Mothers that began 24 years ago led to a reduction in cases of torture - that did continue in the 1990s, too, although in a more secretive manner - and unsolved murder cases. This is how Efe describes the 2000s:

No longer was there strappado, electric torture, rape, the use of animals and blind-folding, perhaps, but there were large-scale prison massacres. On 19 December 2000, television channels broadcast live the operation [that was officially named "Return to Life²²"] on prisons.²³

Efe explains that the "changing face of visible torture" appeared during the Gezi actions in 2013, which spread almost across the whole of Turkey, and she describes a more concentrated and intense form of violence which affected not only those who participated in the actions, but for instance, because of the intense use of pepper gas, people who were in their homes, and street animals.

Saturday People/Mothers

Human rights defenders and relatives of the forcibly disappeared sat at Galatasaray Square for the first time on 27 May 1995 to demand to know the fate of their disappeared loved ones. They had to suspend their action in 1999 because of police violence, and when they recommenced in 2008, they were gathering not only in Istanbul, but also in Diyarbakır, Cizre, Batman, İzmir and Yüksekova. During the period of long-term curfews declared following the end of the resolution process in the summer of 2015, the actions could no longer be held in Diyarbakır, Cizre, Batman and Yüksekova. When they gathered in Istanbul on 25 August 2018 for their 700th week action, they were met with intense police violence. Since that day, Galatasaray Square has been closed to Saturday People/Mothers, the action has been held in front of the Istanbul branch office of İHD. Following the end of curfews in Diyarbakır, the actions began again to be held at Koşuyolu, however, the action has been banned since its 499th week, and since they are prohibited from even stepping outside the Diyarbakır branch office of İHD, the press statements are read inside. The Saturday People/Mothers have been forced to experience the narrowing of their fields of struggle in the physical sense as well, however, although they are pushed away from public spaces, they continue their actions.

We held our third interview under this heading with Hafıza Merkezi/Truth Justice Memory Center. The center was founded in 2011, by a group of lawyers, academics,

²² For further information: <https://m.bianet.org/english/human-rights/172894-justified-decision-on-return-to-life-soldiers-shot-gendarmerie-kurt-to-death>

²³ Ümit Efe, personal interview, Istanbul, 14 June 2019.

journalist and human rights defenders, some of which had worked in this field before. The centre aims to “reveal the truth about gross human rights violations, support victims in their search for justice and by reinforcing social memory regarding these violations, contribute to social peace and democracy”. This was a period when the resolution process had not yet begun, but, to use the expression of Murat Çelikkan, a director of the centre, when the first signals could be sensed, “and that the obligatory reforms of the accession period to the EU created a positive mood, and democratic and civic space expanded”.²⁴ The de-conflict environment that accompanied the resolution process set the scene for developments that were also part of Hafıza Merkezi’s field of interest. It was possible to reconsider a number of shelved criminal cases. For instance, violations that took place in Cizre in the 1990s were brought to court, and although the state tradition did not totally change, there were “some ruptures in traditional impunity”. This political climate enabled Hafıza Merkezi to work in the field and carry out more than 200 interviews with victims and their relatives in the region. The stories and the judicial process of the forcibly disappeared were made public at the web site <http://zorlakaybetmeler.org>

After 7 June 2015

Today when you click on the address it tells you that the web site “cannot be accessed”. Çelikkan points at the turning points that led to this. The first was the crack that appeared in the political power block with the 17–25 December 2013 operations. The second break took place with the verdicts of acquittal ruled in three fundamental cases (Cemal Temizöz, Mete Sayar, Musa Çitil) that appeared to be heading towards sentencing,²⁵ followed by the end of the resolution process. Following the 7 June elections, a further break took place, especially during the periods of “ditches” and “blockades”, when it became a crime even to utter the word “peace”.

We began to receive phone calls. Especially those whose names were mentioned on the site demanded that their names be removed. And then came a legal equivalent to that demand as well, since they had begun to be acquitted in court. So we had to close down the site for renewal. This was also necessary to protect those who had shared their witness accounts: their statements could, now, with the end of the resolution process, the failed coup attempt and the declaration of a State of Emergency, constitute a crime. There were such grave problems during the renewed clashes and the blockade period that it became impossible to talk about the 90s without mentioning the current situation. The past had suddenly become the present.²⁶

The resolution process was not a period when human rights defenders “stopped”, after all, rights violations continued, in different fields, during that period as well. Once the table of peace was toppled over, the days of clashes that began in the Kurdish provinces meant that conditions became much graver for TİHV employees, as the institution’s Istanbul Representative Ümit Efe states:

²⁴ Murat Çelikkan, personal interview, Istanbul, 10 June 2019.

²⁵ Hafıza Merkezi brings together information related to cases where state officials are tried and other cases at the web site www.failibelli.org.

²⁶ Murat Çelikkan, personal interview, Istanbul, 10 June 2019.

At a time when all civilians were made to suffer, we were the first institution to enter the field and carry out documentation work, and that was very important for us. The type of work we carried out during the curfews can be described as extreme-risk work. In an environment where we had no roof to protect us, we had to document the destruction and the attack on culture. We informed official institutions that we would be working, we did this in order to carry out our activities in the most open manner possible, yet we still faced threats and we were tracked. Our Cizre Reference Centre was burned down. We faced an investigation and inspection regarding our Cizre report. Our Chairperson Şebnem Korur Fincancı was arrested. Her ten-day arrest was a significant threat to the entire field of human rights. Many court cases were filed, which still continue. This was followed by the closing via KHK/state decree of some of the institutions that had signed the Cizre report, including Gündem Çocuk Derneği/Gündem Children's Association, TUHAD-FED (Federation of Associations of Solidarity between Families of Detainees and Prisoners), and Mezopotamya Hukukçular Derneği/Mezopotamya Lawyers' Association.²⁷

The İHD's Istanbul Branch Chair Yoleri emphasizes the gravity of the period with the words, "In the past, villages would be forcibly evacuated, burned down, and we would know about it. But now cities were destroyed in their entirety. This was a threat targeting society as a whole. Trust in international mechanisms also disappeared". The bomb-attack targeting the Labour, Peace and Democracy Rally held in Ankara on 10 October 2015 then created a real rupture. Yoleri relays her observation that even the rights struggle became meaningless after the rally attended by many people from the field of human rights, adding that a sense of "When human beings are torn apart, what use is there in writing reports?" settled in. Talking about the lasting effect of the massacre upon them, she says: "In the past, I couldn't understand those who came to the association, worked for a period, and then left. Yet after 10 October, I understood that not everyone can carry this weight."²⁸

The State of Emergency declared five days after the failed coup attempt on 15 July 2016, was extended seven times for periods of three months each time, and narrowed the field of all opposition views and mostly the media, academia and civil society, through dismissals and arbitrary arrests.²⁹ The arrest on 6 June 2017 of Taner Kılıç, the Chairperson of Amnesty International's Turkey Office, followed a month later by the operation targeting ten human rights defenders that had met in Büyükada for a human rights workshop, the detention and then arrest of Osman Kavala in October of the same year, were all signs of the increasing degree of the repression and intervention targeting civil society.

It is possible to read the impact of all that took place since the 7 June elections in the specific experience of the Hafıza Merkezi. At the point that they are, they can no longer

27 Ümit Efe, personal interview, Istanbul, 14 June 2019.

28 Gülseren Yoleri, personal interview, Istanbul, 13 June 2019.

29 The Amnesty report "Fırtınaya Göğüs Germek/Weathering the Storm" (<https://www.amnesty.de/sites/default/files/2018-04/Amnesty-Bericht-Weathering-the-storm-Tuerkei-April-2018.pdf>) and the report "Olağanüstü Hal Tedbir ve Düzenlemeleri/State of Emergency Measures and Regulations" (http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2018/04/SoE_17042018.pdf) prepared by İnsan Hakları Ortak Platformu/ Human Rights Joint Platform, treat in detail the rights violations during OHAL/State of Emergency and the repression imposed during their documentation.

conduct interviews in the field, or only lawyers can conduct such interviews. Following a formal investigation targeting the institution employee in whose name the institution telephone was registered, they decided not to announce their activities via social media anymore. They cancelled some meetings and chose not to publish some books. During that period, four out of their ten-person-team faced either an investigation or a court case, some were sentenced and received prison sentences. The lawyers of the centre, who had chosen as their task the monitoring of rights violation cases from the 1990s, now had to focus on the institution's own court cases.³⁰

Many İHD members have paid heavy prices in the past. And that price varies according to the political climate:

In the 1990s, during the period of unsolved murders with unknown perpetrators, our administrators fell victim, too. We suffered repression, faced arrests and were subjected to torture. During that period, it was almost only human rights defenders who raised their voice, whatever the circumstances were. Beside the abductions, the forcibly disappeared and the unsolved murders, during that period many of our association's administrators remained under arrest, there are still those who are in prison, or face investigation.³¹

Human rights defence requires activities such as documenting, reporting and court case monitoring as well as establishing relationships, sharing views with and making demands from state institutions at different levels. All three institution representatives state that the post-2015 narrowing process weakened such contacts, and even, in some areas, ended them completely. Hafıza Merkezi is an NGO which sends all its reports not only to civil actors but also to state institutions, and establishes contacts at ministry level and makes presentations at parliamentary commissions. Now their relationships with public institutions and pro-government media and academia have been severed completely. Çelikkan tells us that after this process, the first contact was established in the first half of 2019, upon the invitation of the Ministry of Justice with the aim of drawing up a human rights roadmap. He is doubtful whether the views they expressed at that meeting will be taken into account.³²

For İHD and TIHV, too, particularly the State of Emergency period has been a time when relationships with public institutions have been almost completely severed. The first contact re-established on the level of ministry, undersecretariat and directorate took place during the hunger strike of Leyla Güven, HDP Member of Parliament for Hakkari Province and Co-Chair of the Democratic Society Congress began on 7 November 2018 when she was in prison.³³ The hunger strikes, which more than 3000 people in Turkey and abroad joined, ended with Güven's statement on the 200th day.

30 Murat Çelikkan received a 1 year and 6 months prison sentence for acting in solidarity with Özgür Gündem newspaper as a one-day editor-in-chief. Co-Director Meltem Aslan was detained with dawn raid on 16 November 2018, as part of a police operation targeting the field of civil society and released the same night. Chairperson Yiğit Ekmekçi's trial in the Gezi file continued as this report was being prepared.

31 Gülseren Yoleri, personal interview, Istanbul, 13 June 2019.

32 Murat Çelikkan, personal interview, Istanbul, 10 June 2019.

33 Gülseren Yoleri, personal interview, Istanbul, 13 June 2019 and Ümit Efe, personal interview, Istanbul, 14 June 2019.

What Did All This Change?

IHD/Human Rights Association's Istanbul Branch Chair Yoleri tells us that despite the worsening conditions, they have not given up on any campaign, that they do not hold back from saying anything, but that they have developed new methods to cope with oppression. From torture claims targeting those who are accused of taking part in the coup attempt to the prison conditions of those on trial in FETÖ files, and to recent abductions taking place in relation to the same file, Yoleri states that they continue to work in line with the principles in their charter.

In the immediate aftermath of the coup attempt, on the morning of 16 July 2016, representatives of İHD/Human Rights Association came together once again at Galatasaray Square for the Saturday Mothers gathering that has continued since 1995. They believed that they had to continue the action whatever the circumstances, and worried that if they did not go to the square one week, that their action would be prevented from that point on. Under the puzzled looks of a plainclothes police officer, who said, "Do you really think you can perform an action on a day like this? People were chopping each other's heads off until daylight broke, you might face a lynching from passers-by, and I can't protect you", and although anxious of the strange crowd around them, they voiced their demand for justice on that day as well. However, a month after the end of the State of Emergency, on 25 September 2018, just before the action for the 700th week, a ban was imposed first on Galatasaray Square, then on the whole of İstiklal Street, and then on all streets that lead onto İstiklal Street. At the time of our interview with Yoleri, the Saturday Mothers/People were meeting in front of the street entrance of the Human Rights Association Istanbul Branch building. This is how Yoleri tells us about this noteworthy transformation:

We have been prohibited from taking a single step out of the main door, but we do. On the one hand, we think how bad it has got, while we are, on the other hand, outside the boundaries they want to suffocate us in, we still carry out our action. We have not given up on our demand for justice, our struggle to look for our forcibly disappeared.³⁴

TİHV, too, rather than narrowing down its field of activity or implementing self-censorship because of the pressure, decided to extend the scope of the struggle. The institution adopted a strategy of including within its structure certain institutions that had been closed by KHK/State Decree, and certain academics that had been discharged from their positions. The work that had already been in the making for five years for TİHV Akademi,³⁵ with branches in Diyarbakır, İzmir and Istanbul with the goal of training human rights activists and specialists that will carry out scientific research, was

³⁴ Gülseren Yoleri, personal interview, Istanbul, 13 June 2019.

³⁵ Academics that form TİHV Akademi establish their aim on the idea that "the activist-academic identity is related, first and foremost, to the collective responsibility felt towards the world we share". For the two reports they have published, title "Üniversitenin Olağanüstü Hali: Akademik Ortamın Tahribatı Üzerine Bir İnceleme/State of Emergency at Universities: Analysis on the Destruction of the Academic Environment" and "Akademisyen İhraçları: Hak İhlalleri, Kayıplar, Travma ve Güçlenme Süreçleri/Dismissals of Academics: Rights Violations, Losses, Trauma and Processes of Empowerment" please see <https://tihvakademi.org> and for the English newsletters https://tihvakademi.org/?page_id=431

accelerated and activities began. During this period, there was no drop in the participation of volunteer professional specialists and in applications to the Experience Sharing Program. And the Human Rights Movement Conference, held after the Büyükada operation targeting human rights defenders, turned into a meeting with greater participation than usual, where defenders gave hope to each other. To retain motivation and psychological well-being amidst all this required empowering and supporting activities.

The work we do is among the most conscientious work done in the world, but also among the toughest. Our doctors work with people who have been torn apart, people who have been subjected to torture. On the one hand, we are passing through a period when many hard-earned democratic rights are lost, and torture is normalized through perception management. This is what determines the platform of work for human rights organizations. In order to raise the awareness of rights, it is sometimes necessary to wipe the slate clean and begin from scratch. A question we most often get is, "You have been continuing your struggle for so many years, but what have you gained?" We may have to explain certain things time and again as if we were caught up in a cycle, we may progress with the steps of a tortoise, if you ask me, we are winning. As long as this political perspective and system remains in power, we believe there is a need for us and a mechanism that will remind and repair. Even the existence of the tradition of struggle can prevent an unbridled course of events. On the other hand, I believe that in the founding work of the future, we can act as a kind of litmus paper, regarding both the sovereigns and the people.³⁶

During the same period, the Hafıza Merkezi/Truth, Justice, Memory Centre also chose to opt for a strategy change. A director of the centre, Çelikkan tells us that following a first wave targeting the field of human rights and media, and a second wave targeting academia, a third wave of systematic pressure has targeted the field of civil society, amounting to an all-out attack on those sections of society that "raise their voice". Çelikkan tells us that this wave, which continued with the operation targeting rights defenders at Büyükada and Osman Kavala's arrest, created anxiety and demoralization on an individual level in their team, but that they have, nevertheless, chosen to grow as an institution. For the last year, they have included the narrowing of civic space among their fields of activity, and are carrying out a project on defending human rights' defenders. Another project they are focusing on in collaboration with Heinrich Böll Stiftung involves the distribution of approximately 1 million 700 thousand Euros of institutional support to human rights organizations on behalf of the EU delegation.

In the 20th century, we witnessed how democratic regimes and human rights suffered heart attacks and died. The heart attack came in the shape of a military coup, the army taking over. In a single day, the entire civic space would be interrupted, and this would be followed by a long period of normalization and democratization. There are common characteristics, too, of implementations in countries where we see tendencies towards autocratization and the narrowing of the civic space in the last five-six years. In the 21st century, democracies die by suffocation, suffering death throes in the hands of elected leaders. Leaders learn so rapidly from each other. It's almost as if there is a guide book they all have. Putin does something, and three

36 Ümit Efe, personal interview, Istanbul, 14 June 2019.

days later you can see a similar thing being done in Hungary or Turkey. We know that we have similarities with Poland in the field of law, with Hungary in the field of civil society and politics, and with Russia regarding certain implementations. I believe that this is an international assault, and that it can be countered only by standing together on an international level.³⁷

This process also affected the access of NGOs to funding sources. For instance, the Open Society Foundation, a supporter of the Truth, Justice, Memory Center, took the decision to leave Turkey completely. Çelikkan states that other changes have also taken place regarding relations with international and local funding sources. There is also another aspect to his change interpreted by Çelikkan with the words, "People want to see results when they provide funding. Just like the free flow of capital, funds have shifted towards places where they can get more results". Some institutions, precisely because they began to perceive the importance of support during difficult times, set a new path for themselves. This is how Çelikkan interprets the EU's decision, during this period, to reduce the resources it supplies to the state while increasing the funding it provides to civil society.³⁸

Although some of its branches, from time to time, receive project-based EU funding, İHD prefers not to use funding. Yoleri states that they find it in breach of their principle of independence to receive funding from states and centres of political power. Although they have no principle against receiving funding from civilian organizations, she states that creating resources through donations "multiplies" them and increases their self-confidence. During this difficult period, too, they continued to do everything through membership fees and donations.³⁹

TİHV benefits from project-based international financial support as long as it fulfils conditions outlined in their foundation voucher, prioritizing EU funds and the support of anti-torture institutions. Efe says that, because of their clear preferences in this field, they do not sense any exceptional reservation following judicial interventions directly targeting the field of civil society, such as the arrest of Osman Kavala and the Büyükada Case.⁴⁰ TİHV had faced this kind of pressure through financial inspection before, and a case filed against them had been ruled in favour of the foundation.

37 Murat Çelikkan, personal interview, Istanbul, 10 June 2019.

38 Murat Çelikkan, personal interview, Istanbul, 10 June 2019.

39 Gülseren Yoleri, personal interview, Istanbul, 13 June 2019.

40 Ümit Efe, personal interview, Istanbul, 14 June 2019.

From a Gender Perspective

Rights violations based on gender identity, sexual orientation and gender roles are rooted in an inequality that spreads throughout the history of humanity, dominates body politics and is reflected in male dominance and heteronormativity. However, this long past does not detach the struggle against discrimination and the violence it leads to from the “intensity” of everyday politics, quite to the contrary, it drives socially disadvantaged groups such as women and LGBTI+ people towards an even more fragile point. Such rights’ struggles can be effectively blocked through political repression, and such processes also lead to the loss of the social accumulation of knowledge and experience that has formed over many years, thus extending the damage into the long term as well. The State of Emergency declared after the 15 July coup attempt became a period when this situation crystallized.

Since 2016, the 8 March Feminist Night March and the 25 November protests for the International Day for the Elimination of Violence against Women has been restricted via arbitrary implementations. The Pride Parade, performed thirteen times without any problem before, has been prevented by security forces since 2015. In Ankara, too, since 2017, KuirFest (“QueerFest”) and all LGBTI+ activities have been prohibited indefinitely. This, however, does not mean that people do not take to the streets for every single action. For instance, attendance at the 17th Feminist Night March held in Istanbul in 2018 was so high that the New York Times used a photograph from Istanbul for its 8 March news report.⁴¹

41 See <https://static01.nyt.com/images/2018/03/09/nytfrontpage/scannat.pdf>

According to data provided by Women's Rights Defenders Digital Platform⁴² (Kahidep), founded in 2018 to document and render visible repression and rising resistances, during the State of Emergency period, kayyums/state trustees were appointed to 88 municipalities, 44 women municipal co-chairs were deposed and 36 women municipal co-chairs were arrested. Eleven women's organizations were closed by KHK/state decree, and the activities of 52 women's institutions were ended by appointing kayyums/state trustees. In some places, even vocational courses for women and specific projects like "training woman bus drivers" were ended. Six woman members of parliament have been arrested. According to the booklet titled A Balance Sheet of Women's Rights Violations During the State of Emergency Period,⁴³ 23%, or in other words, 25 thousand 532 of those expelled from public positions by KHKs/state decrees are women. One third of students whose grants to study abroad have been cancelled, and one fifth of academics expelled from universities are women. In addition to all this, 16 woman journalists were arrested during the State of Emergency period. The women's news agency Jinha was closed by KHK/state decree.

The survey KESK carried out in 29 provinces with 237 women is important in that it helps us take a closer look at the matter.⁴⁴ During the State of Emergency period, the number of people expelled who were members of unions within KESK is 4218, and 25,3% of them are women. According to the survey's results, 68% of the expelled women had not faced any investigation before. 46% of them had another expelled person in their close social circle, which means life became even more difficult for them. 17% of them moved away from the province/district they lived. 68% of them say that their general condition of health has deteriorated. 88% state that they face serious financial difficulty.

At the point we are today, even the Istanbul Convention (The Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence) that came into force in 2014 is not effectively implemented, although Turkey was among its first signees. In fact, the convention is targeted by certain representatives of the government and pro-government media for "damaging the family".

The Real Break Took Place Before 2015

The first civil society organization that comes to mind regarding women's rights in Turkey, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı [Mor Çatı {lit. Purple Roof} Women's Shelter Foundation] was founded in 1990 upon the accumulated experience of pioneering steps such as the campaign carried out in 1986 for Turkey to sign the United Nation's Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, the Mor İğne {Purple Needle} campaign in 1989, the Bedenimiz Bizimdir {Our Body Belongs to Us} and divorce actions in 1990, and the Women's Solidarity Against Beatings Campaign. We met with Gülsun Kanat Dinç as a representative of this collective structure. She has been part of

42 Kahidep organizes solidarity among women, collects data, and also continues its State of Emergency Witness Accounts-Oral History Study. <https://www.kahidep.org>

43 http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2018/02/ohal_kadin_kitapcik.pdf

44 <http://www.kesk.org.tr/wp-content/uploads/2018/05/KESKLI%CC%87-1%CC%87HRAC%C-C%A7-KADINLAR-ARAS%CC%A7TIRMASI-RAPORU.docx>

the women's movement since that period, and despite interruptions, she has also been part of Mor Çatı. She remembers the early days when they struggled with enthusiasm against the negative perception of "feminists" despite the difficulties of raising issues considered taboo within the antidemocratic atmosphere of the period. The foundation in 1994 of the first independent women's shelter; the inauguration in 1998 of the Assembly on Women's Shelters and Solidarity Centres' which continues to this day in an expanded form with a magnificent accumulation of knowledge and experience; the experience of the shelter managed jointly with the Beyoğlu District Governorate in 2004; and the active role assumed in changes to be made to the Civil Code and the Penal Code are some of the links in this chain. According to Dinç, the important aspect of the 2000s was the hope brought to civil society institutions by Turkey's EU membership negotiations and the more effective relationships established with public institutions.⁴⁵

Dinç prefers to mark the starting point of the period when their fields of activity narrowed and they had to relinquish some of their gains not in 2015, but further back, around the years 2008-2009. These are the years when it became evident for women that the government was "pretending to care" in the field of women's rights. Among developments Dinç states that indicated that "things weren't going right" were: The founding of pro-government "gongo"⁴⁶ women's organizations; the change of the population unit of measure for shelters through a change in the Municipalities Law; the state increasing its "project fetishism" at a time when women's organizations persisted that the struggle against violence against women and gender discrimination be entered into different budgets such as those of the Ministries of Justice and National Education and the Presidency of Religious Affairs; and although it appears as a topic of debate of the most recent period, their realization that state hospitals had stopped performing abortions; the description by Tayyip Erdoğan, Prime Minister at the time, of abortion as murder; and Mor Çatı receiving invitations to less meetings than before.

The most evident step backwards taken with the State of Emergency has been the closing of women's institutions either through KHKs/state decrees or municipalities where kayyums/state trustees have been appointed in place of the democratically elected chairs:

We don't carry out any political activity in the sense they perceive it, we were involved in a joint theoretical struggle on women's issues with the closed women's organizations. With the closures, our strength as women has diminished. Many of the counselling centers for women have had to close down, and there are no longer any places in those regions where we can refer women to. Following the appointment of kayyums/state trustees serious differences have begun to emerge since it is impossible to transfer that knowledge. If you cannot benefit from that accumulation of knowledge, you go backwards.⁴⁷

As an institution that focuses on women and their needs, Mor Çatı has to have ties with all municipalities as well as kayyum/state trustee-appointed municipalities, governor-

45 Gülsun Kanat Dinç, personal interview, Istanbul, 17 June 2019.

46 Gongo, or "Government Organised Non Governmental Organisation".

47 Gülsun Kanat Dinç, personal interview, Istanbul, 17 June 2019.

ates and the ministry. Although these ties have weakened in recent times against their preference, they do remain. For instance, for the Assembly on Women's Shelter and Solidarity Centres they issue calls to all provincial directorates as they do every year. Although some directors do not even notify their employees, it should be considered promising that some employees, who know the worth of the assembly and what it can add to those in the field, use their days on leave to take part.

As Hate Speech Becomes "Organized"

Founded in 1994 with the motto, "The emancipation of homosexuals will also liberate heterosexuals", Kaos GL organizes campaigns against discrimination and lobbying activities, has published periodicals from the very start, runs a rights-based news web site, organizes cultural activities and provides consultancy services on various topics to the LGBTI+ community.

Murat Köylü has been a part of the movement since 2009, and after working at Pozitif Yaşam Derneği/Association of Positive Life has been a full-time member of the Kaos GL team since 2012. Having focused on legislative advocacy from 2013 to 2015, he worked for Kaos GL in the preparation of bills of law and parliamentary questions. We met with Köylü immediately after the obstruction of the 2019 Pride Parade.⁴⁸ Köylü stated that the real break for Kaos GL took place not in 2015 when such rallies and the March on 17 May, the International Day Against Homophobia, Transphobia and Biphobia were obstructed; but in 2013, after Gezi, when also their visibility increased.

Köylü states that previously they had established relationships with the Ombudsman Institution and the Human Rights Institution of the period, that speakers from these institutions attended their conferences and that it was possible to co-organize workshops. In 2015, the AK Parti member of parliament Nursuna Memecan took part in an European Parliament conference on LGBTI+ rights. There was participation by official appointment in their activities from the Human Rights Commission and Committee on Equal Opportunity for Women and Men. Yet since 2015, they cannot even receive answers for invitations they send out. In fact, at the symposia of - under its new name - the Turkey Human Rights and Equality Institution, openly homophobic speeches are made, and the institution itself backs such discourse used in these speeches on social media.

With Gezi, the doors closed. A much harder, antagonistic, demonizing discourse against civil society began to be disseminated by government representatives in person. After that period, our communication with both the parliament and with public institutions was reduced to almost nothing. An important aspect of 2015 was the [black] propaganda Erdoğan initiated towards an openly homosexual candidate, nominated for the first time by the HDP.⁴⁹

Once this discourse was reflected in pro-government media, they began to face "organized" hate speech, to use Köylü's expression. At this point, their new strategy was to return to society and social structures, since they deemed it ineffective to pay constant interest to everyday politics. At times, they come together with other LGBTI+

⁴⁸ Murat Köylü, Skype interview, Ankara, 2 July 2019.

⁴⁹ Murat Köylü, Skype interview, Ankara, 2 July 2019.

organizations to jointly carry out activities such as, establishing relationships with unions, municipalities and bar associations, developing LGBTI+ human rights reports, striving to establish more effective contact with national and international partners, increasing access to mechanisms especially like the EU and the European Council, and working with health workers, social services specialist and teachers on the well-being of LGBTI+ people.

They took the Yeni Akit newspaper's systematic hate speech to court, including the Constitutional Court (AYM), however all their attempts over the years were left fruitless. The 2014 Constitutional Court verdict that ruled that describing homosexuals as "perverts" was hate speech had been deemed very important by LGBTI+ organizations. However, another Constitutional Court verdict, more recently in 2018, included the term "pervert" within the scope of freedom of expression. This raised the bar of hatred further in pro-government media, paving the way for headlines and reports where the word "ibne [faggot]" could be used.

We felt a sense of despair, of uselessness, as if we were not going to achieve anything without recourse to the ECtHR. We were no longer able to decide whether we should take every single one of them to court. Ending up in a state where you can't do anything else, it doesn't feel effective. With all your partners, you prepare legislation about hate crimes, which would be wonderful if passed into law, and you ask for a view from the AKP, too, and from academics and international institutions. And only because of the arithmetical balance in Parliament, and the customary practice of rejecting all legislative proposals from the opposition, your work of months and even years goes straight to the waste bin. This is not only the case for our work, the entire Parliament operates like this. That creates true exasperation.⁵⁰

A Feeling of Wheels Spinning

Yeni Akit's language of hate is mentioned in our interview with Mor Çatı as well. Gülsun Kanat Dinç describes a similar feeling as "wheels spinning, in the same place". Exhaustion is mentioned in both interviews:

We get really exhausted. Just when you think you have gained something on a certain matter and say, let's develop it by doing this, suddenly you have to go back to square one and try to protect it. That creates terrible disappointment. All the women at Mor Çatı, we all want to work in a more democratic country and want that to spread to include everyone. We don't want it to be so difficult to achieve what we demand; we expect a supportive attitude. Yet, what has built up further after 2015 is the aggression in what Yeni Akit writes about us. Recently, they mentioned us again in their news on alimony payments. We feel incredible exhaustion as we have to deal with all this on the one hand, and the real issue of alimony payments on the other. It is an emotional challenge, but that is how it is to be in the women's movement, to be political. We are in this struggle for the long haul. We know well how patriarchal viewpoints can dominate that government or this social democrat structure.⁵¹

Kaos GL faced another incident that increased the number of difficulties they faced during this period: In 2016, according to a document which was "leaked from military

50 Murat Köylü, Skype interview, Ankara, 2 July 2019.

51 Gülsun Kanat Dinç, personal interview, Istanbul, 17 June 2019.

intelligence” their name was on ISIS’s list of targets. This, naturally, created great fear; and although they closed down their office with an open address and a rainbow flag hanging from its window and moved to a new place, their anxiety continued. That no official protection was provided to them during this period must go down as an important indicator of the state’s failure to fulfil its responsibility. Köylü adds that they did not receive much support from the civil society community during those days, either. Under those circumstances, they cancelled their cultural centre activities. They announced some of their activities on their web site only after they had completed them. Although no one left the team, the number of their volunteers dropped. In fact, some people demanded that their reports/articles be removed from the web site.

You can put up a struggle for what you love. Personally, if Turkey is going to be this kind of a country, I have begun to think, “am I going to spend my life like this?” I was afraid to switch on the television. I didn’t follow social media at night because there were so many bad things happening all the time, I couldn’t sleep. I knew I wasn’t the only one who felt like this. I saw it as a form of evil, evil with civilian support. I felt very alienated. I received psychological support, too. When this was happening to me, and even worse to others, seeing that the government had constant electoral support, meant that I had to fight the hate that could amass within me. That’s what we worked on with the psychologist, too. I always used to say that I shouldn’t hate. I can say that I am feeling better than before now. If I wasn’t at Kaos GL, I would definitely have lost my path.⁵²

The operation targeting human rights defenders at a workshop at Büyükada also created anxiety at both institutions. Especially the arrest of İlknur Üstün and Nalan Erkem from the women’s movement, and later, the imprisonment of Ayşe Düzkan, also from the movement, for her post as guest-editor-in-chief of Özgür Gündem newspaper in solidarity, had an adverse effect on the psychological state of women at Mor Çatı.

Thresholds Crossed

According to the report prepared by the We Will Stop Femicides Platform, during the State of Emergency period, from 20 July 2016 to June 2017, 372 women lost their lives because of male violence. The platform pointed out the fact that the social atmosphere created by the State of Emergency fanned the flames of violence. The report prepared by DİSK [The Confederation of Progressive Trade Unions of Turkey] titled A Balance Sheet of Women’s Rights Violations during the State of Emergency Period, drew attention, beside the increase in number, also to the change of character in women’s murders, underlining the torture and “savage dimension” added to the intention to kill. Gülsun Kanat Dinç from Mor Çatı states that they do not accept the effort to explain the reason of the violence, but says that it is possible to speak about the grounds for murder with more scientific data. There is another point she would like to draw attention to regarding this period:

What we are seeing in the most recent period is an increase in the number of applications from young women whose families want to take them out of school, who abstain from going home and who suffer violence from their families because of

⁵² Murat Köylü, Skype interview, Ankara, 2 July 2019.

conservative attitudes. We used to get this kind of application in the past as well, but we witnessed more cases from women who had first got married, as families prefer, who then came to us. Now we see that young women, rather than escaping the family home by getting married, or choosing the unknown on the streets, have begun to seek their rights. And this shows us that solidarity is an effective solution method in our struggle.⁵³

Among all the cases of regression in the field of civil society, there are also a few positive developments mentioned by Murat Köylü from Kaos GL: The stand-out was the series of open celebratory social media messages from many municipalities and institutions for 2019 Pride Week. According to Köylü, this was because LGBTI+ rights are now gradually being perceived as an equal citizenship matter, because institutions feel the need to take a stance and display their will as the issue becomes politicized and finally because a threshold has been crossed. He nevertheless thinks that we are at a point that is incomparable to 20 years ago. Köylü refers to the most recent report of the Kadir Has University Gender and Women's Studies Research Centre,⁵⁴ where, to the sentence, "Gay, lesbian and trans individuals must have equal rights in society", in interviews conducted in 2016, 33% voiced approval, and in interviews conducted in 2017, this figure climbed to 48%. Although organized hate speech that increased after this period created a negative effect, "Despite everything, all the negative campaigning, the silencing of LGBTI+ organizations and the state of [mainstream] media, it is encouraging that those who approve is around 40%," says Köylü.⁵⁵

Kaos GL has for a long time received support from the Sweden International Development Collaboration Agency and from various EU funds. In the past, the institution used to organize activities in more than 40 cities, but now the number has dropped to 15-16. However, this is not because of financial difficulties but rather because of the unsuitability of political and social conditions. Mor Çatı, on the other hand, has a series of principles it meticulously implements regarding individual donors and the grants it benefits from. The period we are focusing on has not led to any changes in this.

On 16 February 2018, 91 women's and LGBTI+ organizations made a statement⁵⁶ against the planned extension of the State of Emergency and initiated a petition. They demanded the lifting of the State of Emergency, and the cancellation of non-democratic regulations implemented during this period, with the KHKs/state decrees first and foremost among them, and stated, "We will not get used to the State of Emergency becoming ordinary!". These institutions, today still, both continue to strive to repair the damage caused by the normalized State of Emergency, and seek progress in a much deeper-rooted issue as well.

53 Gülsun Kanat Dinç, personal interview, Istanbul, 17 June 2019.

54 <https://www.khas.edu.tr/uploads/pdf-doc-vb/toplumsal-cinsiyet-ve-kadin-algisi-arastirma-si-2019-sonuclari-2.pdf> <https://gender.khas.edu.tr/en>

55 Murat Köylü, Skype interview, Ankara, 2 July 2019.

Being an International Institution

133 foreign civil society institutions are active in Turkey.⁵⁶ 85 of them began work after 2010. Among these institutions, the high number of those active in the field of education, and especially regarding those founded after 2010, of those active in the field of humanitarian aid, is striking. This increase can be read as an indicator of the expansion of civic space in recent years towards the field of humanitarian aid. The greatest factor in this expansion is the war in Syria. According to United Nations High Commissioner for Refugees' data, Turkey hosts the highest refugee population in the world with 4 million people, and 3,6 million of them are those who were forced to migrate because of the war in Syria.⁵⁷ The 2015 report of the World Bank⁵⁸ reveals that civil society organizations play an important role in meeting the needs of Syrian refugees.

However, the number of international NGOs active in the field of human rights that have an office in Turkey is quite low. For this part of the report we met with senior representatives of two institutions that have been active in Turkey for many years. Both institutions carry out research and advocacy on an international scale; one specifically describes itself as an "institution that produces campaigns". Although one of the institutions bears the name of an international organization, since it is not legally the branch of a general headquarters, it is not included on the list of foreign institutions we referred to in the beginning.

⁵⁶ See https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/istatistikler/YabanciSTK/izin_verilen_listesi_tr.pdf

⁵⁷ See UNHCR, Turkey Fact Sheet, October 2019.

⁵⁸ Turkey's Response to the Syrian Refugee Crisis and the Road Ahead, December 2015.

International civil society institutions begin their operations when there is a country-specific demand, and when an interest and initiative develops for institutional activity in that country. Whether there is a hierarchical structure between country branches and the secretariat, and their decision-making mechanisms varies according to the organization. At both institutions we met with, the initiative of rights' defenders in Turkey was instrumental in the institution beginning its actions in Turkey. It would be appropriate, at this point, to mention the memorandum published by TÜSEV in 2016 on the registration processes of NGOs in Turkey. According to this comparative research which was carried out in different countries, Turkey, "is the country that demands the highest number of documents from foreign NGOs for registration, it demands different criteria than national NGOs both during the registration process and for the assessment of registration applications, and it is also the only country that seeks the approval of a higher authority for registration, and does not determine an official assessment period for the assessment of the application."⁵⁹ Although the operation of foreign institutions in Turkey has been made difficult through bureaucratic obstacles, they try to overcome this by trying different methods; and even, in some cases, choose not to initiate legal institutionalization in Turkey, or to found, instead of a branch, an association that is legally independent of the main secretariat. An institution representative that we interviewed stated that their relationship with the main secretariat was of a hierarchical nature, while the representative of the other institution said that they had a more horizontal organization. However, in both cases, they experience the changing effects of being part of an international organizational structure acting under the same name.

Both institutions carry out advocacy activities in the international field. One of the representatives we interviewed said this: "No doubt there are Europe-centred institutions that the secretariat can access more effectively than us, and it is the secretariat that carries out advocacy with those institutions." Not only in terms of advocacy, but in terms of providing information regarding developments in Turkey in general, too, international institutions have the upper hand:

We learn a lot, and we have networks where we can express ourselves. We find it very important that our reports and comments on certain issues can reach any part of the world the moment we share them, and can be met with interest in a country difficult to access and initiate a new communication. Especially in cases when we think differently to the general view that has emerged abroad, we have the chance to share aspects of the issue which the international public has not taken into account.⁶⁰

Having such an impact in the international field has different implications under different political conditions. Organizations that seek to activate a mechanism of international pressure regarding problems experienced by civil society actors in Turkey can face even greater pressure and be perceived as threats.

59 TÜSEV, *Örgütlenme Özgürlüğü Açısından Yabancı STK'ların Kayıt Süreçleri/Registration Processes of Foreign CSOs in Turkey under Freedom of Association*, 2016.

60 Personal interview, Istanbul, 28 June 2019.

On the other hand, one may think that being part of an international network and bearing the title of an organization recognized at international level would protect institutions from pressure on a national level. However, in Turkey, there have been cases where such a protection mechanism did not operate at all. The Turkey Office of Amnesty International became the first country office among Amnesty organizations across the world to have both its chairperson and its director imprisoned at the same time.

The Büyükada Case

Amnesty International Turkey Branch Chairperson Taner Kılıç was detained on 6 June 2017 and later arrested on charges of being a "member of the Fethullah Gülen Terrorist Organization (FETÖ)". A month later, on 5 July 2017, nine rights defenders including Amnesty International Turkey Branch Director İdil Eser, were detained on Büyükada, where they were attending an educational workshop titled "The Protection of Human Rights Defenders and Digital Security". After 14 days in detention, the rights defenders were brought before a prosecutor on 18 July 2017, and their arrest was requested on allegations of "committing a crime on behalf of an organization while not a member" and "membership of an armed terrorist organization". On 4 October 2017, Taner Kılıç, too, was added as a suspect to the bill of indictment. A smear campaign was carried out by the pro-government media against the rights defenders during the time they remained under arrest. Describing them as "secret agents", "spies" and "chaos managers", news reports were made including speculation on the rights defenders' "ties with terrorist organizations". At the first hearing on 25 October 2017, the eight people in pre-trial arrest including İdil Eser were released. Taner Kılıç was released on 15 August 2018 after more than 14 months of imprisonment. The case continues.⁶¹

Even though its protective influence may be restricted, institutions within a global network can learn a lot from each other's experiences. Civic space is under threat not only in Turkey; in many different countries right-wing populist governments implement state policies aimed at narrowing this field and suffocating political voices using different methods, and with a certain level of public support. International institutions can draw up comparative analyses of such different experiences and provide support for each other:

Collaboration, information and experience transfer are very important. Acting collectively rather than alone is more effective in countries that are experiencing such polarization. In regional meetings, for instance, the Hungary branch and Ukraine branch shared their experiences with us. And we shared our experiences and the strategies we follow with them.⁶²

The representative of the other institution we interviewed is also able to make a comparison between different regions. This representative states that it would be wrong to think that Turkey displayed completely unique attributes, but that it nevertheless did not fit with most of the familiar regional patterns of the EU or other international

61 For more detailed information about the Büyükada case see <https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-hak-savunuculari-davasi-hakkinda-bilmeniz-gerken-8-sey>, Process of Investigations and Arrests Targeting Rights Defenders: A Report of Information and Assessment, Free Rights Defenders; Keep the Volume Up for Rights Defenders in Turkey <https://www.sessizkalma.org/defender/taner-kilic/>

62 Skype interview, Istanbul, 3 July 2019.

institutions. This representative also underlines that it is necessary to distinguish Turkey from certain Central Asian, Middle Eastern or African countries defined as dictatorships. In these countries, the institutionalization and systematization of oppressive mechanisms at dictatorship level, on the one hand, reduces the decisive means of the struggle, while the fact that the rules are set, enables institutions to be prepared for risks.⁶³ While in countries like Turkey, civil society actors continue the struggle in a state of great uncertainty and unpredictability.

Difficulties Experienced in Accessing Decision-Makers

International institutions, too, like institutions that operate on a national level –or even more than them– aim to establish relationships at different levels of bureaucracy. Carrying out lobbying activities in the international field, adopting this as a global method might lead establishing a constant relationship with government officials and mid-level bureaucrats on a local level.

An institution representative who said that they carried out work on different countries at the Turkey offices described their relationship with the government in the following words:

We carry out work on human rights issues significant on a world-scale, like issues in Egypt, Palestine, Myanmar and China. For instance, the government in Turkey adopted our advice on Palestine and Myanmar. Therefore, we could say that we have a different relationship with the state. We do not share the same opinion with the government on some topics, and on some other topics we work closely with the state of Turkey, with ministries.⁶⁴

Their reporting on Turkey has, at times, been met with reaction, and smear campaigns in the media. The representative tells how they worked under very difficult circumstances following the coup attempt, adding that they were also criticized for not doing enough:

There was a difficult period after the coup attempt. We work in the field of human rights and democracy. We condemned the incidents of violence that took place after the coup, but we were also frequently criticized by the state: what they said was, why didn't you condemn it in a stronger manner, you didn't support our struggle for democracy... After we published our report on torture after the coup, we received criticism and a refutation from the President's Office. After our reports on curfews and enforced migration, a minister had made a statement saying, they supported the coup anyway, there are FETÖists among them.⁶⁵

In the most recent period, it has become difficult to carry out effective initiatives towards change by performing advocacy to decision makers. Let alone having any influence over decision-making processes, even criticism of decisions that have been made cannot be freely shared. Another institution representative spoke of how activities and reports on public-private partnership policies drew as much –or rather,

63 Personal interview, Istanbul, 28 June 2019.

64 Skype interview, Istanbul, 3 July 2019.

65 Skype interview, Istanbul, 3 July 2019.

more- reaction than reporting or monitoring activities on public policies: "There is a stronger reaction against studies that seek to analyse the financing of politics, to analyse political economy."⁶⁶

International Institutions, Local Partners

Under the circumstances of the new period, such as the central government almost completely closing its doors to civil society institutions; public institutions themselves becoming less functional by the day; and limited reforms –if any- that have been introduced remaining on paper and the failure to supervise or observe their implementation, civil society seeks different levels at which it can create an impact. As one of the institution representatives we interviewed persistently underlined, working with local administrations at a local scale is one of the new methods applied with the goals of feasibility and success. International institutions, in order to cope with the narrowing of the field, include local planes more in their work at global and national scale. Even if their work has begun "in places where they share similar principles and values at certain levels", it is a very important step to "see concrete changes taking place on local level that motivate them, to make them feel the exhilaration they need". Another problem international institutions can encounter is that they are sometimes not perceived to be "from around here":

The widespread perception of thinking, "they aren't from around here", expressed regarding international movements must have had an impact on our failure to establish certain contacts with public institutions, and the fact that our contacts with a part of civil society not being at the level we desire. We form our discourse here, we take all our financial and administrative decisions here, but not everyone is aware of that, and we are perceived as not being from around here.⁶⁷

However, despite all the issues, they do not perceive it as an insurmountable challenge.

The establishment of platforms for institutions to act together has emerged as a method of struggle along with the narrowing in the field of civil society in the recent period. It is important that international institutions join such platforms since their resources, capacity and fields of access are broader. The institution representative says, "I have added goals involving the establishment of non-official coalitions, platforms bringing together different civil society institutions to every project I have written in the past few years", stating that functions that such platforms should have, and how they should act needs to be considered:

I think that meetings where institutions that already meet regularly get together under a new name and expect a different result may be creating a somewhat vicious cycle. It is not for me to give advice to civil society. (...) We, who practice civil-societism professionally, having turned it into a bit of a career, could perhaps focus on setting the table, but not sitting at the table but on the side, to listen to them in order to reconstruct our own discourse, to learn from them and to have them debate to gain results.⁶⁸

66 Personal interview, Istanbul, 28 June 2019.

67 Personal interview, Istanbul, 28 June 2019.

68 Personal interview, Istanbul, 28 June 2019.

Volunteer Work

The professionalization of the field of civil society is much more distinct and visible in international institutions. Some of these institutions are criticized for their bureaucratization on a global scale, and the lack of connection with their members. In such institutions, the roles and responsibilities of various positions like membership, paid employeeship and volunteer support are all defined professionally. We observed two different approaches regarding volunteerism in the institutions we interviewed. One institution, in addition to project obligations and periodical work related to the international movement, also carries out some activities without funding, through volunteer work. The representative we spoke to states that, thanks to this, even at times when there have been problems related to projects and funding resources, they have continued such activities under all circumstances.⁶⁹ The other institution representative does not use the term "volunteerism" but underlines the overtime work, the work on the week-end, they have had to put in when they were under threat on an institutional level. The representative states that an extra effort is necessary to prevent such occurrences. The same institution representative explains that there was a period when they had difficulty finding staff: "We had five vacant positions, one or two people had resigned because they found it too risky to work with us. During that period, we couldn't fill those positions, people did not want to work with us at a human rights institution."⁷⁰ Professionalization and volunteer activity remain issues that need to be reviewed and reconsidered in the light of current developments. Such problems are emphasized not only by institutions active in the international field but also by the other actors of the field of civil society.

The moral motivation support provided by those working in this field to each other is perhaps more important now than ever. Especially those who do not have to suffer the direct results of oppression, those who have not been detained or tried, and those who do not feel the direct everyday threat of punishment, may trivialize or disregard the problems they are experiencing in person. However, as people we have met with have said, based on their own personal conditions, everyone is, to some extent, affected by this transformation. It is important to be aware of this and not underestimate the gravity of the situation one is experiencing.

69 Personal interview, Istanbul, 28 June 2019.

70 Skype interview, Istanbul, 3 July 2019.

Diyarbakır, Narrowed down by Conflict

With a population of 1 million 700 thousand, Diyarbakır has always been a political and religious centre for Kurds in Turkey. The city has experienced the gravest impact of the clashes that have continued for 35 years along the axis of the Kurdish conflict, and the city's civil society has also been formed under the influence of the conflict. Some institutions act to find solutions to problems directly caused by the conflict, or in order to contribute to the democratic solution of the Kurdish conflict. Language rights, enforced migration and its repercussions, impoverishment, cultural rights, and most recently, the refugee issue are leading agenda items. Although they may not act in matters directly related to the conflict, Kurdish identity and its consequences determine the context of the whole of civil society. In Nurcan Baysal and Şeyhmus Diken's work titled *Kürdistan'da Sivil Toplum/Civil Society in Kurdistan*, it is underlined that "almost all NGOs in Kurdistan side with a Kurdistanian viewpoint, and fearlessly express aloud that they are on the side of the Kurds' struggle for rights".⁷¹ The people of Diyarbakır constantly experience the impact of conflict in their everyday life, and have been politicized under the influence of this experience, and naturally, this has a decisive impact on the field of civil society in Diyarbakır.

For this study, we met with representatives of three institutions active in Diyarbakır. One of them is Vahap Coşkun, from the Diyarbakır Political and Social Research Institute (DİSA) founded in 2010 in Diyarbakır in order to carry out work on Turkey's economic, social, political and cultural problems, with the Kurdish issue first and foremost among them.⁷² The second person we met with is a representative of a research centre that carries out field research and reporting on political, social and economic topics. And the last person we interviewed is the representative of a rights organization that works more with conservative circles. All three people that we interviewed, independently of their current positions, have been involved for many years in the rights struggle as part of different institutions and organizations, and know Diyarbakır and

71 Şeyhmus Diken and Nurcan Baysal, *Kürdistan'da Sivil Toplum [Civil Society in Kurdistan]*, İletişim Yayınları, 2015.

72 Personal interview, Diyarbakır, 13 September 2019.

the region very well. Of course, Diyarbakır is a city that hosts institutions that carry out work in many different fields. Many institutions, from those working in the struggle against gender-based discrimination to those in the field of artistic freedom and freedom of expression, have been affected in different ways from the shrinkage experienced in the most recent period. Because of the necessity to limit our study, within the scope of this report, in Diyarbakır we only interviewed institutions involved in the struggle for human rights and produced knowledge, and carried out advocacy work.

When we asked the persons we interviewed to first describe in general outline the civil society institutions and actors that carry out rights-based struggles in Diyarbakır, all three first underlined the issue of extreme polarization. Institutions known for their proximity to the Kurdish movement, and Islamic conservative civil society institutions are the two main groups on the basis of their general political engagements. Especially since 2002, when the AK Parti came to power with the support of different Islamic and conservative circles, the political field in the region is dominated by the AK Parti and HDP (previously HADEP, DEHAP, DTP, BDP). It was an important theme that was accentuated in the interviews that if not the whole but a great part of civil society had disconnected from each other on the basis of these two political positions, and that the voices of the two poles of civil society often did not reach each other. With the intensification of the conflict in the most recent period, the chasm between the two poles of civil society deepened further, creating a situation where it became difficult for these two groups to get together even for practical purposes. Precisely at this point, let us underline that all institutions we interviewed described themselves as “independent”. However, as it was emphasized in one interview, “sometimes what matters is not how you define yourself, but on which side others see you”. A civil society representative working with conservative circles, underlined the fact that a new diversification among Islamic, conservative civil society had also begun to emerge following the divergence within the AK Parti in the most recent period.⁷³

Another noteworthy point in our discussion of the current situation of civil society in Diyarbakır – determined by Kurdish identity, over-politicized in general, and defined mainly by the two main paths of politics – was that the Gezi actions, mentioned in most of the other interviews, were not referenced at all. Although, with reference to the 1990s, our interviewees reminded us that the region was never a zone of freedoms, the period after the summer of 2015 and the end of the resolution process, is defined as the period when civic space began to contract.

The Possibilities Created by the Resolution Process and After

Society as a whole was paralyzed when in July 2015 the resolution process was effectively ended, clashes recommenced this time in urban areas, and security policies were increased with curfews implemented in the entire region. Curfews continue to this day although they are not as intense as they were during 2015 and 2016. According to the data of the TİHV Documentation Centre, in the period between 16 August 2015 and 1 July 2019, in 11 provinces, at least 51 districts a total of 369 official curfews were

⁷³ Personal interview, Diyarbakır, 14 September 2019.

declared. Diyarbakır is the province where the highest number of curfews have been implemented (214).⁷⁴ During the period of curfews, a high number of people lost their lives, the language of peace was swiftly abandoned, and the boundaries of what was previously possible to talk about and express were suddenly narrowed. It was precisely during this period, when the language of conflict dominated, that Tahir Elçi, Chair of the Diyarbakır Bar Association, was first targeted because he refused to describe the PKK as a “terrorist organization”, and then murdered during a press statement.

Tahir Elçi, the Chairperson of the Diyarbakır Bar Association, was murdered on 28 November 2015, as he was holding a press statement in front of Dört Ayaklı Minare [the Four-Legged Minaret of Sheikh Matar Mosque] which had been damaged during the clashes, in the Sur district of Diyarbakır. Tahir Elçi was an esteemed lawyer and human rights defender who was the bar chairperson, a member of İHD/Human Rights Association, a member of the Bar Associations Union of Turkey Human Rights Centre Scientific Advisory Board and a member of the TİHV Founders' Committee. A criminal suit had been filed against him after he stated, on a television program titled Tarafsız Bölge [lit. “Neutral Zone”] broadcast on the television channel CNN Türk on 15 October 2015, that he did not define the PKK as a terrorist organization, and he had been made into a target on mainstream media channels. Since Elçi's murder, a court case has still not been filed on the grounds that it has not been possible to determine the suspects. A report prepared by the London-based Forensic Architecture team in February 2019 and presented to the Diyarbakır Chief Prosecutor's Office, proposes that the police officers on the scene be assessed and investigated as suspects.⁷⁵ Almost a year after the report was presented, three police officers were formally identified as suspects, and on 9 and 10 October 2020, the investigating prosecutor took their statements. The investigation continues.

The Murder of Tahir Elçi

The name of Tahir Elçi who for many years carried out a struggle for justice and human rights and always retained his principled stance is kept alive in the Tahir Elçi Human Rights Foundation, established in Diyarbakır in 2019. The Foundation follows the path laid by Elçi to continue its activities in the fields of human rights and peace.

After the force of curfews which narrowed civic space by the use of arms, the declaration of a State of Emergency following the coup attempt that took place in the summer of 2016 meant that a new method was adopted, and this time, by closing civil society institutions and imposing restrictions on all types of political activity, the circumstances deteriorated to an even higher state of crisis. An assessment of the number of associations closed during the State of Emergency declared after the July 15 coup attempt reveals that Diyarbakır comes fourth after the 3 large cities of Turkey.⁷⁶ (You can find data related to closed civil society institutions in this report's section titled “Doors Closed, Doors Opened”).

⁷⁴ See <https://tihv.org.tr/16-agustos-2015-1-temmuz-2019-tarihleri-arasinda-ilan-edilen-sokaga-cikma-yasaklari/>

⁷⁵ See <https://forensic-architecture.org/investigation/the-killing-of-tahir-elci>

⁷⁶ See http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2018/04/Ola%C4%9Fan%C3%BC-st%C3%BC-Hal_17042018.pdf

Diyarbakır's civil society is used to restrictions imposed by the state. However, actors that were further empowered through means created by the resolution process, first experienced what the process could offer on hand, yet with the recommencement of the conflict, felt the impact of narrowing in a much graver manner. Diken and Baysal's work mentions how the field of civil society had broadened compared to the past, and how things that could not be discussed in the past could be talked about, describing the year 2014 when the research was carried out as a period of "healing".⁷⁷ Again, to use the words of the authors, wounds that "had not fully healed" began to bleed again in the post-2015 period. DİSA Chairperson Vahap Coşkun explains the impact of the end of the resolution process, and the influence of the previous period in the following words:

The most important development is the ending of the resolution process. If, despite all the turmoil, Turkey had been able to sustain the process and progress along the platform of democratic politics, then, civil society could also have continued to develop and contribute to the solution. In the context of civil society, the resolution process had two significant features. First, the peaceful and democratic environment encouraged civil society; matters that could not be discussed at all, or were only whispered, were brought out onto the agenda, and civil society organizations found the means to say more. The second is that the intense debates continuing in public space helped distil and mature the idea of peace.⁷⁸

Taking to the Streets

People we interviewed stated that the part of democratic struggle and civil society activities that spilled out onto the street has been almost entirely suppressed in Diyarbakır, too, as across Turkey in general. Civil society actors, as always, continue to act by taking certain risks on a personal level. However, this perception of risk and threat has spread across the whole of society today:

There is a sense that the field of threat has grown excessively. (...) And when you ask them, what are you doing, they respond, I don't actually have to do anything to feel threatened. Nowadays, the excessively violent interventions targeting street actions can result in people preferring to stay back. The plane of anxiety that has emerged regarding people constructing their own future is quite prominent.⁷⁹

The increase in the risks individuals take when participating in all types of democratic protest action or expressing their views, or the "emerging plane of anxiety" is also related, according to a civil society representative we met with, to Kurdish society becoming an "intra-system" society.

Three years ago, if, as a teacher, you took to the street and marched, the worst that could happen was that you would be tear-gassed; now, you are either detained for a long period, or you lose your livelihood. Detention now also means that you are subjected to recorded profiling, and that is how the lists for expulsions are drawn up. Or, you are detained and there is the possibility that you will be imprisoned for 500 days without seeing a judge, just like Osman Kavala. You may spend a year in

77 Şeyhmus Diken and Nurcan Baysal, *Kürdistan'da Sivil Toplum [Civil Society in Kurdistan]*, İletişim Yayınları, 2015: 19.

78 Vahap Coşkun, personal interview, Diyarbakır, 13 September 2019.

79 Personal interview, Diyarbakır, 13 September 2019.

prison and be released at the first hearing. Kurds are no longer a community outside of the system: they are public servants, they are shopkeepers, they have families and children. In other words, the price of taking to the streets has increased and the interest in street actions has dropped, the state has succeeded in criminalizing street actions.⁸⁰

The civil society representative that made this comment said that, precisely for this reason, they preferred to act as a smaller-scale group rather than a democratic mass organization. Not only street actions, but entering into a relationship via membership is perceived as a risk. Those who have the means prefer to support institutions by making material donations without becoming a member. As the representative of another institution that carries out reporting stated, cases where report writers have asked for their names not to be revealed have become more frequent.

A Change in the Law on Associations

According to the Regulation to Amend the Associations' Regulation, which was published in the Official Gazette to come into force on 1 September 2018, the names and surnames, Republic of Turkey identity numbers, profession and education statuses, date of acceptance to and leave/expulsion from membership and information related to all legal personalities have to be notified via the Associations Information System within 30 days of the date of the relevant procedure. This change was perceived as a breach of the Law on the Protection of Personal Data, while it was also interpreted as the profiling of association members.⁸¹ At the time of the writing of this report, a change to the Law on Associations no.5253 is being debated at the Grand National Assembly of Turkey, which would provide legal basis for this practice. The Directorate General of Relations with Civil Society published a statement when the proposal to amend the law was met with reaction, defending the change on the grounds that it was necessary to prevent memberships not in the knowledge of citizens and fulfil the requirements of participatory democracy.⁸²

The visible presence in everyday urban life of armoured vehicles, armed army and police units which you come across at every step in Diyarbakır pose a threat in themselves to civic space. According to the Research Report on Violations of the Right to Life That Took Place by Armoured Vehicle Crashes in the Years 2008-2018 in the East and Southeast Anatolian Region published by the İHD Diyarbakır Branch in July 2019, in the last decade, at least 63 armoured vehicle crashes took place, and 36 people, 16 of them children, lost their lives. After Şırnak, Diyarbakır is the city where the most incidents took place, and 30 of the 36 people that passed away lost their lives in incidents that took place after 2016.⁸³ This "armoured presence" which causes violations of the right to life is completed by the presence of security forces. In Diyarbakır, police and the army are everywhere. There is considerable intervention to meetings organized by institutions or organizations.

80 Personal interview, Diyarbakır, 14 September 2019.

81 See <http://www.sivilsayfalar.org/2018/12/27/sivil-toplum-fisleniyor-mu/>

82 For the statement of the Directorate General of Relations with Civil Society see <https://www.sivil-toplum.gov.tr/basin-aciklamasi-22-11-2019>

83 <https://www.ihddiyarbakir.org/Content/uploads/b1043412-4f2d-4ba4-968f-d595de2d989e.pdf>

You organize a human rights school, a load of people who never took part in any civil society activity turn up. But when the police comes through the door and asks, "What are you doing here?" even if you manage to smooth things over, for some who are there, this causes anxiety because of the sense, "Why did the police come here?" Or the Saturday Mothers... They cannot take step outside the door of the İHD building. In İstanbul, at least they can go out onto the street. That has changed, too, in the recent period: In the past, you may not have been able to leave the İHD in İstanbul, but here, at Diyarbakır İHD, you would not have been able to push people in. Now, the state suppresses resistance easier here. You cannot carry out a single action on the street.⁸⁴

At the end of the 2000s, the Saturday People/Mothers took their struggle against enforced disappearances outside İstanbul. The action held by the İHD Diyarbakır Commission for the Disappeared at Koşuyolu Park every Saturday was banned on its 499th week. Since the 500th week they have realized their actions inside the İHD Diyarbakır Branch. At the time when we held the interviews, the actions of families claiming that their children had been kidnapped by the PKK had begun in front of the HDP building. The media was showing considerable interest in these actions, and some artists travelled to Diyarbakır and took part in the actions in support. The civil society representative we interviewed discusses this situation as an indicator of the dividedness of civic space:

The state's job is to not discriminate between protestors, it is to provide them with equal opportunities. You have several [rights'] mechanisms operate for the mothers sitting in front of the HDP, while other mothers sit, not in front of a political party building but in a park, but you won't let them outside the door. We used to write reports on the period of conflict, yet since the declaration of the State of Emergency, we no longer can – we haven't been able to go to Nusaybin, for instance. We could not write curfew reports during the State of Emergency. As far as I can see, the state is insisting, thinking, "I have suppressed civil society, that's where they can stay, best if they don't raise their heads". That's why it doesn't allow your field to develop.⁸⁵

Changing Fields of Work

With the declaration of the State of Emergency, in the recent period, in addition to the closing of associations, resourcing problems also began to appear for projects carried out with financial support. While there was a serious flow of funding that allowed the establishment of many professional institutions in Diyarbakır, generally during the 2000s and specifically during the resolution process, it is now being said that these funds, although not cut off completely, are being reoriented towards different fields of support.

If the project you present has a political nature and touches upon the position of the current government, in recent times, that kind of project has not received funding. Providing funding to more sterile, less critical projects that do not include political arguments is easier for these types of bodies. After the declaration of the State of Emergency, organizations operating with funding faced serious difficulties. Some changed their content, focused on child development for instance, or with women's issues, but never including a single political suggestion. Yet both the child and the woman are political subjects, too.⁸⁶

84 Personal interview, Diyarbakır, 14 September 2019.

85 Personal interview, Diyarbakır, 14 September 2019.

86 Personal interview, Diyarbakır, 13 September 2019.

Vahap Coşkun, too, said that although they were independent from states, international funders did take the sensitivities of states into consideration, and operated in a manner that would not expose themselves to danger. He described the narrowing in the field of subjects that could be studied in the following words:

The possibility of working freely, on a subject of your choice, is narrowed down. This is because even the stronger funding institutions, in order not to draw the ire of the government, act in an overly cautious manner, and prefer to work on subjects that won't cause trouble. For instance, they stay away from issues directly related to the Kurdish problem, but prefer projects that focus on the problems of migrants and refugees, and especially the integration of Syrians. In other words, international funding institutions, in order not to become a target, turn towards issues prioritized on the government's agenda, like supporting housewives.⁸⁷

The increase in projects aimed at housewives was the first example that came to mind of all three people we met with in Diyarbakır when we were discussing changing fields of work. They said that this kind of project could be meaningful, and serve a good purpose by bringing together women from different ethnic belongings and identities. However, it was added that this work, too, was not spread across society, and that neither information about the initial organization nor the outcome of such projects was shared with the public. According to the people we interviewed, this is both because the performance of activities in fields that do not intersect in the now more prominent climate of polarization in Diyarbakır, and the dwindling effort shown by institutions working with funding to promote their work. This narrowing in the fields of work was a subject underlined in other sections, too, however, the fact that the Kurdish issue is considered particularly "dangerous" has of course affected actors in Diyarbakır that will inevitably touch upon this issue a lot more. The closure by State of Emergency KHKs/state decrees of associations that work in the field of humanitarian aid, and often with municipalities, indicates the boundaries of being considered "dangerous". In Batman, the Association for Sustainable Development and the Struggle Against Impoverishment, in Diyarbakır, the Sarmaşık Association for Sustainable Development and the Struggle Against Impoverishment and the Rojava Association for Cooperation and Solidarity, in Siirt, the Thousand Hopes Association for Sustainable Development and the Struggle Against Impoverishment and in Van, the Association for Sustainable Development and the Struggle Against Impoverishment were all closed by KHKs/state decrees. The fact that the vacuum felt after the closing of the Sarmaşık Association in Diyarbakır was highly tangible was a matter also voiced in our interviews.

After the Appointment of Kayyums/State-Trustees

As we have stated in different chapters of this report, the impact of civil society organizations active in Turkey on local or central decision makers is quite restricted. Recent state policies have further cemented this situation. In the specific case of Diyarbakır, although it has been stated that municipalities under the administration of the HDP and its antecedents have been more open to civil society representatives,

87 Vahap Coşkun, personal interview, Diyarbakır, 13 September 2019.

the appointment of kayyums/state trustees has closed that field as well. 94 of the 99 municipalities to which kayyums/state trustees were appointed in the period from 21 July 2016 to 20 March 2018, were municipalities under the administration of the DBP/ Democratic Regions Party [a fraternal party of the HDP]. In addition to the municipalities themselves, on 27 January 2017, a kayyum/state trustee was also appointed to the Southeastern Anatolia Region Municipalities Union.⁸⁸ An institution representative explained the deficiency in civil society access to the government precisely by emphasizing this point:

What executive power does the local authority have? For instance, municipalities have a field where they can produce policies that could solve many women's problems in the area through women's work, the appointment of kayyums/state trustees disqualifies such practices.⁸⁹

Likewise, Vahap Coşkun from DİSA states that, although he has recently finished a work that directly targeted municipalities, the appointment of kayyums/state trustees has rendered his work meaningless:

We, for instance, carried out a study on the civilian inspection of local administrations and the reflection of social demands at the level of local administrations. We prepared a report that analysed the work of Diyarbakır Metropolitan Municipality and DİSKİ (Diyarbakır Water and Sewerage Administration General Directorate) within this scope. Our aim was to collectively discuss this report with local administrators and civil society representatives and then present it to the public. However, just as we were organizing these meetings, a kayyum/state trustee was appointed and the entire report was wasted. Because, before all else, this new situation created a problem about which authority to address.⁹⁰

The Importance of Getting Together

Today, in order to close the gap caused not only by state pressure but also by polarization in society, there are efforts to bring people together around themes such as identity-based rights, or certain themes specific to Diyarbakır.

In such a difficult time, even coming together for its own sake is very important. But we used to get together with a focus on peace, the resolution process, etc. Yet we have also seen the drawbacks of that. After a certain point, actors, rather than disseminating their own institutional stance, began to criticize the opposite side. (...) The issue quickly evolves into an argument over political positions. Or they just don't come when they are invited. So it is more meaningful to gather Islamist NGOs, understand their problem, and then gradually organize the get-togethers.⁹¹

DİSA began to organize intellectual debates rather than discussions over recent politics:

We do not want to organize work that is entirely locked in on politics and current political developments. We strive to organize events that would help us understand

88 http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2018/04/Ola%C4%9Fan%C3%BC-st%C3%BC-Hal_17042018.pdf

89 Personal interview, Diyarbakır, 13 September 2019.

90 Vahap Coşkun, personal interview, Diyarbakır, 13 September 2019.

91 Personal interview, Diyarbakır, 14 September 2019.

different themes, the historical background in all its dimensions and actors. For instance, we discussed "The Republic's Construction of Identity in Diyarbakır" with Ercan Çağlayan, Diyarbakır's architecture and urbanization with Mehmet Atlı and Kurdish literature with Selim Temo. These activities drew and formed their own audience; a part of this audience is closely interested in politics while another part keep their distance to political issues.⁹²

It was stated that the fact that despite being a metropolitan municipality, the smaller population of Diyarbakır when compared to Istanbul, meant that its field of civil society was narrower, and that this prevented the deepening of the gap between individuals and institutions:

Although ruptures develop rapidly, in terms of civil society actors, the fact that people in the region personally know each other and have previously worked together, prevents institutional structures from completely losing their ties, even if it is via personal links, or weaker links. And that is how they can come together when there is a possibility to discuss solutions. But only when there is the suitable environment for it...⁹³

92 Vahap Coşkun, personal interview, Diyarbakır, 13 September 2019.

93 Personal interview, Diyarbakır, 13 September 2019.

As the Field for All Kinds of “Expression” Narrows...

In the period that began with the bomb attack targeting a public rally of the HDP in Diyarbakır, two days before the 7 June 2015 General Election and lasted until the 1 November (2015) elections, massacres in different places like Suruç, Ankara and Sultanahmet that resulted in massive losses of life and the return of daily clashes with the collapse of the resolution process created the tendency to stay away from crowded public spaces. Both this anxiety, and in some cases, a period of mourning, meant that various culture and art activities were either cancelled or postponed. The incident that had an even deeper impact on the world of culture and art was the State of Emergency declared following the failed coup attempt that took place on 15 July 2016. Article 11 of the Law on State of Emergency,⁹⁴ dated 1983, contains provisions that enables the suspension of individual rights and freedoms, and thus creates various negative outcomes for many institutions and activities in the field of culture and art.

The first KHK/state decree was issued on 23 July 2016, and with KHKs many institutions of culture and art were closed, periodicals were either withdrawn from sale or their printing was obstructed. Many artists and writers who also worked in academia and had signed the petition titled “We will not be a party to this crime!” were discharged from their positions; with the removal of academics deemed critical of the government, the teaching staff at relevant departments changed in character. Along with many publishing houses, the journals Evrensel Kültür, Tiroj and Özgürlük Dünyası

94 For the Law on State of Emergency no.2935 <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2935.pdf>
For English <http://www.judiciaryofturkey.gov.tr/English-version-of-State-of-Emergency-Law-available-on-our-website>

were also closed. The Antakya and İzmir Ayışığı Art Centres and the İzmir Yenikapı Theatre⁹⁵ were temporarily closed by KHK/state decree. writer Aslı Erdoğan and linguist Necmiye Alpay, members of the Özgür Gündem Newspaper Advisory Board were arrested. Writer and journalist Ahmet Altan, who was arrested within the scope of the investigation of the 15 July coup attempt, remained in prison as this report was being prepared.

Other than instances when the State of Emergency Law was directly applied, the aforementioned period was also the scene of arbitrary practices on the pretext of the State of Emergency, and decisions that amounted to self-censorship, fuelled by the general social and political climate. Many activities like concerts, plays, panels and festivals planned at universities were prevented by administrative decisions. The atmosphere of political repression also egged on "civilian" lynching, like raids on publishing houses, beatings of writers and meat cleaver attacks on concert venues. The pro-government media made reports that directly targeted certain artists with opposition views.

The Kurdish provinces felt the repression in a much more devastating manner in this field as well. The closing through KHKs/State Decrees of, in addition to magazines, newspapers and periodicals, also of institutions such as culture and art centres, the changing of activity programs at municipalities where kayyums/state trustees have been appointed, cancellations through governorate decrees have all led to cultural desertification and the withdrawal of the Kurdish language from public space. Even the Kurdish children's television channel Zarok TV received a fine from the Supreme Board of Radio and Television for broadcasting two Kurdish songs.⁹⁶

SUSMA, the Platform Against Censorship and Self-Censorship was founded on 1 September 2016. With the support it has received, first from the MATRA programme provided by the government of Netherlands, and since 1 December 2017, under the joint-execution of the P24 and Article 19 associations and within the framework of the European Commission's Support to Civil Society Networks and Platforms Program, SUSMA archives freedom of expression violations in the field of culture and arts. Cases SUSMA compiles from open sources have been published as reports for the periods December 2016-17⁹⁷ and December 2017-18.⁹⁸ The end of the State of Emergency has led to a slight decrease in density, however interventions to this field through legal, administrative or arbitrary practices continue today.

Films with a High Potential of "Undesirability"

This year, the 12th edition of the Documentarist Istanbul Documentary Days is being organized, and since the organization focuses on the kind of documentary with a high-

95 Nazlı Masatçı, an actress at Yenikapı Theatre, was arrested on 30 January 2019 on charges of "propaganda of a terrorist organization".

96 The Supreme Board of Radio and Television gave Zarok TV a monetary fine that corresponded to 2%-5% of its advertisement income, and a broadcast suspension for five programs for violating the principle that broadcast "cannot praise or encourage terrorism, cannot make terrorist organizations appear powerful or in the right, or cannot reflect the forbidding or deterrent aspects of terrorist organizations".

97 http://susma24.com/wp-content/uploads/2019/07/Tu_rkiye_de_Sansu_r_-ve_Otosansur_ENG.pdf

98 http://susma24.com/wp-content/uploads/2019/07/susma_rapor_en_2018.pdf

er potential of “undesirability”, it constitutes a good example to take a closer look at the field of film where censorship and repression are most experienced and visible. The Avrasya Art Collective Association that realized the festival in 2008 for the first time with a program that was merely a quarter in capacity of what it is today, and at a single venue, also organizes, other than Documentarist, the Which Human Rights? Film Festival and Saturdox.

We spoke to Necati Sönmez, who is a founder of Documentarist, and part of the small team that continues to organize the festival. Although they were financially supported by the Directorate General of Cinema at the Ministry of Culture during their first year, when they had no experience at all, he finds it telling that all their applications after that were rejected.⁹⁹ “The increasing partisanship at the Ministry of Culture leaves an organization like ours standing absolutely no chance,” says Sönmez, adding that they gave up on filing applications at their seventh year. Since they have no regular supporter, they commit a great part of their energy to look for funds from scratch every year. They first apply to embassies of the countries of the films they screen. For the last two years, they had received support from the Open Society Foundation, so the withdrawal of the foundation from Turkey naturally had a negative effect. For instance, when we held our interview, there were three weeks left for the festival to begin, but as they were still waiting for answers for their funding applications, Sönmez could not be sure whether they would be able to screen the program they had already announced. Then, they did receive a positive response from the European Endowment for Democracy (EED) and the festival went ahead. When this state of uncertainty, to which they have been forced to get used to over the years, combines with other challenges caused by increasing political oppression in recent years, it has become even more difficult to realize the festival. The second significant problem is the decrease in the number of movie theatres to screen films. The cause for this is not only the neoliberal facts of the industry that allows only theatres that screen popular films the right to survival, but also the political concerns of certain movie theatre owners. Another issue is the “depressive atmosphere” brought on by the general political atmosphere, and the viewer that has “withdrawn”:

In the last four or five years we have witnessed how an atmosphere of fear has dominated the cultural market. The documentary films we screen, and especially those from Turkey, touch upon a number of sensitive issues. We screen films that other festivals would not dare to screen. While the dispute over the Eser İşletme Belgesi/Intellectual Work Operation and Distribution License continues, we did not lay that down as a condition. Screening films that had not been “filtered” could strike fear in theatre owners. We have also come across similar reservations in public spaces or social democrat municipalities; we have witnessed how certain criteria imposed by the government have spread to such areas as well. Some private venues where we wanted to hang our posters were scared. There have been other cases in which institutions that provided financial support before have given up for the same reason. Since Gezi, such cases have gradually increased.¹⁰⁰

99 Necati Sönmez, personal interview, Istanbul, 21 May 2019.

100 Necati Sönmez, personal interview, Istanbul, 21 May 2019.

For every work of music and cinema to be registered at the Directorate General of Intellectual Rights at the Ministry of Culture and Tourism and receive an Intellectual Work Operation and Distribution License is in fact a requirement brought to protect the rights of the producer. However, the imposition of this document to documentary films, which have no commercial screenings, too, and to form, in this way, a controlling structure, unfortunately was also adopted, over time, by many festivals as well. The transformation of an assurance of rights into a censorship mechanism did actually begin before the period we focus on in this report, however, during this period it increased its impact by almost becoming the rule. So much so that, although this condition has been removed from the new law, some festivals still require it as a "cautionary" prerequisite. Besides, with this law¹⁰¹ that came into force on 30 January 2019, it is quite possible to operate the power given to the Cinema Films Classification and Assessment Council as a vehicle of censorship. The council will assess the films produced within the country or imported before they are entered into commercial circulation or presented for screening. And this means that the council can not only determine the age classification for the audience, but also prevent the screening of films not deemed "suitable".

Directors on Trial

Following the narrowing of the field of freedom of expression in recent years, some directors have faced court cases related to their films. Documentarist has dared, under the heading "Censored Films" to screen both these films and films that have failed to receive Intellectual Work Operation and Distribution Licenses, and for them, Bakur has a special place. The documentary directed by Çayan Demirel and Ertuğrul Mavioğlu was shot during the resolution process, however, with the recommencement in 2015 of clashes, a case involving an accusation of "terrorist propaganda" was filed against the directors in 2015. Demirel and Mavioğlu were sentenced to 4 years and 6 months imprisonment each in July 2019.

The screening of Bakur within the scope of Documentarist took place a week after the June 7 election, and therefore, at a time "when the optimistic mood due to the election results continued", at the Şişli Kent Movie Theatre. The film had been removed at the last moment from the program of the Istanbul Film Festival, because of an official note from the Ministry of Culture and Tourism General Directorate of Cinema to the Istanbul Foundation for Culture and Arts "reminding" the foundation of the necessity of an Intellectual Work Operation and Distribution License for the films they were to screen, and this had been met with a great reaction from the public. Sönmez states that they considered not the possibilities like a ban on the highly-popular screening within the scope of Documentarist, the obstruction of the screening, or the detention of the festival team, but the possibility of a provocation. "If it were today, we would have thought of all of that. Because all of it did actually happen later," he adds.¹⁰² In fact, more happened. For instance, along with Veysi Altay, the director of the documentary Nû Jîn, which tells

101 To use its full name, the "Law on the Amendment of the Law on the Assessment and Classification and Support of Cinema Films".

102 Necati Sönmez, personal interview, Istanbul, 21 May 2019.

the story of three women who fought against ISIS in Kobani, Dicle Anter, a director of the Yılmaz Güney Theatre Hall in Batman where the film was screened, was also tried. Anter was sentenced to 2 years and 1 month imprisonment, and Altay to 2 years 6 months imprisonment. The trials of Kazım Öz, director of *Zer*; of Özyay Şahin, who is accused, among other accusations, for being the cinematographer of the documentary *I Flew, You Stayed*; and of Kutbettin Cebe, director of *Roza, The Country of Two Rivers*, continue.

The whole process also brought us a new source that follows such cases. Founded in 2001, *Altyazı* is one of the oldest film magazines in Turkey, and when it lost an individual source of support it had received since its foundation, it took a brief intermission and in March 2019 made the decision to continue as the *Altyazı Cinema Association*. The international funds they benefit from as an association both provided financial sustainability and enabled them to expand their fields of activity in a way that they can problematize the challenges they have faced. In addition to organizing activities that “develop thought on cinema” at the association centre, such as panels, seminars and film screenings, they also began to prepare a publication that focuses solely on the field of freedom of expression in cinema. Supported by EED, and distributed with *Altyazı* free of charge at many cinema venues, *Fasikül: Özgür Sinema*¹⁰³ aims to “bring visibility to critical cinema practices and especially documentary cinema which has faced significant restriction on its access to audiences in recent years, and to contribute to the dissemination of the voice, critical practices and problems of filmmakers and collectives that continue to work under risk and have been condemned to invisibility in the mainstream media”.¹⁰⁴

According to the report¹⁰⁵ dated 20 March 2018 of the Human Rights Joint Platform, at least 199 media, print and distribution companies have been closed by KHKs/state decrees issued during the State of Emergency. Only 25 of these decrees were lifted later. During the same period, 20 periodicals and 30 print-houses/distribution companies have been closed down, and with KHK/state decree no. 675, a publishing house was seized. In their report that examines the extent of shrinking of the field of expression, that had begun to narrow after Gezi in 2013, in the aftermath of July 15 [2016], Yaman Akdeniz and Kerem Altıparmak¹⁰⁶ stated that “penal law has turned into the fundamental device of silencing expression in Turkey”.¹⁰⁷ Legal experts revealed that a similar systematic approach was in operation in the violations of “the right to express and disseminate thoughts and opinions”, “freedom of the press and information” and “freedom of science and arts” rights, all under constitutional protection.

103 <http://fasikul.altyazi.net>

104 Necati Sönmez, personal interview, Istanbul, 21 May 2019.

105 http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2018/04/SoE_17042018.pdf

106 Association of Freedom of Expression was founded in 2017 with the initiative of Yaman Akdeniz and Kerem Altıparmak. The association aims to provide legal assistance to those whose freedom of expression has been violated or is threatened, and for this end, to carry out work including research, training, national and international collaboration and to stand in solidarity. For their 2018 report revealing the perilous state regarding internet censorship see https://privacy.cyber-rights.org.tr/wp-content/uploads/2019/06/EngelliWeb_2018.pdf

107 Full title of the report prepared for English PEN: Turkey: Freedom of Expression in Jeopardy/Violations of the rights of authors, publishers and academics under the State of Emergency. https://www.englishpen.org/wp-content/uploads/2018/03/Turkey_Freedom_of_Expression_in_Jeopardy_TUR.pdf

Economic Crisis Added on to Political Repression

When we add to this picture about “expression” in the general sense, the structural problems of the industry and the economic crisis, it is clear that independent publishing, whether as print press or as an internet medium, has become even more difficult in recent years. The number of media that enable their economic sustainability through national and international funds, like Altyazı, Bianet and Medyascope, have increased. The team we interviewed for this report¹⁰⁸ has published, since the mid-1990s, politically-focused weekly or monthly periodicals, or magazines that have taken a political view of music, culture and art. It is possible to make a series of points regarding the decline of print publishing across the world, however a drop from 15 thousand readers in the 1990s to around three thousand now, also shows us that the publishing of periodicals requires persistence in the face of great challenges.

In their long past of publication, these periodicals also faced court cases especially for articles on the Kurdish issue. The persons responsible have been detained, they have received delayed prison sentences or pecuniary penalties. They summarized their view of this as the price paid for “not being Kurdophobic”; but they also express that neither then nor now, they do not think about such a price when they work.¹⁰⁹

The shrinking and metamorphosis of mainstream media in Turkey, the unjust distribution network that has resulted in the closure of many independent magazines, and the unsustainability of internet publishing were already problems in the field of the press. At no stage of their publishing life did the core staff manage to make a living only from publishing a magazine. Earning an income from other work was a precondition to sustain the magazines. The economic pressure that has increased with the recent crisis has now begun to create even more difficulty than political pressure for magazines. Paper and printing press expenses are foreign currency indexed, and they say that this makes sustainable journalism an even greater mystery for them.

The solution they came up with at this point was to form an association, to apply to and benefit from certain funds, and by this way, secure a position that enabled them to pay royalties to writers and thus enter into solidarity with journalists that could not remain in the mainstream. The use of funding becoming an issue in itself may seem secondary, however, the fact that independent publishing or culture and art activities now require “funding” has become an important heading of the most recent period, and especially among more politically-oriented groups.¹¹⁰ The magazine team we interviewed summarizes the debate as follows:

For cultural, ideological and ontological reasons, we did not want to hold back from our publishing activities, but we could no longer bring out the magazine. The only reason we began to look for funding was to keep the production running. During the

108 Personal interview, Istanbul, 28 May 2019.

109 Personal interview, Istanbul, 28 May 2019.

110 A similar mood can be observed in the statements of civil society organization representatives in the 6th chapter, focusing on “forced migration”, these institutions continued their activities under a new name after being closed by KHK/state decree. For them, too, using funds was the “most troubling aspect of the State of Emergency period”.

liberal years when relationships with the EU were widespread we didn't have such intentions, we didn't prefer it. We were accused for this as well; this is perceived as a crime by the left in Turkey. The independence of our word comes first. If the funding you receive determines your ideological stance, or what you have to say, then that is problematic. This hasn't changed, it was so then, and it is the same now. Our publication is for the public, our content includes unions, resisting workers, the women's struggle and the LGBTI movement. It is, of course, important, which fund you choose.¹¹¹

They see the EED funding they currently prefer to benefit from as the public money of the EU, the "money of the European working class". They also describe the Rosa Luxemburg Foundation, which has organic ties to Die Linke, a left-wing party in Germany, as an "institution with longstanding intellectual ties".

Chess Moves, Risk Calculations

Both for Documentarist and the periodicals we interviewed, the ability to carry on their activities is now their main focus. They spend the greatest part of their energy to find financial resources, and learning and sustaining its bureaucratic aspects. At the same time, they have to continue without forgetting about political pressure. The magazine's editorial team mentions another skill that they had to develop at this stage: risk calculation.

If even Twitter users are anxious, we can't say there is no risk. We have never been interested in mere propaganda. And although we do not hold back from the subject matter we will present, we know that we live in a country where raids are carried out on 17-year-olds homes because of what they have written on Twitter. We wouldn't want to hurl ourselves into the lap of some prosecutor. We have to calculate what risk to take. Back in the day we made an Erdoğan-Gülen cover. We know that this cannot be done today.¹¹²

Necati Sönmez thinks that the film industry has not stood the test well during this period, and he explains the similar process they experienced by comparing it to chess moves:

What has happened has not changed our criteria for choosing films, and especially not regarding Turkey. We haven't left a single film out of our program saying "This will get us into trouble". I don't know whether this qualifies as self-censorship, but this has happened: After we prepared our program, we have calculated which specific venue would cope with screening which film, and we have changed venues according to that. We treated this as a kind of chess game we were playing in order to screen the film. But of course, there is a limit to that as well.¹¹³

111 Personal interview, Istanbul, 28 May 2019.

112 Personal interview, Istanbul, 28 May 2019.

113 Necati Sönmez, personal interview, Istanbul, 21 May 2019.

Doors Closed, Doors Opened

The 12 September 1980 military coup, with its impact on society that has continued since and the difficult-to-repair damage it has caused, remains a dark stain in the history of Turkey. Although it is difficult to access, even today, official figures pertaining to that period, there is a “civilian” record of policies targeting the prevention of all manners of political activities and social participation. During the coup period, 650 thousand people were detained, in 210 thousand filed court cases, 230 thousand people were tried, 30 thousand people were discharged from their jobs for being “undesirable”, unions were closed, their properties were seized and the activities of 23 thousand 677 associations were halted. This meant almost all existing associations at the time.

The State of Emergency declared after the coup attempt on 15 July 2016 set the scene for interventions towards civil society that sought to emulate 12 September. With KHKs/state decrees, 1767 associations, foundations, unions and federations were closed.¹¹⁴ According to the 31 August 2017 dated report prepared by the Human Rights Joint Platform, following appeals, for only 88 of the closed 1600 associations the ruling was lifted.¹¹⁵ In the updated version of the report published on 20 March 2018, the number of associations that remained closed was 1419.¹¹⁶ The same report stated that with the KHK/state decree no.667 dated 23 July 2017¹¹⁷, 1125 associations were closed

114 For a news report assessing the two years following the coup attempt prepared on the basis of the Official Gazette: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44799489>

115 http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2017/09/OHAL-Durum-Raporu_31Agustos-2017.pdf

116 http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2018/04/SoE_17042018.pdf

117 “Private or foundation-linked health institutions, private education institutions and private dormitories, foundations, associations, foundation-linked higher education institutions, unions, federations and con-

for ties with “FETÖ/Parallel State Structure”, and that later closing decisions by KHK/state decree mostly targeted rights-based associations working in the fields of human rights, women and children.¹¹⁸ Kurdish institutions working in different areas, from impoverishment to cultural heritage, form a significant part of closed institutions. The closing of, for instance, institutions like the Human Rights Research Centre, the Progressive Lawyers Association, the Mesopotamia Lawyers Association, the Van Women’s Association, the Kurdish Institute and Sarmaşık Association (lit. “Ivy”, Association for the Struggle Against Impoverishment and Sustainable Development) creates the impression that the coup attempt has been used as an opportunity to intervene in the activity of organizations that had already been deemed “undesirable” from various viewpoints in the eyes of the government.

The impact of this political intervention on associations, and their short- and mid-term strategies for the future have been different. Perhaps because they work in the field of children’s rights, which may appear unrelated, first the halting of the activities by the Ministry of Interior of Gündem Children’s Association along with 370 other associations within the scope of the State of Emergency Law in November 2016, followed by its closure with KHK/State Decree no.677 on 22 November, created amazement in some circles.

A Different View of Children’s Rights

Ezgi Koman, as founder and board member of Gündem Children’s Association that began its activities in 2005 in Ankara, says that their different viewpoint regarding children brought them together at this association. The fact that - when carrying out lobbying activities in order to influence public policy, our field research, or preparing reports - they treated every issue related to children within a political framework meant that they stood at a different point regarding children’s rights in general as well:

We had a perception that set us apart, especially regarding our approach to conflict periods. That was our greatest source of motivation, because it influenced not only our view of children’s rights violations in conflict areas, but our view of the subject as a whole.¹¹⁹

This had various outcomes. For instance, when, regarding the incidents that took place on 28-31 March 2006 in Diyarbakır, their press statement titled “We Are on the Side of Children, We Are the Third Side” was deemed not to be sufficiently on the side of the state, they were excluded from certain networks.

Koman refers to the period until 2015 as years when they could work comfortably, because they could carry out projects both with different NGOs and with the public administration, and also because civil society was developing in the general sense:

federations, not included on the appended list, with membership, connection or contact with structures, formations or groups that are determined to constitute a threat to national security or with terrorist organizations are closed by the proposal of the commission to be formed by the Minister at relevant Ministries and the ratification of the Minister. Provisions of sub-article 2 are also applied to institutions closed within this scope”. Article 2 of the State of Emergency decree dated 23 July 2016 no.667.

118 http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2018/04/SoE_17042018.pdf

119 Ezgi Koman, Skype interview, Ankara, 11 October 2019.

Today, by coincidence, I was given the notes of a meeting I attended in 2012. The directors of a lot of prisons were there, and I was the only civil society representative. And we spoke so much... About Pozanti, about torture... Yes, there was still some resistance on their part, but it was possible to speak, and to reach conclusions. Today, of course, that kind of relationship no longer exists, you can't even sit at the same table.¹²⁰

During the Gezi resistance, Gündem Çocuk had prepared materials to inform children both about their rights and what they should look out for regarding the actions. And during the resolution process, with the motto "If a true peace is to be built, children must be part of it", they tried to imagine how children could take part in the process, both with the Kurdish Movement and other NGOs. The association took part in the Democracy and Peace Conference,¹²¹ and organized workshops with children. Then, the association wanted to prepare a report in Van by interviewing children both from families in the Kurdish movement and families who had lost a relative who was military personnel. However, they were not able to interview children from military families. In 2015, the Peace for Children Initiative, of which the association was a coordinator, was signed by more than 100 civil society organizations, from Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği [Association for the Support of Contemporary Living] to KESK [Confederation of Public Workers' Unions].

When in the summer of 2015, the political climate changed rapidly, the Peace for Children Initiative was among the first who went to Diyarbakır, where clashes had begun. "There was such diversity, on the one hand, they were very difficult times, but we felt very powerful on the other hand," is how Koman describes those days.¹²²

Different Moods Brought on by the Closing of Institutions

In addition to their intervention in cases like the child abuse case in Karaman,¹²³ and the Peace for Children Initiative, another activity that they consider to have led to the order for their association to be closed down, was the Cizre Report. In the report that they prepared with İHD, TİHV, the Trade Union of Employees in Health and Social Services (SES) and the Diyarbakır Bar Association during the period of curfews, they took on the responsibility of preparing the section on children.¹²⁴ After the report was published, they found out that the General Staff had issued a complaint against them along with the other human rights organizations; as for the inspection initiated by the Interior Ministry, it was cut short with the declaration of a State of Emergency, because the inspectors had also been expelled. Before the second team of inspectors could complete its report, the ruling for closure arrived.

120 Ezgi Koman, Skype interview, Ankara, 11 October 2019.

121 The aim of the Democracy and Peace Conference, the first of which was held on 25-26 May 2013, was to observe the resolution process, and to include in the process the ideas and proposals of organizations from different sections of society so that the negotiations commenced between the state and the PKK could be successful. The second conference was held in October 2014. The third conference was held in September 2015, when the conflict had recommenced, and the conference issued a call for peace.

122 Ezgi Koman, Skype interview, Ankara, 11 October 2019.

123 At the first hearing held on 20 April 2016, 54-year-old class teacher Muharrem Büyüktürk charged with the abuse of ten male students at student dormitories of the Ensar Foundation in Karaman, was sentenced to 508-years-and-3-months imprisonment.

124 See <https://en.tihv.org.tr/79-day-curfew-cizre-field-report/>

We were so intensely busy during that period that even though we were considering possibilities, we hadn't actually assessed what closure exactly was. Then we realized. Once your legal entity is seized, your wings are clipped. For more than a decade, you have an instrument, an association, a clear discourse, style and method, then suddenly, you cannot use them anymore. You have to develop new tools, and you have to be fast. We are still assessing it now, we were unable to act fast, we failed to draw a common trajectory. Everyone felt the impact in a different way, on the Board, or among member friends. I know some other institutions that were closed, they were able to rapidly form a new structure. We failed. During the toughest period we felt at our strongest, yet with the closing, a new, grave period began. Not only from our viewpoint, it also weakened the movement. There is something else I should add. This was, to some extent, the way the West was affected. After the clashes ended, today, for instance, a very powerful children's rights movement has formed in Diyarbakır. They have carried out work towards healing, aimed at trauma treatment. I don't know if it is right to divide the movement into two like this, but perhaps it is, because this was what we experienced.¹²⁵

Following the closing of the institution, all their work was left unfinished, including a long-term-project to be carried out within the scope of the protocol they had signed with the Ministry of National Education. The severe impact experienced at a personal level made it impossible to carry out collective work anew, yet they did not stop. The core team, and many individuals from their close circles continued to work in the field. An empowering solidarity which Koman finds very important was formed. For instance, they continued reporting under the roof of TİHV;¹²⁶ İHD opened its administrative boards to them; and for their currently-continuing legal procedures they received support from lawyers' groups. Despite all this, Koman can't help but mention the NGOs that erased their names from various networks after they were closed, and stopped consulting their expertise.

Koman believes that this solidarity is linked to the experience of human rights organizations, their "political" treatment of matters, and the fact that "this was not the first time they met difficulty". She also thinks that the way certain associations experienced being closed down was determined by these factors:

Organizations that have a political mind-set, or are already part of political networks got over being closed easier. Smaller organizations with a smaller number of staff, when they faced force, they dispersed easily. Then there is this: Civil society is perceived as a thing for milder times, milder climates. The experience accumulated by human rights organizations has not been transmitted to the other side. We were like that, too. We hadn't thought what it would mean to defend children during difficult times. We had no knowledge, or preparation for an emergency.¹²⁷

Koman states that she has no desire to continue activities as Gündem Çocuk if circumstances were to change, and that personally, she perceives Gündem Çocuk not as an aim but as an instrument. She adds that she has the motivation to establish the

125 Ezgi Koman, Skype interview, Ankara, 11 October 2019.

126 The title of this extensive memorandum that serves as a report was: "Gündem Children's Association Was Closed 365 Days. Children's Rights Violations in Turkey Continue!" #365Gün365İhlal. <https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2017/11/365Gunde365İhlal.pdf>

127 Ezgi Koman, Skype interview, Ankara, 11 October 2019.

systematic structure she finds important and needs, and that they are already working towards this.

Swift Alternative Creation

As the story of the closing of the Gündem Children’s Association happened in this manner, there were others who experienced the same decree in different ways. For instance, Özgürlükçü Hukukçular Derneği/Association of Lawyers for Freedom and Mezopotamya Hukukçular Derneği/Mesopotamia Association of Lawyers decided to continue their legal struggle as the Platform of Lawyers for Freedom. Çağdaş Hukukçular Derneği/ Association of Contemporary Lawyers made an application to the Provincial Directorate of Associations and regained its legal entity in October 2019. Many women’s institutions like Van Kadın Derneği/Van Women’s Association and Muş Kadın Çatısı Derneği/Muş Women’s Roof Association could not return to their interrupted activities.¹²⁸

It is important to take a closer look at the story of an association, as Ezgi Koman stated that acted swiftly, set itself a new path, and looked at its activities and existence from a more political framework. This association was closed with the same KHK/state decree, and was founded in the late 1990s when there was intense migration to Kurdish provinces due to forced village evacuations, by a group formed mostly of victims of forced migration. The primary aim of these associations, founded in different cities to meet under the same roof, was to create a network of cooperation and solidarity. Over the years, this aim expanded to include activating national and international mechanisms regarding any issue related to forced migration, carrying out academic studies and gathering data. In the early 2000s, there were cases where they were tried for their activities; they took a case where they were sentenced to the ECtHR and won. Generally, they define the period from 2004 to 2015 as a period when they could carry out visits to Parliament and work in the field. They weren’t too surprised to be closed by KHK/State decree, and in a short period of time they were able to file an application to open an association under a new name. Although they were not a continuation of the old association in the legal sense, this was an alternative solution to continue work.

The association representative we met with was also a victim of forced migration and has worked at the institution for three years. The representative thinks that, in the acceptance of their new applications during the State of Emergency at a speed that surprised them too, their choice to express their topic as “migration” rather than “forced migration” must have played a role. In general, migration, because of the Syrian population in Turkey, during the period we discussed the narrowing of civil society, remained a field less affected.

To work by following the path of a closed association, if not in the legal but in the actual sense, and with the influence of past experiences of civil society organizations focusing on the Kurdish issue, necessitated that they worked in consideration of the

¹²⁸ How gender-focused civil society organizations have been affected by the post-2015 narrowing of the space of civil society is explained in detail in the chapter titled, “From a Gender Perspective”.

possibility of being closed again. The association representative states that they see it as a further form of resistance to predict problems that may arise and "find ways to wander around the back". The representative describes working conditions that force them to become migrants themselves as they work on migration:

For instance, when we carried out field work in Cizre, we didn't wear the same clothes for two days in succession. We didn't visit the same neighbourhood on following days. Once we heard they had asked after us in a certain neighbourhood, we didn't go out for two days. We entered our records into the computer at once and sent them away. The reason we did not get caught was because we played hide-and-peek. In other words, we are aware of the conditions. We work on migration; we live as migrants ourselves. We do not even keep printed reports and books at the association. Like turtles, we carry the association on our backs to keep it alive.¹²⁹

Working in a "Mine Field"

They hand-distributed a book they prepared, without entering any networks of distribution. They refused all proposals for news reports, interviews and television programs, too, because they preferred not to be visible during that period. Although the institution has been through very challenging periods in the political and social sense, the association employee nevertheless describes the period from 2016 to 2019 as exceptionally "problematic". However, the political culture they are rooted in prevents them from treating this as a grievance on an individual level.

We work as if we are walking across a mine field. From the outside, it may appear as if we are under conditions that psychologically suppress us, yet the depth of the pain in the field we work reduces the significance of our own psychology to meaninglessness. We were born into this political atmosphere after all, we were shaped by it. Perhaps, what was actually exceptional for us was the period from 2004 to 2015. In fact, our work narrowed during that period. We did not know what to do when there was no mechanism of oppression, when we didn't feel suffocated. It may sound strange but it is true...¹³⁰

Apart from the threat of being closed or facing prosecution again, another issue they faced difficulties in during this period was using funding. The association survived through volunteer work from the very start, but after it was closed, it began to benefit from EU funds and grant programs on a project basis to continue its activities. They are currently using EU funding for a project they began in 2017 and will end in 2020. The association representative states that the debate they had both among themselves and in their close circle has been the "issue that psychologically affected us more than anything else during the State of Emergency", adding that they will decide later whether they will apply again for the period after 2020.

What matters more than the institutions that provide funding is our own limitations. We are talking about an association that didn't operate with funding or grant support for twenty years, carried out its activities without any support; and now we are suffering the pangs of this transition, or this process of failing in this transition. When

129 Personal interview, Istanbul, 31 May 2019.

130 Personal interview, Istanbul, 31 May 2019.

you receive funding, you have to carry out, at least some of your work, with a different perspective. You have to write reports, you have to keep accounts accordingly, there are certain procedures. But this period stands out especially for the chasm it has opened up in terms of the viewpoint. We are, after all, a Kurdish institution; yes, there are other Kurdish institutions, but those other than us do not work with funding. Funding and grants may have enriched our field of work, but it has also created an imbalance between institutions. We are now suffering from that imbalance. The professional work of some may come to mean others working less willingly.¹³¹

131 Personal interview, Istanbul, 31 May 2019.

Foreign Funding Institutions and Partner Institutions

There are different bodies that financially support civil society activities in Turkey. The largest and best-known is the European Union. Since 1999, when Turkey was officially recognized as a candidate for full membership to the European Union, the relationship between the government in Turkey and Brussels has been managed by the European Union Delegation to Turkey. One of the significant priorities among financial aid during the accession period to the EU is aid to civil society. In addition to financial funding before accession, there are other support programs including EU programs that aim to increase communication between EU member states and candidates, the European Instrument for Democracy and Human Rights program and Sivil Düşün for which the Delegation is directly responsible. Other than these, foundations linked to political parties in Europe with office in Turkey or not, Embassies-Consulates and foundations linked to private persons or companies with centres in different countries are among institutions that provide financial support to the field of civil society.¹³² While some of these institutions only provide financial support, some others act in partnership with institutions in many different ways, from running programs to providing specialist sup-

¹³² For a guide book containing detailed information about funding institutions prepared by the Civil Society Development Centre, see http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/t/u/turkiye_deki_stk_lar_icin_fon_rehberi.pdf

port. These support mechanisms also serve to establish links between civil society actors in Turkey with international institutions and related individuals.

All these institutions, regardless of their legal status and the call methods they employ, first determine their priority fields of work. In interviews with different actors from civil society, criticism that was frequently voiced included the power of funding institutions to determine the agenda of the field of civil society, the distance they kept to politically “sensitive” issues and procedural difficulties in the functioning of support mechanisms. We spoke with individuals working at institutions that support civil society activities in Turkey as donors or foreign partners both about this criticism and the unique difficulties of their position. Within the scope of this section, we met with six individuals from five different institutions. One of these institutions was selected from within the support programs developed by the European Union, one of them is a Brussels-centred independent funding institution, another was selected from within German foundations linked to political parties. One of the last two institutions is a private company foundation, while the other is a foundation that provides specialist support in conflict resolution along with financial support.

In this section, we wanted to present the experience of civil society actors in Turkey in the most recent period through the observations of foreign actors, and understand how foreign institutions themselves were affected by this environment of oppression, and how they coped with the narrowing of civic space in the more general sense.

Losing Partners

The experience of civil society actors in recent times also has a direct impact on employees of partner institutions that provide funding. A fund director we interviewed described the direct reflection of the period on their activities in the following words:

An organization we provided an aid/grant to, which I was working with, was closed after the declaration of the State of Emergency. We very clearly felt the impact in our work, too. Just a week ago, a project coordinator informed us that s/he may go abroad any minute now. (...) We received a lot of demands for extension especially after the State of Emergency. Some project coordinators were detained, and they remained in detention for some time, some project activities had to be suspended. (...) For instance, for a certain period, it was impossible to implement any project in and around Diyarbakır, there were some institutions that wanted to move their activities to other cities.¹³³

Another person we interviewed described the outcome of the pressure of the recent period a “losing your partners”.

More and more people lost their jobs at universities or at other public institutions, some like Osman (Kavala) are in prison, so in fact we lose our partners. Not only in civil society, in other parts of cooperation as well. Suddenly, people from Turkey could no longer travel abroad to come to conferences we organized. It is so easy to destroy these international networks via such measures.¹³⁴

133 Skype interview, Ankara, 19 June 2019.

134 Skype interview, Stuttgart, 5 July 2019.

Osman Kavala, who took part in the founding of many associations and organizations, who has been active for many years in civil society in the fields of democracy, human rights and multiculturalism, and who has worked hard for these institutions, was detained on 18 October 2017 and after a 14-day detention period, was arrested on charges of "directing the Gezi actions" and "participating in the 15 July coup attempt". Following a year that passed without a bill of indictment, 13 academics and rights defenders, including employees of Anadolu Kültür, chaired by Kavala, were also detained. Yiğit Aksakoğlu was arrested, the others were released.

The bill of indictment was published in February 2019, and it linked Osman Kavala to the crimes of financing and organizing the Gezi protests, and in this way, attempting to overthrow the government. Along with Osman Kavala, lawsuits were brought against the suspects named along him, namely Ali Hakan Altınay, Ayşe Mücella Yapıcı, Ayşe Pinar Alabora, Can Dündar, Çiğdem Mater Utku, Gökçe Yılmaz (Tüylüoğlu), Handan Meltem Arıkan, Hanzade Hikmet Germiyanoğlu, İnanç Ekmekçi, Memet Ali Alabora, Mine Özerden, Şerafettin Can Atalay, Tayfun Kahraman, Yiğit Aksakoğlu and Yiğit Ali Ekmekçi. At the first hearing of the case held on 24-25 June 2019 at Silivri, Yiğit Aksakoğlu was released. On 10 December 2019, the European Court of Human Rights (ECtHR) ruled that Osman Kavala had been placed under arrest without reasonable suspicion and for political reasons, adding that his continued detention constituted a violation of his rights and ordered his immediate release. On the final hearing of the case held on 18 February 2020, Osman Kavala and the other eight defendants were acquitted. However, as Kavala was about to be released, he was detained once again on charges of "attempting by force and violence to overthrow the constitutional order of the Republic of Turkey" within the scope of the July 15 coup attempt investigation and he was formally arrested the next day.

The Gezi Case, on the one hand, tries to criminalize the greatest civilian uprising in Turkey in recent times, while on the other hand it has become a case where the internationally accepted positions, activities, financial assets and even project management methods of civil society institutions are questioned. With its indictment mostly made up of unlawfully recorded telephone conversations, the course of the trial process and the long detention period, this case constitutes an example of the use of the judiciary to suppress civic space. Osman Kavala is renowned for the contribution he has made to the field of civil society over the years, and depriving him of his freedom exemplifies the persistence to sustain this policy of suppression. The ECtHR, too, in its violation ruling underlines the fact that Kavala's continuing detention aims to silence him, and that his actions are the normal actions of a human rights defender.

The Gezi Case

People we interviewed at foreign funding institutions very frequently mentioned how the generally narrowing field of freedoms reflected upon universities, and from there onto the field of civil society. The Academics for Peace were made into targets for signing the petition titled "We will not be a party to this crime!", they were dismissed from their positions after investigations were opened against them, some were detained, then, following the declaration of State of Emergency many lost their jobs with KHKs/state decrees.¹³⁵ They

135 For detailed information regarding this matter see <http://bianet.org/system/uploads/1/files/>

constitute the most concrete example of the narrowing of the field of academic freedoms and freedom of expression in Turkey. The situation that emerged in our interviews showed the direct impact of the narrowing in this field upon the field of work of civil society institutions. The failure of universities in Turkey to provide job security for academic production, and the intensification of pressure and restrictions on academic work and university employees resulted in an increase in the number of applications made to funding institutions by academics who now design their research as fundable projects.

The Open Society Foundation established in Istanbul in 2008 had actually begun its activities in Turkey in 2001 as the Open Society Institute. In November 2018, the Foundation, stating that the groundless and excessive speculation in the media during that period made it impossible for them to continue its work, took the decision to end its activities in Turkey. Their statement read, "It has been observed that there are efforts, through newly-opened investigations, to establish links between the Open Society Foundation and the Gezi events in 2013. These efforts are not new, and they are unsubstantial". Gökçe Tüylüoğlu, the Turkey Director General of the Open Society Foundation, was a defendant in the Gezi Case, and at the final hearing of the case held on 18 February 2020, the decision was made to continue the adjudication of the defendants abroad, including Tüylüoğlu, as a separate case, on the grounds that their statements had not been taken. The impact of the Open Society Foundation ceasing its activities in Turkey has been voiced by many institution representatives we interviewed for this section of the report; and they underlined the fact that this situation led to a great increase in the number of applications they received. During the same period, the Open Society Foundations also closed their Budapest office, from where they used to carry out their international operations, and moved their headquarters to Berlin; a statement was made explaining that the increasingly oppressive political and legal atmosphere in Hungary was the reason behind this decision. What the foundation, both widely commended and criticized for its existence in the field of civil society on the world-scale, and its founder George Soros have experienced during the recent period, and the reaction they have developed against it, are used as a main reference to explain the narrowing in the field.

Direct Threat: Accusation of Operating as a Foreign Agent

The most frequent accusation faced by foreign foundations and funding institutions – other than states, or international institutions like EU and UN – carrying out activities related to Turkey is “being foreign agents”. An institution employee we interviewed stated that throughout the institution’s history they faced threats and smear campaigns very frequently:

We worked a lot on taboo subjects: LGBTI, militarism, the Kurdish issue, religion–democracy. We would be accused of being foreign agents in the press for the work we did. There were very frequent reports on how we directly invested money in the PKK. We also received threats over the telephone regarding our activities.¹³⁶

attachments/000/002/418/original/Bar%C4%B1%C5%9F_%C4%B0%C3%A7in_Akademisyenler_Vakas%C4%B1n%C4%B1n_K%C4%B1sa_Tarihi_-_T%C4%B0HV_Akademi.pdf?1547210293

136 Personal interview, Istanbul, 25 May 2019.

Such threats are voiced mostly by state officials or pro-government media channels. Turkey does not have a law like Russia has,¹³⁷ which openly defines as a “foreign agent” any institution that receives financial support from foreign institutions to carry out political activities. However, a representative we interviewed said that the absence of such a legal basis alone was not enough:

If you blame civil society as enemies of the country, then you don't need laws anymore. That's precisely what some politicians did in Turkey: They call them foreign agents, they claim that NGOs want to destroy Turkey. (...) It makes no difference whether it is German donor institutions, or a US institution, or institutions of the Gülen community. The story is simple to tell. In this way, it became much harder for our partners to collaborate with us.¹³⁸

A defendant in the Büyükada Case, which we have frequently referred to throughout this report, Peter Steudtner, too, was accused by President Recep Tayyip Erdoğan of being a German agent immediately after he was detained. Not only civil society institutions, but single individuals, too, can easily become targets of this type of accusation. This arrest that led to a diplomatic crisis between the countries, and the statements made, remained in the news for a long time. Germany-centred institutions in Turkey, too, were affected by this situation. The narrowing or widening of the space of these institutions is generally linked to the relationship between the countries:

Many things depend much more on the bilateral relationship between Turkey and Germany than they depend on domestic situation here in Turkey. For instance, today the situation is relatively fine, while 2017 was really tough. We were directly targeted because there was an issue between the countries. Now, they found kind of a *modus vivendi*, not everything is extremely fine, but there aren't campaigns against us like there were back then. This might change again, and that is precisely why our situation is different compared to local actors in Turkey.¹³⁹

The decisiveness of the relations between countries was voiced by a representative of another Germany-based institution. For many different historical reasons, bilateral relations between the two countries are assessed to be both very close, and subject to tensions. This representative proposed different ways so that solidarity or support efforts that may be established in the field of civil society are not abandoned to the mercy of diplomatic relations between the two countries:

The President of Turkey is always blaming Germany. Politicians in Turkey try to posit Germany as an enemy, yet that is so meaningless. The two countries have very strong ties. One could propose not to have bilateral German-Turkish discussions around it but to make it multilateral, e.g. in the EU. I think foundations can display more solidarity with institutions in Turkey, however, not as German foundations but together with European foundations to show it is not Germany against Turkey, but Europe as a common house of values where Turkey is a member from the very beginning.¹⁴⁰

137 For the press statement of organizations in Russia regarding the law linking organizations to accusations of “foreign agency” see <https://eu-russia-csf.org/wp-content/uploads/statements/en/Statement-ForeignAgents20.01.2015.pdf>

138 Skype interview, Stuttgart, 5 July 2019.

139 Personal interview, Istanbul, 24 May 2019.

140 Skype interview, Stuttgart, 5 July 2019.

The support from states or international institutions other than private institutions and foundations is even more conditional on diplomatic relations. The continuity of support from the European Union will be determined by the EU membership process itself. None of the individuals we met for the report and specifically asked this question expected an outright change in relationships with the EU in the short term:

I don't expect Turkey to become fully closed to foreign institutions, but it is not off the table that it can get much more difficult for international donors to support actors in Turkey. It is not on the horizon yet. We should, nevertheless, take certain precautions and closely follow developments. Currently there is more funding for Turkish civil society than there has been previously.¹⁴¹

At private institutions and foundations, too, it can make a difference whether the company is attached to a person or a company, and from where the financial resources originate. This connection is decisive, for instance, in how foundations linked to private companies act, and what decisions they take.

Dialogues and Meetings

Some foreign institutions, via their country headquarters and their network across Europe, have the means to carry out lobbying activities regarding developments in the field of civil society in Turkey. The representative of the foundation that has an office in Turkey via its political party connection in Turkey, described their position and its limitations in the following manner:

In Germany, you have access to everywhere, that creates an advantage for political foundations. There are many actors that carry out lobbying activities for institutions in Turkey. However, it is very difficult to have any influence if you are not organizing a seriously comprehensive campaign. It has to be a campaign coupled with a lot of media attention. The Deniz Yücel campaign was very effective because he had the backing of his friends working in the media, however, the situation regarding other people currently in prison is much more difficult.¹⁴²

The other representative who says that they have had to change their lobbying activities of this kind both within and outside Turkey, and their target of contacting politicians, adds the following:

In the past there were targets such as influencing policy-makers, conveying work that has been done and establishing contact with the EU, whereas now we have set even the meeting and debating of civil society as a target. It is impossible to hold meetings open to the public, for instance, and that continues to be the case in Diyarbakır and its environs...¹⁴³

The representative of the foundation active in the field of conflict resolution, on the other hand, states that their main target is to bring together people from different political circles; and since they have failed to achieve that, they have begun to question the meaning of carrying out activities in Turkey, and to consider the alternative of leaving Turkey.¹⁴⁴

141 Skype interview, Brussels, 25 July 2019.

142 Personal interview, Istanbul, 24 May 2019.

143 Personal interview, Istanbul, 25 May 2019.

144 Personal interview, Berlin, 18 August 2019.

Understanding Turkey

Understanding Turkey's specific situation, and what kind of problems the actors here experience is highly important in determining the method, scope and priority areas of the support to be given, comprehending the limitations of institutions and actors and deciding on suitable strategies. The primary instrument, for funding institutions, in developing such an in-depth vision of a country is the local actors they work with. The organization structures of these institutions can also complicate the formation of such in-depth knowledge. Therefore, the employees from Turkey of institutions with offices in Turkey play quite an influential role.

However, the institution director is often someone appointed by and from the headquarters of the foundation. How much these individuals want to form a relationship with the agenda in Turkey and on what kind of a plane they meet with local actors exceedingly determines to what extent they can assess requirements unique to Turkey. When the Turkey office is made up only of staff appointed by central office, then it is even more difficult to establish a relationship. Regarding the internal structure of central offices, when the person responsible of Turkey has to also attend to other countries, and if these countries form groups that are not necessarily very connected, it makes it difficult to focus on a certain country and understand its dynamics. In the same way, the frequency of rotation within central office can have a negative affect on focusing, and specialization that is required at a certain level.

The representative of an institution that does not have an office in Turkey and describes itself as a funding institution through and through, states that they work with local consultants in the country and that not being physically present in Turkey can provide different advantages:

Not being in Turkey is also an advantage. You develop a different perspective by being further away. You aren't trapped within daily crises and struggles. You can, perhaps, be a bit more strategic and perhaps even make better assessments. I frequently travel to Turkey, I worked in Turkey for many years. We also have local consultants. All these elements are crucial. As soon as you are abroad, you're not as able to follow all the small developments, which all become part of the very important implicit knowledge about a place. Being very removed is not ideal. The consultants do outreach, they provide up-to-date information related to developments that I might not come across through my own channels and they assist applicants in designing their projects. They don't have a role in the decision making on grants. It's the executive committee that makes the final decision. (...) In order to have a productive relationship with applicants and grantees, one has to establish a real relationship, there has to be mutual trust, and both sides have to understand each other's logic of work, and concerns etc. We are quiet privileged in that regard; we are able to allocate a large budget for human resources. A person working on a certain country can continue to work for the same country for many years. One does not work one year on Turkey and the next on Ghana.¹⁴⁵

The absence of an office and employees in Turkey can create a situation that protects the institution as a whole. A representative of a foundation in the same situation expresses the risks and advantages of this particular position:

¹⁴⁵ Skype interview, Brussels, 25 July 2019.

If you have staff on the ground and if they are citizens of that country, you have to take that into consideration. These individuals may be tracked by the police or the intelligence service. Our situation is easier. You can't kick us out of the country.¹⁴⁶

Other Support That Could be Given to Civil Society Actors

It is important for all institutions to secure the continuity of financial aid to civil society institutions in Turkey, and to sustain it with meaningful support. Everyone we met with emphasized that they constantly worked on developing new strategies on the method of this support. Although these institutions position themselves as part of civil society in the broadest sense, they do nevertheless accept that they are actors from "outside" for civil society in Turkey.

The method developed against the criticism that civil society institutions cannot progress with short term projects with an expectation of immediate impact, is to support the institutions themselves. An institution representative we met with explained this situation as follows:

We are trying to give priority to core funding, especially in the media sector. (...) In the case of Turkey, it is very important to provide institutional support to civil society. This is not the case for every country, in some countries, for instance, there is considerable institutional support already, but the support for grassroots organizations is lacking. There are many important civil society institutions in Turkey, the very existence of which makes a huge difference.¹⁴⁷

As we stated above, with whatever method they distribute support, these institutions have their own political priorities, and they may vary from one period to the next. Sometimes a call for projects in line with these priorities are made to collect applications, and sometimes, they keep the access channels of institutions open all the time, and take applications without restricting the agenda. As an institution representative who implements these two methods together mentioned, to accept applications by these two methods at the same time if possible, because of their distinct advantages, increases the possibility of providing meaningful support. However, the same institution representative says that self-censorship is practiced by everyone:

Being open to applications from third parties means being flexible and looking for something new and unexpected. This is great. (...) In open calls, you have an idea and a strong framework, and that makes it easier for people to apply. If you are big enough as an institution you should retain both options. Self-censorship on the NGO side could be also a self-censorship on our side. Therefore, the calls we make today are very different compared to those five years ago. Avoiding the hot and burning topics, like free elections and human rights. We have to be careful about a change of this nature.¹⁴⁸

Financial support is of course only one part of what can be done. After all, the borders of this field are not only drawn by financial resources and institutions that carry out work through projects. In previous sections of this report we touched upon the

¹⁴⁶ Skype interview, Stuttgart, 5 July 2019.

¹⁴⁷ Skype interview, Brussels, 25 July 2019.

¹⁴⁸ Skype interview, Stuttgart, 5 July 2019.

advantages and disadvantages of receiving financial support and the significance of institutions developing different approaches regarding receiving financial support to act together. The questions as to what other kind of support funding institutions can provide, when one of their main roles is providing financial support, and where they can position themselves for civil society institutions to overcome the problems they experience retain their importance. As an example to methods they develop for this end, people we interviewed expressed the following thoughts:

We always try to find a niche topic. We have to rethink everything we have done so far. At the end of the day, financial support weakens us. Therefore, we have to find completely new approaches to support civil society in Turkey. (...) We have to think about support mechanisms, beyond target groups, beyond financial resources. For instance, capacity building: Not only providing financial support, but providing training as well. Or, networking. We have a very extensive network made up of our partner institutions, we can use that network for experience sharing.¹⁴⁹

We are not an advocacy organization, but we use the platform we have to amplify the voices and concerns of our grantees. We have a strong reputation in Brussels and also in EU member states and countries we are active in. We have access to many European governments, and we can facilitate meetings between our grantees and the authorities, if needed. We also collaborate with many different institutions and organize events together. And we are members of the network of donors.¹⁵⁰

The European Union is the largest institution that financially supports civil society work in Turkey. However, both the application process, and the implementation process of project, requires a lot of professional knowledge. Besides, the length of the assessment periods for applications collected through calls, especially in a place like Turkey where the political agenda changes swiftly, are often criticized by civil society institutions. Taking into consideration this type of criticism, the EU Turkey Delegation formed mechanisms unique to Turkey, one of them being the Sivil Düşün [lit. "Think Civilian", uses the Turkish title across all languages] program, and the other, the sub-grant program titled "Financial Support to Third Parties Program". The main target of the Sivil Düşün program is to create a more flexible and inclusive grant program. The Financial Support to Third Parties Program aims to benefit from the experience and connections of intermediary civil society institutions that will redistribute micro-sub-grants.

In addition to this, European Endowment for Democracy, the independent grant-making program founded by the European Union and EU member states, acts with the target of playing a complementary role to EU programs. The aim is to reach individuals and institutions that face difficulty in accessing EU resources. By providing funding to European institutions like EED, the EU seeks to provide a more flexible support to civil society in Turkey.

Such programs are also related to the diversification of actors in civic space, and an increase in the need and demand for such resources. Observing how support programs have diversified alone can help us see the new dynamics of this field.

149 Skype interview, Stuttgart, 5 July 2019.

150 Skype interview, Brussels, 25 July 2019.

Conclusion and Proposals

The primary reality presented to us by this report, in which we have tried to take a closer look on the impact on civil society of the changing political climate in Turkey in recent years, was the scale of the damage in diverse fields. Prohibition and the forced prevention of activity directly brings about a shrinkage, a downsizing. As for the many civil society organizations that are not within that circle of prohibition, a state of continuing to work under the threat of closure, detention and arrest is imposed. As our interviews also reveal, this imposition has necessitated strategic changes on the institutional level. A narrowing is expected in the general sense, however, quite to the contrary, this can end up in growth, or a diversification of the field of activities and goals in some institutions. The increase and diversification in violations, the effort to create new fields of movement, and the obligation of institutions to also struggle against direct threats to them and their members/employees are the primary factors for this expansion.

With the intensification of human rights violations, deeply-rooted and broadly-experienced institutions like İHD and TİHV chose to protect and even, persistently expand the field. This recalls a line of struggle that does not give up its belief or courage even when faced with all types of repression. “We do not allow our concerns to bring us to the point where we cannot do our work. We may, at times, change our method, but we do not forget our responsibilities. We do not fall silent, because every moment you remain silent you weaken the field and the struggle,” says Gülseren Yoleri of İHD.¹⁵¹ TİHV, during the same period, followed a path of solidarity, and claiming the field, by including certain institutions that had been closed and certain academics that had been expelled into their structure. They chose to accelerate the process for TİHV Akademi, which had been in the making for five years already and which aimed to train human

¹⁵¹ Gülseren Yoleri, personal interview, Istanbul, 13 June 2019.

rights activists and specialists to carry out scientific research in Diyarbakır, İzmir and Istanbul, and make it operational. During this period, TİHV Akademi has been one of the most concrete outcomes of the orientation towards the field of human rights of expelled academics.

This change of strategy - at a period when hate speech targeting LGBTI+ people became systematic, starting with the highest level of government, when the struggle against such hate speech proved in vain, and when the movement was threatened by ISIS itself - meant for Kaos GL, realizing the fruitlessness in the short term of paying attention to everyday politics, and rather, focusing their attention on working with social structures more than usual. They turned towards bar associations, municipalities and unions open to working with them.

Hafıza Merkezi/Truth, Justice and Memory Center has added the narrowing of the space of civil society among the subjects they focus on, since it is a phenomenon they are directly affected by. Murat Çelikkan, a representative of the centre, proposed, as an institution that prioritizes documentation, systematically documenting tendencies and policies in the narrowing civil space, and within this framework, to establish both local and international collaborations. In addition to state-imposed obstacles before the socialization and expansion of human rights movements, Çelikkan emphasized the importance of the movement to remedy its own deficiencies, and of the movement taking a look at itself to understand why, while the second half of the 20th century was a period when international human rights displayed an improvement, there is now, in the 21st century, a decline. Such periods of repression can also be periods when institutions and movements reassess themselves.

The change in strategy applied by institutions in Diyarbakır, where the polarization is most emphasized and where a highly politicized field of civil society divided roughly between pro-government organizations and opposition Kurdish institutions and/or organizations is visible, has been to bring together these sections that no longer want to even meet within a framework of partnerships, even if it is not around matters of dispute. DİSA seeks to do this by organizing intellectual debates rather than everyday political discussions. Another proposal is to bring together smaller groups and gradually build mutual trust.

The matter of strategy change, as a result of the spirit of the period, was not always mentioned in the positive sense. We were told in interviews that, as issues became more caustic, priorities of both civil society organizations and funding institutions can change. This was stated with a negative emphasis, and explained as a way of distancing themselves from undesirable topics. The fact that it has become increasingly difficult to discuss and work on the Kurdish issue has had an even deeper affect on civil society in Diyarbakır. A representative of an institution that provides funding support to civil society institutions candidly expressed this reservation, and talked about the risks of institutions applying "self-censorship" mechanisms by stating that they, too, stay away from certain topics. This individual also underlined the necessity to always remain on guard against self-censorship.

In Diyarbakır, people mentioned that, from a civil society viewpoint, not only fields of work, but also the city itself had physically shrunk as a result of security policies. The metaphorical narrowing we discuss in the whole of this report points towards the narrowing of spaces in real life, exemplified in the officially sealed doors of associations, periodicals without offices, film festivals without halls to screen their films at and women deprived of their counselling centres; and in fact, it was evident that the two types of narrowing amplified each other.

The individuals and institutions we interviewed were given the initiative to reveal their identity or not. What this first experience has shown us is that more participants than we expected were happy to make their identity known, and despite security risks that, under the circumstances, would not be considered a figment of paranoid imagination, wanted to tell their story without remaining anonymous. We had the impression that those who preferred to keep their identity known perceived this as part of their resistance, as a part of defending the meaning of what they were doing, as part of solidarity. In comparison, we can underline the wish of people working in international institutions, and even some who do not live in Turkey to remain anonymous, and the caution in their statements despite remaining so. This is caused to some extent by operations directly targeting the field of civil society, and the general incitement in this country of an antagonistic perception of foreigners. Such expansion of the field of risk can increase the anxiety of representation individuals feel especially when they speak on behalf of large institutions.

As a fact imposed by the period, we heard from almost everyone, from rights defenders to funding institution representatives, an owning-up about self-censorship. They try to resist it, or to come to terms with the extent they are forced to practice self-censorship. "To calculate risks", "to play hide-and-see" or "to think about the next move, just like a chess game" were different expressions used to explain the same difficulty. This was what an institution representative we met with in Diyarbakır had to say:

We are no Don Quixote. We have to constantly make our own calculations. (...) I should not constantly invite evil from the source of evil onto me. But I should act with the knowledge that I might get myself into trouble for doing what I am doing, I should do it if it is possible, I should dare to do it.¹⁵²

In many of our interviews we heard this word: Solidarity. Some spoke of solidarity as a factor that provided the strength to carry on under these tough circumstances, some complained of the lack of it and others stated that solidarity had to grow when asked for their proposals for the future. In many personal accounts, during such a physically and psychologically challenging period, the value of staying close, and opening up empowering spaces for each other was mentioned. Observing that solidarity had come to mean more than what was done together also revealed that individuals were also experiencing an anxiety of isolation within their own community during this period. There is criticism today, too, that work in Turkey in the field of civil society addresses a very limited section of society, and that perhaps not all but many institutions prefer

¹⁵² Personal interview, Diyarbakır, 14 September 2019.

to carry out similar work separately rather than together and in partnership, and often unaware of each other. However, increasing repression has forced institutions to stand together, and institutions have become closer to each other. We observed that these circumstances in Turkey have encouraged funding institutions working in Turkey to develop new strategies. Not only has the support they provide to projects developed in partnership increased, but they, too, have deemed it more effective to progress by establishing new networks among themselves.

It was important how, Ezgi Koman from the closed Gündem Children's Association, spoke of experience-sharing as a form of solidarity in the current atmosphere. Koman presented as self-criticism the lack of contemplation on "civil society in difficult times" and carrying out mental or practical preparation. She added, as a wish for the future, the transfer of experience from institutions that view matters from a more political perspective, and are not being tested by "difficulties" for the first time. Koman's proposal regarding funding institutions must also be recorded here. She wanted to make sure that the relevant institutions understood that it was very important that "their doors remained open" during periods of intensified political repression, and that undue pressure from funding bureaucracy during this process had a debilitating effect. Murat Köylü from Kaos GL, too, reminded funding institutions of the need for work to be carried out for the employees of organizations who barely remained standing in both the physical and the psychological sense, and their well-being.

Most of the funding organizations we met with within the scope of this research were aware of this demand and need. The European Union, in order to provide such flexibility, initiates the establishment of such independent institutions, or by funding third parties, provides such support through intermediaries. However, the failure to provide such flexibility in projects it conducts itself vindicates the criticism. Besides, it is clear that the "impact assessment" procedures valid for all funding providers must be reformulated according to the needs of the recent period. On the other hand, during such a period when foreign support is criminalized, another criticism was the way in which certain funding institutions demanded that their position as supporters was emphasized. A representative of an institution that carried out work especially for more conservative sections of society, stated that this was one of the main problems they faced, underlining that funders should not be persistent about their public appearance.

During such periods, the failure on the part of funding institutions to comprehend the legal, political and social congestion and wheel-spinning especially regarding relevant matters, also leads to the possibility of failure to meet the impact and change expectations of such institutions and therefore, the severance of support. Certain funding institutions that specialize in certain fields of work, and act with state resources of the country they are established in, provide support via projects they have developed in partnership with institutions in Turkey. When no progress is registered and no results are accomplished in their primary fields of works these institutions can, therefore, also take the decision to move out of Turkey. A representative of an institution that specializes in conflict resolution has stated that such a decision is currently on the table.

He explained this by saying that their impact is limited under political circumstances where no possibility of a solution is discussed regarding the Kurdish issue, and that sometimes, bringing a halt to their actions can be meaningful "in order not to continue as if everything is fine".¹⁵³

At a point when restrictions imposed upon the freedoms of expression and the press converge with a grave economic crisis, it has also been confirmed with these interviews that there is an observed increase in support received from international funds for independent publishing and culture and arts activities. The change in the majority shareholders of mainstream media, the constantly growing, overwhelming share of media close to the government which forms the majority, drives independent print, visual and digital media institutions towards this method. In fact, this trend displays similar and different qualities with a trend observed on a global scale, where unions, bar associations and even ministries have turned towards funded projects. As the traditional absence of public funding for such activities in Turkey is combined with the specific conditions of the period, we witnessed how support from international funds, in some cases, became the sine qua non of "existence". We also saw, in a few of our meetings, how the transition to this working model and sustaining these new modus operandi led to discussions particularly in bodies with political perspectives.

We listened to cases where the general environment of repression and anxiety imposed the need to receive psychological support on a personal level; and cases where personal suffering was trivialized because of the gravity of the field the person focused on. "Hope" was a concept referred to in many interviews. The periodical magazine team that continues its independent publishing by founding an association, said that they did not feel helpless despite their prediction that the level of repression would increase. Their proposal was to take part in organizations that contained even the slightest glimmer of hope, and to continue the work they were engaged with. We heard in other interviews as well that continuing to work and keeping the structure standing itself was a source of resistance and hope. Necati Sönmez, from the Documentarist Documentary Film Festival team, who for the last seven years has lived in Egypt as well as Turkey, and has witnessed the day-to-day destruction of civil society there, shuns shallow optimism, but speaks of the hope provided by keeping the festival alive, by "refusing to abandon positions". The words of Sönmez, "to hope for the better, since there is no option but hope" also reflects a general mood. Despite an oft-mentioned great exhaustion, to witness someone active in the field not speaking with intense despair or burnout, and that during one of the most challenging periods in the history of Turkey, to see that belief and courage have not drained away, infused us with inspiration as we prepared this report.

¹⁵³ Personal interview, Berlin, 18 August 2019.

Satranç, Saklambaç ve İnat

Zor Zamanlarda Sivil Toplum

Chess, Hide-and-Seek and Determination

Civil Society in Difficult Times

Anadolu Kültür
Cumhuriyet Caddesi No:40
Ka- Han Kat:8
Elmadağ - İstanbul
info@anadolukultur.org
www.anadolukultur.org